

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

**Faculty of Landscape Architecture, Horticulture
and Crop Production Science**

The background of the cover features a faint, light green line drawing of a cemetery plan. It shows a grid of rectangular plots, some of which are shaded in a light green color. In the foreground, there are two larger, more detailed trees with green foliage and brown trunks. The overall style is minimalist and architectural.

TIDEVARV

Hur man kan förändra en kyrkogård för framtiden i en stad som förtätas
– exemplet S:t Pauli kyrkogårdar i Malmö

Master Project • 30 credits
Landscape Architecture – Master's Programme
Alnarp 2017

Maja-Lena Refsbäck

Era

How to develop a cemetery for the future in a densified city- the example of St. Pauli Cemeteries in Malmö

Maja-Lena Refsbäck

Supervisor: Carola Wingren, SLU, Department of Landscape Architecture, Planning and Management

Co-supervisor: Åsa Ahrlund, SLU, Department of Landscape Architecture, Planning and Management

Examiner: Ann Bergsjö, SLU, Department of Landscape Architecture, Planning and Management

Co-examiner: Åsa Klintborg Ahlklo, SLU, Department of Landscape Architecture, Planning and Management

Credits: 30

Project Level: A2E

Course title: Master Project in Landscape Architecture

Course code: EX0814

Programme: Landscape Architecture – Master's Programme

Place of publication: Alnarp

Year of publication: 2017

Cover art: Maja-Lena Refsbäck, 2016

Online publication: <http://stud.epsilon.slu.se>

Keywords: urban cemetery, cultural heritage, design, landscape architecture, historical context, contrast, future cemetery

SAMMANFATTNING

Hur kan S:t Pauli kyrkogårdar i Malmö utvecklas i en historisk och samtida kontext?

Syftet med denna uppsats är att med utgångspunkt i platsens kulturhistoria samt dess utvecklade funktion som viktig grönyta i staden, utveckla ett konceptuellt gestaltungsförslag som kan påvisa potentialen i S:t Pauli kyrkogårdars framtida användning.

Med utgångspunkt i platsens kulturhistoria och nutida gestaltning är målet att presentera ett övergripande koncept för framtidens S:t Pauli kyrkogårdar - Norra, Mellersta och Södra samt att ge ett mer detaljerat designförslag för kvarter 12 och 14 på S:t Pauli Södra.

S:t Pauli kyrkogårdar är beläget i området Sorgenfri i Malmö där tillgången till gröna närområden för invånarna i dagsläget är begränsad. I framtiden skall ännu ett bostadsområde, Norra Sorgenfri, byggas intill kyrkogårdarna. Grönområden är inkluderade i planeringen av området men trycket och intresset för kyrkogårdarna, både som rofylld vistelseplats så väl som begravningsplats, kommer att finnas kvar.

I uppsatsens undersökande del används referens- och inspirationsobjektet Assistens kirkegård i Köpenhamn. Tillsammans med litteratursökningar kring historik och kulturmiljöer samt studier att fallstudieplatsen blev resultatet ett konceptförslag, *Tidevarv - Dåtid, Årstid* och *Framtid*, som knyter samman kyrkogårdarna med varandra.

Konceptet ska ge helhet åt platsen och skall vara en representant för vad själva begravningsplatsen innebär. Det är en plats för *tid*. För mig som landskapsarkitekt är det som representerar tid en självklarhet, det är *växtligheten som berättar om tid på bästa sätt*. Kvarter 12 och 14 på S:t Pauli södra kyrkogård får ett fördjupat designförslag, Kontrast och Motsats. Designen av dessa kvarter *tillför nytt* men med hjälp av element som redan finns och känns igen från de andra delarna av S:t Pauli kyrkogårdar. Min tanke är att gestaltningen skall inbjuda alla besökare såväl sörjande som av rekreativa skäl att finna en *vilsam vistelseplats*. Möjligheterna för rörelse i den nya gestaltningen uppmanar till ett *långsamt tempo och uppehåll*.

Kontrast och *Motsats* representeras i designförslagets naturliga, "vilda" rum och i det kultiverade, formstarka rummet. Det grandiosa, det minimalistiska och naturromantiska bland de historiska formspråken används och tolkas vidare i designförslaget. Tiden reflekteras i växtmaterialet på kvarter 12 respektive 14 på olika sätt. Tidens rörelse blir tydlig i de naturligt växande perennplanteringarna som också vissnar ner varje säsong. I de tuktade växterna står tiden nästan still. Det storskaliga formklippta växtmaterialet förflyttar besökaren till en annan värld.

Abstract

How can the St. Pauli Cemeteries in Malmö develop in a historical and contemporary context? The aim is to present a comprehensive concept for the future St. Pauli cemeteries - North, Central and South - and to provide a more detailed design proposal for blocks 12 and 14 at St. Pauli South.

The St. Pauli Cemeteries are located in the Sorgenfri area of Malmö, where access to green areas for residents is currently limited. In the future, another residential area, Norra Sorgenfri, will be developed next to the cemeteries. Whilst green areas are included in the area's plans, the pressure on and the interest in the cemeteries, both as a tranquil place for visitors and as a burial site, will remain. In the research section, the Assistens Cemetery in Copenhagen is drawn on as a source of inspiration. Literature searches on historical and cultural environments together with studies of the case study site combined to produce a conceptual proposal. The concept intends to give a complete picture of the place and should be a representative of what the burial site itself means. It is a place for time – the past, present and future linking the cemeteries together. As a landscape architect, I believe vegetation is the best representation of time.

Quarters 12 and 14 at St. Pauli Southern Cemetery receive an in-depth design proposal, Contrast and Opposition. The design of these quarters adds something new to the cemeteries, but does so with the help of already existing elements and recognized from the other parts of St. Pauli's cemeteries. My idea is that the design should appeal to all visitors, both those in mourning and those visiting for recreational reasons and provide a place for a restful stay. Contrast and Opposition are represented in the design's natural, "wild" space and in the cultivated, topiary space. The grandiose, minimalistic and natural romantic traditions of landscape architecture are used and interpreted in the design proposal.

Time is reflected in the choice of plants in blocks 12 and 14 in opposing ways. The movement of time becomes evident in the naturally growing perennial plantations that reappear every season. In the topiary plants time stands almost still. The large-scale moulded plant material takes the visitor to another world.

TACK

Jag vill tacka min handledare Carola Wingren för ditt tålamod och vägledning. Din uppmaning att hitta tillbaka till min kreativitet. Jag vill också tacka min biträdande handledare Åsa Ahrlund för din tid och ditt stöd.

Ett stort tack vill jag rikta till Eva Ekbrant, Maximilian Löfgren, Anna-Carin Forsman, Erik Ljungberg och Pernilla Theselius för hjälp med mina frågor och material.

Slutligen vill jag tacka min älskling, familj och vänner för ert tålamod och stöd! Särskilt tack till Julia, Emelie och Mark för granskning och peppning!

Innehållsförteckning

INTRODUKTION	1
<i>Syfte, mål och frågeställning</i>	2
<i>Avgränsningar</i>	3
<i>Material och metod</i>	3
<i>Struktur</i>	5
<i>Terminologi</i>	6
1 TEORETISK ÖVERSIKT - KULTURARV	7
<i>Värden och metoder</i>	7
<i>Lagstiftning</i>	8
<i>Den svenska begravningsplatsens utformning – en kort historik</i>	11
<i>Vad är en begravningsplats idag?</i>	18
<i>Slutsatser att ta med vidare i arbetet</i>	21
2 REFERENS- OCH INSPIRATIONSOBJEKTET – ASSISTENS KIRKEGÅRD, KÖPENHAMN	25
<i>Assistens kirkegård – en bakgrund</i>	25
<i>Assistens kirkegård idag</i>	30
<i>Slutsatser att ta med vidare i arbetet</i>	34
3 PLATSEN – S:T PAULI KYRKOGRÅRDAR	37
<i>Kyrkogårdarnas omgivning och stadens planering – ett nuläge</i>	37
<i>S:t Pauli kyrkogårdars inre – historik och analys</i>	44
<i>Kultuhistorisk värdeanalys</i>	51
4 KONCEPTUELLT DESIGNFÖRSLAG	63
<i>Inledning</i>	63
<i>Vision</i>	63
<i>Koncept - Tidevarv:</i>	64
<i>Gestaltning Kvarter 12 och 14 - Kontrast och motsats</i>	66
5 ANALYS OCH REFLEKTION	69
SAMLAD LITTERATURFÖRTECKNING	73

”Kanske kyrkogårdens främsta kulturhistoriska värde ligger i att del fogas till del efter olika tiders behov och krav på gestaltning.”¹

INTRODUKTION

Den gröna strukturen i städer består av många olika typer av miljöer. Exempelvis parker, bostadsgårdar, odlingslotter, gator och torg, skolgårdar och begravningsplatser. De är en del av staden liksom infrastrukturen och byggnadsstrukturen. De olika delarna i grönstrukturen ger tillsammans stadens olika rum en identitet och karaktär vilket bidrar till orienterbarheten, samt till en bättre balans avseende klimat, dagvattenhantering och biodiversitet i staden.

Begravningsplatser i tätt bebyggda områden är en del av identiteten för hela stadsdelen. Ofta är det begravningsplatserna som många invånare söker sig till i brist på andra typer av grönområden. Därför har begravningsplatserna fått en utvecklad betydelse för invånarnas rekreation och livskvalitet. Ett sådant exempel är S:t Pauli kyrkogårdar i en del av Malmö där tillgången till gröna närområden för invånarna i dagsläget är begränsad. I framtiden skall ännu ett bostadsområde, Norra Sorgenfri, byggas intill kyrkogårdarna. Grönområden är inkluderade i planeringen av området men trycket och intresset för kyrkogårdarna, både som rofylld vistelseplats så väl som begravningsplats, kommer att finnas kvar.

Begravningsplatser har ett pedagogiskt värde eftersom de kulturhistoriska inslagen är lättillgängliga för besökarna och brukarna. Begravningsplatserna är i de flesta fall uppbyggda genom ett kronologiskt, arkitektoniskt, rumsligt och materialmässigt utförande som är lätt greppbart. Genom detta speglar begravningsplatserna både samhällets utveckling historiskt och dagens utveckling på en och samma plats.

S:t Pauli kyrkogårdar anlades i utkanten av Malmö för att Gamla kyrkogården vid Gustaf Adolfs torg började bli överfylld. S:t Pauli Norra anlades först, år 1870, därefter kom S:t Pauli Mellersta år 1890 och till sist S:t Pauli Södra år 1904. Planritning och plantering stod trädgårdsmästaren H. Möller för.² Idag utgör kyrkogårdarna en stor del av området Sorgenfri i Innerstaden Malmö. S:t Pauli kyrkogårdars belägenhet och omgivningens kommande förändringar i form av förtätning genom ett nytt bostadsområde gör dem till ett särskilt

¹ Klintborg Ahlklo, Åsa, *Mellan trädkrans och minneslund: svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940–1990*, Movium, Alnarp, 2001, s. 22

² Isberg, Anders Ulrik, *Handbok med uppgifter och förklaringar till A.U. Isberg s:rs historiska karta över Malmö stad av år 1875*, utgiven 1922, 2. uppl., Sydsv. Kliché, Malmö, 1923, s. 883

intressant exempel för att lyfta diskussionen kring begravningsplatsers utveckling, betydelse och användning i en framtida förtätad stad.

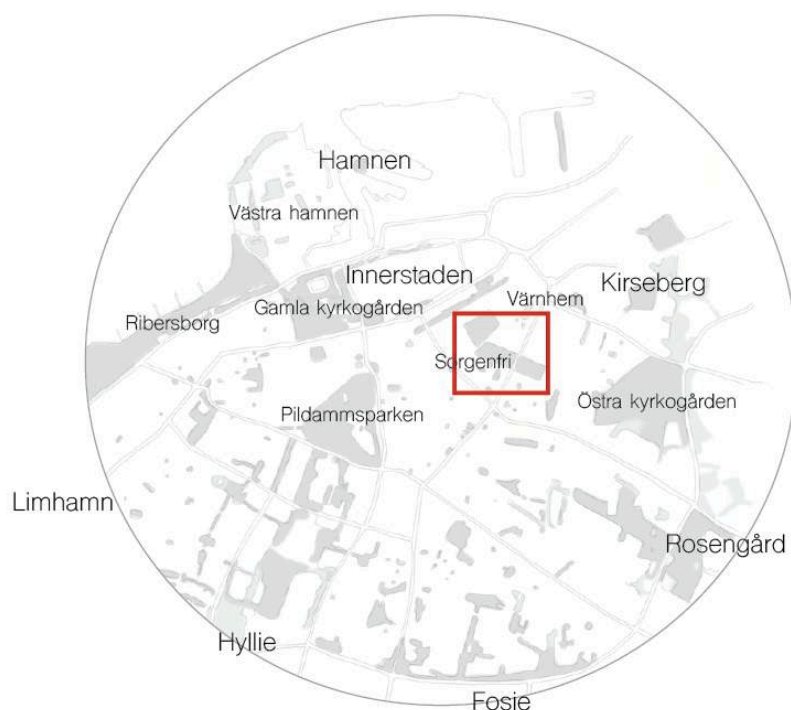
Syfte, mål och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att med utgångspunkt i platsens kulturhistoria samt dess utvecklade funktion som viktig grönyta i staden, utveckla ett konceptuellt gestaltungsförslag som kan påvisa potentialen i S:t Pauli kyrkogårdars framtida användning.

Målet med examensarbetet är att med utgångspunkt i platsens kulturhistoria och nutida gestaltning presentera ett övergripande koncept för framtidens S:t Pauli kyrkogårdar - Norra, Mellersta och Södra samt att ge ett mer detaljerat designförslag för kvarter 12 och 14 på S:t Pauli Södra. I detta arbete kommer jag därmed att utforska möjligheterna att tillföra ett nytt, konceptuellt gestaltungsförslag på S:t Pauli kyrkogårdar för att förstärka deras samhörighet med varandra, öka samhörigheten med de omgivande stadsdelsområdena för att skapa en framtida attraktiv mötesplats och ökad framtida användning. I mitt arbete kommer jag att pröva vad det kan innebära att väva samman ny design/gestaltning med de kulturhistoriska värdena, och reflektera över hur detta kan påverka karaktär och användning av kyrkogården.

Min frågeställning i den här uppsatsen är följande:

- Hur kan S:t Pauli kyrkogårdar utvecklas i en historisk och samtida kontext?

Figur 1: S:t Pauli kyrkogårdars placering i Malmö

Avgränsningar

Avgränsning i det här arbetet inom ämnet *begravningsplatser* riktar sig specifikt mot de begravningsplatser som befinner sig i urban bebyggelse och där staden omkring begravningsplatsen är under förändring. Studien tar upp S:t Pauli kyrkogårdar som ett bra exempel med tanke på dess samband med övrig stadsstruktur, nuvarande användande och framtida förutsättningar.

Att använda referens- och inspirationsobjekt som verktyg vid undersökningen av fallstudieplatsen är grundläggande för att undersöka snarlika förutsättningar och lösningar. I det här fallet har ett referens- och inspirationsobjekt, Assistens kirkegård i Köpenhamn, valts ut där det finns snarlika förutsättningar och omständigheter att relatera fallstudien till geografiskt, delvis historiskt och arkitektoniskt. Referens- och inspirationsobjektets närområde och dess utveckling liknar också utvecklingen som pågår i fallstudiens närområde.

Arbetet begränsas gestaltningsmässigt till ett konceptuellt gestaltningsförslag som sätts i ett urbant och kulturhistoriskt sammanhang. Övriga handlingar hamnar utanför det här arbetets omfång och tidsramar.

Material och metod

Studier av fallstudieplatsen, dess historiska utformning, nuläge, framtida förutsättningar och dess omgivning har genomförts. De fysiska aspekterna på platsen har kartlagts såsom gångstråk, entréer, materialanvändning, ljud och ljus etc. De olika tidsperioderna med dess kulturvärden och vad de representerar likaså. Material i form av nulägesplaner, historiska kartor som beskriver olika skikt av utvecklingen på platsen samt ett antal fysiska besök på platsen har genomförts. Dessutom har en undersökning av fördelningen av idag upplåtna gravplatser samt en jämförelse med fördelningen 10 år tillbaka i tiden utförts. Parallellt med mitt arbete genomförde Malmö stad en undersökning av de framtida planvisionerna för utvecklingen av ett nytt till kyrkogården anslutande bostadsområde, *Norra Sorgenfri*. Denna undersökning visar på hur man tänker sig att begravningsplatsen ska komma till användning i framtiden, vilket kan komma att påverka utvecklingen av S:t Pauli kyrkogårdars karaktär.

Historiskt material har undersökts på Riksarkivets webbtjänst Digitala forskarsalen, Malmö stadsarkiv och Malmö kyrkogårdsförvaltnings arkiv. Det historiska kartmaterialet har främst undersökts via Malmö stadsarkivs webbsöktjänst för historiska kartor. Litteratur som rör utvecklingen av S:t Pauli kyrkogårdar och dess omgivning har undersökts på Malmö stadsbibliotek. Information om S:t Pauli kyrkogårdars detaljerade utformning och utveckling är knapphändig och i vissa fall svår att tyda. Därför har studier av kartmaterial över Malmö

stad från åren då S:t Pauli kyrkogårdens anlades och utvecklades jämförts och har fått bli en stor del i beskrivningsdelen av kyrkogårdarna.

För att utvärdera nuläget och historiken för S:t Pauli kyrkogårdar och skapa underlag för designförslaget, har en värdeanalys av de kulturhistoriska värdena genomförts. Som grund för värdeanalysen utgick arbetet från Maria Flincks bearbetning av Axel Unnerbäcks³ kulturhistoriska värderingssystem. Maria Flincks bearbetning ger ett tydligare trädgårdsperspektiv till systemet som annars riktar sig främst mot bebyggelse och byggnadsarkitektur. Värderingssystemet utgår från två grundmotiv:

1. **Dokumentvärden** (historiska egenskaper så som *trädgårdshistoriska*-, *arkitekturhistoriska*-, *samhällshistoriska*-, *socialhistoriska*-, *personhistoriska*- och *odlingshistoriska värden*).
 2. **Upplevelsevärden** (estetisk karaktär och socialt engagerande egenskaper så som konstnärligt, patina, miljöskapande, identitets-, kontinuitets-, traditions- och symbolvärden).
- Vidare undersöks de **förstärkande/övergripande** motiven så som kvalitet, autenticitet, pedagogiska värden och det sällsynta för platsen. Motiv som representerar det nationella, regionala eller lokala.⁴

En inledande studie av nuläge, historik och framför allt utveckling har genomförts på referens- och inspirationsobjektet, Assistens kirkegård. Detta gjordes genom platsbesök, guidad tur, studier av dokument och intervju med Eva Ekbrant som varit delaktig i utvecklingsprocessen av Assistens kirkegård.

En omfattande litteraturstudie kring ämnen som rör kulturmiljöer och dess värden samt begravningsplatser, utformning och utveckling i historien gjordes för att öka förståelsen om vad det faktiskt är man har framför sig. Intervjuer med berörda aktörer inom Malmö stad, Malmö kyrkogårdsförvaltning samt studier av referens- och inspirationsobjektet gjordes också för att få en mer nyanserad bild av platsen.

Utgångspunkten för den följande designprocessen och designförslaget är hur fallstudieplatsen upplevs i dessa undersökningar och hur platsen skulle kunna förstärkas. En jämförelse med referens- och inspirationsobjektet gjordes för att undersöka om eventuella designlösningar därifrån kunde bidra i designprocessen.

³ Unnerbäck, R. Axel, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2002

⁴ Flinck Maria, *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*, Carlsson i samarbete med Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2013, ss.153–155

Den kreativa designprocessen utgick från modellen Analys – Koncept – Gestaltning. Modellen introducerades för mig inom kandidatutbildningen Trädgårdsingenjör-design 2011 under kursen *Trädgårdsdesignens metod och material* vid SLU Alnarp. Därefter har den följt med mig vidare i mina kreativa designprocesser i utbildningen.

Analysdelen i modellen undersökte vad som är platsens övergripande identitet men också vilka problem den har som man sedan i konceptdelen kan lösa. Konceptdelen är den övergripande lösningen på det analysen kommit fram till. Konceptet lyfte de befintliga egenskaperna på platsen samt löser eventuella problem eller ger ett helt nytt grepp om platsen. Genom skissarbete på plats prövades olika lösningar ihop med platsens befintliga förutsättningar så som rörelsemönster, vind, ljud, ljus och skugga. Skissarbetet ledde till designförslaget som i sin tur bearbetas vidare i detalj med växt- och materialförslag. Illustrationsarbetet skedde analogt med penna och papper. Därefter redigerades bilderna till beskrivande planscher digitalt med Adobe Photoshop och InDesign. Bilderna visas i miniatyr i detta exemplar och bifogas i skalenliga bilagor i A2-format, bilaga *Tidevarv*.

Struktur

Examensarbetet är uppdelat i fem delar. Under rubriken "Slutsatser att ta med vidare i arbetet" sammanfattas de faktorer som jag funnit relevanta för examensarbetets fallstudie och dess slutliga förslag.

Del 1 behandlar begravningsplatsen som kulturarv. Vilka lagar och förhållningssätt som berör begravningsplatsen och dess kulturarv som man skall beakta. Denna del innefattar också en beskrivning av begravningsplatsens utformning genom historien och kulturarvets betydelse däri.

Del 2 behandlar referens- och inspirationsobjektet Assistens kirkegård i Köpenhamn. Där har platsbesök, guidad rundtur och intervju med Eva Ekbrant om hennes arbete och process med utvecklingen av Assistens från år 1980 och fram undersökts. Studien av det förslaget och tankeprocessen kring de olika delarna av kyrkogården gav vidare inspiration till uppsatsen.

Del 3 redogör för arbetets fallstudie, S:t Pauli kyrkogårdar och projekt Norra Sorgenfri, med framtida förändringar. S:t Pauli kyrkogårdar och dokument kring projekt Norra Sorgenfri tillsammans med historiska undersökningar och värdeanalys av S:t Pauli kyrkogårdar har studerats.

Föregående delar landar i kärnan av arbetet i *del 4, Förslaget*. Denna del består av ett övergripande koncept för samtliga S:t Pauli kyrkogårdar. Ett mer detaljerat designförslag för kvarter 12 och 14 på S:t Pauli Södra beskrivs i text, planer, snitt och bild.

Del 5 innehåller en diskussion och reflektion över arbetet och resultatet.

Terminologi

- Askgravlund - Ett gemensamt område för askgravar som vanligtvis inte upplåts med gravrätt. En gemensam plats finns för namnskyltar och smyckning.⁵
- Askgravplats - Plats för urna/aska. Upplåts med begränsad gravrätt vilket innebär att det kan finnas lokala bestämmelser för utseende och smyckning. En askgravplats ger möjlighet för anhöriga att begravas på samma plats.⁶
- Begravningsplats- i den här uppsatsen används ordet begravningsplats i allmänhet då det syftar på platser som använts/används till begravning och inte nödvändigtvis är belägna intill en kyrkobyggnad.⁷ Omfattar även kyrkogårdar.
- Begängelseform - Alternativ såsom jordbegravning eller kremering.⁸
- Gravskick - Samlingsbegrepp på olika sätt att begrava exempelvis kistbegravning i grav eller kistlund, aska i minneslund etc.⁹
- Kulturarv - Samlingsbegrepp för det materiella arvet i form av exempelvis lämningar, kulturlandskap, konstruktioner och föremål. Begreppet innefattar också det immateriella kulturarvet så som verksamheter, kunskap och traditioner.¹⁰ Exempelvis begravningsverksamhet eller kunskapen kring beskärning och formklippning av växter.
- Kulturmiljö - En del av kulturarvet som innefattar landskap, bebyggelse m.m. En miljö som påverkats av människan.¹¹
- Kyrkogård- (Se begravningsplats) Kyrkogård används undantagsvis i denna uppsats då begravningsplatsen från början kallas "Kyrkogård", exempelvis *S:t Pauli kyrkogårdar*.

⁵ *Begrepp i begravningsverksamhet 2014*, Stad och land nr 186, Movium, Alnarp, 2014, s. 28

⁶ Stad och land 2014, s. 26

⁷ Länsstyrelsen. *Kyrkogårdar och begravningsplatser*.

<http://www.lansstyrelsen.se/blekinge/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/skyddad-bebyggelse/Pages/kyrkogardar.aspx> (Hämtad 2016-03-05)

⁸ Stad och land 2014, s. 19

⁹ Sandell, Angela, *Kyrkogårdshandboken med kvalitetsbeskrivningar 2012*, Movium, Alnarp, 2012, s.147

¹⁰ Riksantikvarieämbetet. *Kulturarv 2015*. <http://www.raa.se/kulturarvet/> (Hämtad 2016-03-05)

¹¹ Riksantikvarieämbetet. *Kulturarv 2015*. <http://www.raa.se/kulturarvet/> (Hämtad 2016-03-05)

1 TEORETISK ÖVERSIKT - KULTURARV

Det här avsnittet syftar till att ge en inblick i vad man behöver ta hänsyn till vid planering eller förändring av en begravningsplats. Som kulturmiljö i aktivt bruk behöver man vid bevarande- och utvecklingsarbete på en begravningsplats beakta den mångfald kulturarv som begravningsplatsen besitter.

Lagar finns för att skydda våra kulturmiljöer. Olika metoder och riktlinjer fortsätter att utvecklas för att utgöra ett stöd i kulturarvsarbetet idag och i framtiden, både nationellt som internationellt.

Vidare behandlas översiktligt begravningsplatsernas historia och hur deras utformning förändrats över tid. Det är en kunskap som är central för förståelsen av den befintliga arkitekturen och materialen på plats och för att i det här arbetets slutprodukt kunna utforma något nytt med förankring i de kulturhistoriska värdena som platsen för fallstudien bär på. Ett gestaltungsförslag kräver en känslighet inför vad platsen har haft, har och kommer att ha för funktion och betydelse historiskt, idag och i framtiden.

Avslutningsvis sammanfattar jag de faktorer i detta avsnitt som jag vill lyfta fram och bära med mig till mitt designförslag.

Värden och metoder

Att bevara en grön miljö handlar om att bestämma sig för hur platsen skall underhållas, användas och utvecklas. En kontinuitet och förnyelse kan vara väsentligt för att säkerställa värdena på platsen. För att kunna utföra en hållbar skötsel av en anläggning krävs en långvarig plan över hur den ska gå till. Eftersom en grön miljö är levande och i ständig förändring är det extra viktigt att en värdering, och därefter en plan för bevarande och utveckling genomförs innan det görs större åtgärder.¹²

En kulturmiljö kan innehålla många olika typer av värden förutom de kulturhistoriska värdena. Exempel på dessa värden är rekreativa- och sociala värden, biologiska värden med mångfald av flora och fauna. Arkitektoniska och estetiska värden liksom platsens funktion och hur den används och kommer att användas i framtiden är också värden som bör identifieras. I vilken utsträckning kombineras värdena och kompletterar alternativ krockar med varandra samt för vem är företeelsen ett värde bör också identifieras. Det handlar också om prioritet, ett helhetsgrepp kring platsen. Är det exempelvis en specifik art på platsen som man vill värna och förnygra, eller är det formen eller det estetiska uttrycket som arten ger som är det värde man vill värna och där uttrycket kan återskapas med ett annat material? Det är frågor som man kan ställa sig.

¹² Flinck, Maria 2013, ss. 20–24

Värderingsprocessen är fylld av stor komplexitet. Det viktiga är att identifiera och dokumentera värdena vilket kan skapa en bra grund för ett fortsatt arbete med att bevara och utveckla värdena på platsen. Det hela handlar om att hitta en kvalitet och ett helhetsperspektiv i bevarandet, vilka värden som bidrar till helhetsvärdet, samt att man genom en välgrundad argumentation kan motivera sina val och dokumentera dessa tydligt.¹³

En kartläggning av en grön miljö och det kulturhistoriska innehållet måste ske under en längre period där variationerna är läsbara och går att bedöma, exempelvis över minst en växtsäsong. En värdering baseras på av en historisk- och en nulägesbeskrivning vilket kräver kunskap och erfarenhet. Det är viktigt att värderingen motiveras i en särskild värdebeskrivning.¹⁴ En sådan fullständig värdebeskrivning är utesluten i detta arbete då det skulle vara för omfattande i mån av tid och utrymme, men jag kommer längre fram i arbetet lyfta de mest centrala värdena för fallstudiens plats och för fallstudiens koncept- och designförslag.

Det är den historiska undersökningen och nulägesanalysen som jag kommer använda mig av och som sedan landar i en enklare kulturhistorisk värdeanalys med utgång från Maria Flincks bearbetning av Axel Unnerbäcks kulturhistoriska värderingssystem. Bearbetningen består i att byggnadsrelaterade uttryck bytts till ett uttryck ur ett trädgårdsperspektiv exempelvis *byggnadshistoriskt värde* utbytt mot *trädgårdshistoriskt värde*, *teknikhistoriskt värde* mot *odlingshistoriskt värde* etc.¹⁵

Lagstiftning

Inledande följer här en kortfattad översikt över de myndigheter som arbetar och ansvarar för att se till kulturmiljöernas intressen:

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) fungerar som nationell kulturarvsmyndighet med fokus på att säkerställa kunskapsuppbyggnaden i de myndigheter de överser och har ansvar för kulturarvsfrågor. Genom att samverka och kommunicera samt bidra till utveckling skall de se till att förvaltningsuppdrag uppfylls enligt de individuellt för platsen uppsatta målen. Kulturmiljöarbetet skall ha goda förutsättningar att lyckas och att målen skall uppnås i uppföljningsbara delar både i planering och i vidareutvecklingen är RAÄ:s och länsstyrelsernas ansvar.¹⁶

¹³ Flinck, Maria 2013, ss. 17–18

¹⁴ Flinck, Maria 2013, s. 151

¹⁵ Flinck, Maria 2013, ss. 153-155

¹⁶ Riksantikvarieämbetet. *Tänka i tid - Riksantikvarieämbetets strategi och vision 2011–2013*, 2010, s. 4, <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/305> (Hämtad 2015-01-06)

Länsstyrelsen ansvarar, tillsammans med *kommunerna* och *läns-, regions- och övrig museiverksamhet*, också för att kunskap till allmänheten i dessa frågor når ut och att dokumentation och inventeringar sker.¹⁷ Inom länsstyrelserna sker tvärsektoriella samarbeten och diskussioner över utvecklingsprojekt, översiktsplaner samt detaljplaner. I kommunala processer är det länsstyrelsen som skickar remiss och representerar kulturmiljöns intressen.¹⁸

Det humanistiska perspektivet och livskvaliteten är det som kommer inverka på samhällsutvecklingen. Att det ligger på *allas ansvar* att värna om kulturmiljöns väl och ve innebär att *både enskilda personer som myndigheter* har skyldighet att skydda kulturmiljöerna.¹⁹

Som stöd för kulturmiljö- och utvecklingsarbetet på begravningsplatser finns ett flertal laginstrument som man måste känna till när man arbetar med dessa miljöer:

Kulturmiljölagens (KML 1988:950) fjärde kapitel behandlar begravningsplatser kulturarvshistoriska värde och hur dess karaktär och utseende inte får förvanskas utan skall vårdas och underhållas som kulturmiljö.²⁰ Begravningsplatser anlagda till och med år 1939 är skyddade i Kulturmiljölagen från större ändringar i anläggningen.²¹ Yngre begravningsplatser kan av särskilda skäl skyddas. Exempelvis "särskilda konstnärliga skäl" såsom arkitektoniskt betydelsefulla anläggningar. Det är länsstyrelsen som utreder enskilda fall och lämnar därefter in ett förslag om skydd till Riksantikvarieämbetet för beslut. Om en förening eller organisation, exempelvis kyrkogårdsförvaltning, planerar förändringar som kan påverka en skyddad kulturarvshistorisk miljö, måste länsstyrelsen först utreda ärendet.²² En ny ändring av KML 1988:950 Kap 4 inkluderar vegetationen och även gestaltningen av den på en begravningsplats skall vid ändring krävas tillstånd av länsstyrelsen.²³

En *vård- och underhållsplan* skall finnas för begravningsplatser enligt **Kulturrådets författningssamling (KRFS 2012:2)** 11 §. Den skall klargöra hur platsen skall skötas för att de kulturarvshistoriska värdena inte skall minska samt att utseendet och karaktären inte heller får

¹⁷ Flinck, Maria 2013, s. 48

¹⁸ RAÄ 2015, ss. 34–35

¹⁹ RAÄ 2015, ss. 11–32

²⁰ KML 1988:950. *Kulturmiljölagen*.

²¹ Kulturmiljölagen (1988:950) 4 kap 13 §

²² Flinck, Maria 2013, ss. 36–37

²³ Regeringens proposition 2016/17:116, *Kulturarvspolitik*, 2017, <http://www.regeringen.se/4933fd/contentassets/127b80d33b084194a415d72b85721874/161711600web.pdf> (Hämtad 2017-07-07), s. 154

försämrar. Planen skall revideras senast vart tionde år. Länsstyrelsen skall granska och yttra sig om vård- och underhållsplanen, dess innehåll och eventuella åtgärdsplaner.²⁴

Begravningslagen (BL 2012:133) kapitel sju behandlar gravrättsinnehavarens, exempelvis den anhörige som tagit på sig rätten till gravplatsen, skyldighet att vårda den enskilda gravplatsen.²⁵ I de fall detta inte fungerar förfaller många gravplatser i väntan på att gravplatsen skall återlämnas till eller återtas av kyrkogårdsförvaltningen, se exempel i figur 2. Material såsom sten, järn eller vegetation kan i vissa fall ta permanent skada av detta. Som sagt ansvarar alla för helheten av kulturmiljön på en begravningsplats.

Figur 2: Exempel på S:t Pauli Mellersta där fågellivet vårdas med hjälp av fågelholkar, juli 2017

Figur 3: Exempel på där en enskild gravplats lämnats åt förfall och är i behov av skötsel, juli 2017

Miljöbalken (MB 1998:808) 4 kap., 7 kap. 10 § samt 11§. I miljöbalken beskrivs den biologiska mångfalden som skall bevaras för ett mer hållbart samhälle. Där inkluderas kulturmiljöerna som skall skyddas och med dem de gröna byggstenarna. Miljöbalken behandlar skydd av riksintressen som innehåller natur- och kulturvärden, men också gröna element exempelvis enstaka träd, hotade arter (8 kap.) av både flora och fauna, biotopskyddade alléer eller stenmurar.²⁶ På en begravningsplats skulle detta kunna innebära att man hittat djur- och växtarter som behöver skyddas. Skydd skulle kunna vara att säkra bo och föda exempelvis gamla träd och blommande perenner för att bidra till viktiga insekters habitat.

²⁴ KRFS 2012:2 Statens kulturråds författningssamling.

²⁵ BL 2012:133. Begravningslagen.

²⁶ MB 1998:808, Miljöbalk.

Enligt en rapport från RAÄ har ett flertal länsstyrelser gjort bedömningen att de nya målen för kulturmiljöarbetet betonar *mångfald* och *tillgänglighet*. Samverkan mellan sektorerna och andra verksamheter lyfts också fram. Dock är kulturmiljölagen det främsta styrmedlet för att nå kulturmiljömålen, enligt rapporten från RAÄ. Delaktighet, kunskap, ansvar och upplevelse är början till ett inkluderande samhälle och en hållbar utveckling.²⁷

Hur kulturmiljöarbetet berör just fallstudien i detta arbete ligger i begravningsplatserna som kulturmiljöer och länsstyrelsens beslutsfattande över arbetet på våra kyrkogårdsförvaltningar. Enligt Begravningslagen (2012:133) 10 kap. 1 § utför länsstyrelsen tillsyn över begravningsverksamheten och det innefattar också bevarandet av värderade områden. Kyrkogårdsförvaltningen måste därför ansöka till länsstyrelsen om ändringar önskas eller behövs göras. Länsstyrelsen gör en bedömning av åtgärden som skall säkerställa att kulturmiljövärden inte ändras eller kommer till skada.²⁸ Gestaltningförslaget som detta arbete landar i skulle därmed först behöva granskas och godkännas av länsstyrelsen innan det skulle kunna genomföras i praktiken.

Den svenska begravningsplatsens utformning – en kort historik

Genom att blicka tillbaka på begravningsplatsernas utformning genom tiderna ökas förståelsen för fallstudieplatsens gestaltning och material. Här följer en beskrivning av några milstolpar i begravningsplatsernas utveckling och utformning.

De äldre kyrkogårdarnas utformning och funktion

De första kyrkogårdarna var väl inhägnade av en bogårdsmur. De låg intill kyrkan och var gräsbevuxna områden där kyrkans klockare ofta hade sina djur på bete som en slags löneförmån. Det var inte enbart för begravning som ytorna nyttjades. Man hade ting, marknader och andra profana sociala sammankomster som var viktiga i den tidens samhälle.²⁹

Att begrava i vigd jord nära kyrkan infördes successivt i Sverige mellan 970 och 1120 då kristendomen spreds i landet. Innan dess begravdes de döda på så kallade gårds- eller bygravfält. Genom kristendomens intåg fick man inte längre kremEra de döda då de skulle återuppstå vid Kristus återkomst. Det var också viktigt att man skulle begravas med huvudet åt väst och liggandes på rygg.³⁰ Själva graven markerades oftast bara av en jordkulle men i vissa fall möjligen också av någon form av markering i trä. Statusen i samhället syntes i

²⁷ RAÄ 2015, ss. 11–32

²⁸ BL 2012:133. *Begravningslagen*.

²⁹ Johansson, Jan, *Kyrkogårdens hägn i det medeltida Sverige: om bogård, balk och stiglucka* = [The enclosure of the churchyard in medieval Sweden]: [about stone walls, wooden fences and lich gates], Vitterhets-, historie- och antikvitetsakad., Stockholm, 1993, ss. 9–11, 69–70

³⁰ Andréasson, Anna, *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv*, Movium, Alnarp, 2012, s.12

placeringen av gravplatsen och den eventuella markeringen. De mest inflytelserika personerna i samhället fick begravas närmast den södra kyrkoväggen vilket ansågs vara den bästa platsen på begravningsplatsen.³¹

Arkitektoniska inspirationskällor från kontinenten

Att arkitektoniskt arbeta med begravningsplatsen som helhet med syftet att göra den till en attraktiv miljö för de levande att vistas i, gjorde man redan från mitten av 1760-talet i Frankrike vid Académie Royale d'Architecture. När begravningsplatser blev förbjudna inne i centrala Paris av sanitära skäl utlyste akademien tävlingar i att utforma nya begravningsplatser utanför staden. Man sökte efter ny typ av utformning och de klassicistiska begravningsplatserna kom till för att besökaren skulle beundra det storslagna och det gemensamma minnet framför det enskilda sorgearbetet. Det fanns dock en samtida motpol i utformning, den pittoreska trädgårdsteorin, där just den privata känslöyttringen var central och växtligheten spelade stor roll för sorgebearbetningen och stämningen.³²

Tyskland har sedan länge varit en inspirationskälla när det kommer till utformning och nyttjande av gröna miljöer i Sverige. Detta gäller också begravningsplatserna. När idéerna om var man borde placera begravningsplatserna och att faktiskt ha en tanke om formgivning av begravningsplatserna, så har Tyskland varit ett föredöme. Där hade man sedan tidigare låtit upplysningen och intresset av hälsan, de humanistiska renässansidealen, den sociala egaliseringsen och konsten speglas till att begravningsplatserna antog en arkitektonisk utformning.³³

Arkitekturens och sinnenas begravningsplats i 1800-talets Sverige

Begravningsplatserna som de ser ut idag har de flesta gjort sedan omkring enbart 200 år tillbaka.³⁴ Förändringen från att ha varit enkla betesängar till att bli gröna arkitektoniska element skedde i Sverige under sekelskiftet 1700–1800-talet. Förmodligen var det också här i Sverige främst de sanitära skälen som fick myndigheterna att agera och förordna mer ordnade begravningsplatser i stadens utkant. Lagom långt bort för att förhindra smittspridning och lagom nära så att man kunde ta sig till platsen. Samhällsidealet som växte fram under slutet av 1700-talet om det moderna och ”ordnade” passade väl in på

³¹ Andréasson, Anna 2012, s. 12–13

³² Schönback, Hedwig. *De svenska städernas begravningsplatser 1770–1830: arkitektur, sanitet och det sociala rummet*, Stockholmia, Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2008, Stockholm, 2008, s. 54, 63–65

³³ Schönback, Hedwig 2008, s. 40

³⁴ Lundquist, Kjell, 'Från beteshage till trädgård - kyrkogårdens historia.' I Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, MOVIUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992 s. 12

arkitektoniska begravningsplatser rationalitet. Begravningsplatserna kom på så vis också att bli en statussymbol som visade att man tillhörde ett moderniserat samhälle.³⁵

Sveriges riksdag beslutade år 1815 att man inte längre fick lov att anlägga nya begravningsplatser i städer och mindre samhällen utan att de istället skulle placeras utanför orterna. De skulle omgärdas och planteras med träd, främst i form av en trädkrans runt om begravningsplatsen samt alléer. Dessa element var av stor betydelse då man redan under 1700-talet vetenskapligt kunde bevisa trädens kapacitet att rena den förorenade luften i städerna. Andra vanligt förekommande växter var de vintergröna inslagen i form av idegran, buxbom med flera som skulle symbolisera evigt liv. De hängande träden, tårbjörk och hängbok, skulle symbolisera sorg.³⁶

Arkitekter började således även i Sverige att intressera sig för att delta i de nya tankarna om en utformad begravningsplats som passade i tiden. Fredrik Magnus Piper var betydande för de nya svenska begravningsplatsernas arkitektoniska uppbyggnad och möjligen också den som föranlett förordningen. Han var mellan 1803–1805 överintendent och preses i Konstakademien och därefter var han ansvarig för begravningsplatserna inom Överintendentsämbetet. Han ritade bland annat ett förslag på Lunds Norra kyrkogård 1809 för att nämna ett lokalt beläget exempel.³⁷

Tidsandan under slutet av 1800-talet och de sanitära problem man hade på många begravningsplatser bidrog också till att en eldbegängelserörelse *Svenska Likbrännarföreningen* startade upp år 1883. Många ur den tidens moderna tänkare förespråkade kremering bl. a Alfred Nobel, Ellen Key, Carl Larsson och Hjalmar Branting för att nämna några. Föreningens arbete ledde till att kremering blev lagligt 1888 i Sverige, några decennier senare än i andra europeiska länder. Men det skulle dröja ytterligare flera decennier till innan det nya begängelsesättet, kremering, kom i mer aktivt bruk.³⁸ Idag ett av de vanligaste gravskicken. Ett gravskick som också påverkar dagens formgivning av begravningsplatser i hög grad vilket även behandlas lite längre fram i detta kapitel. Minneslundar, askgravlundar och askgravplatser finns i stort sett överallt idag och ökar i fortsatt anläggning.³⁹

³⁵ Schönback, Hedvig 2008, ss.186–216

³⁶ Andréasson, Anna 2012, ss. 26–28

³⁷ Schönback, Hedwig 2008, s.72

³⁸ Ekström, Sören, *Från pionjär för eldbegängelse till modern branschorganisation*, Sveriges Kyrkogårds- och krematorieförbund, 2007

³⁹ Klintborg Ahlklo, Åsa, *Mellan trädkrans och minneslund: svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940–1990*, Movium, Alnarp, 2001

Under 1800-talet ville man även demokratisera begravningsplatsen där samhällsskikten kunde blandas. De rika kunde köpa sig en ståndsmässig plats, gärna längs med huvudallén, medan de andra fria gravsättningarna skedde i linje allt eftersom man avlidit, kallat "allmänna linjen". Titlar graverat på gravvården var vanligt i alla samhällsskikt. Allt från konsul till torpare går att hitta när man promenerar på begravningsplatsen.⁴⁰

1900-talet det "nya" århundradet

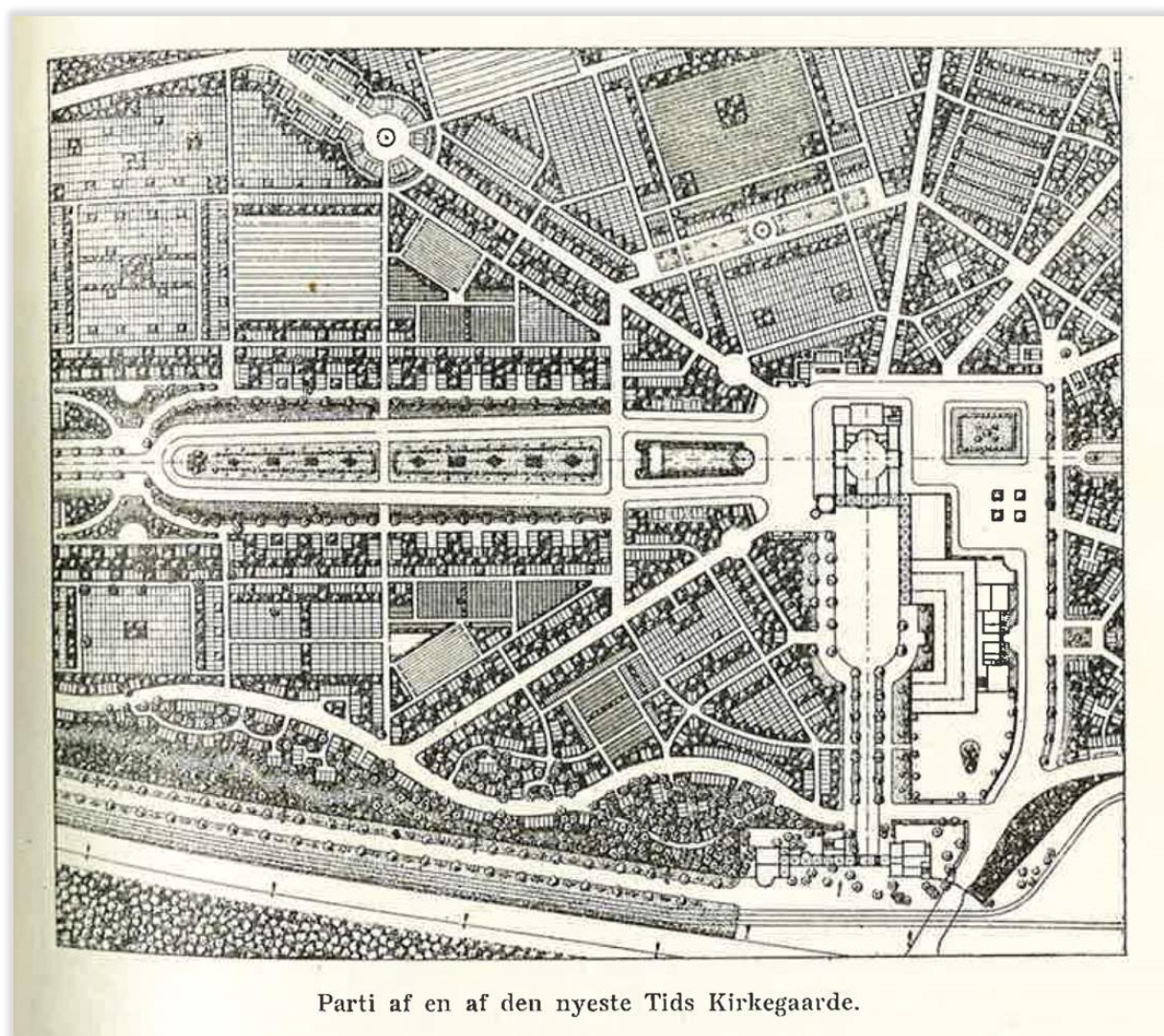
Det hände viktiga saker under 1900-talet som påverkade begravningsplatsens utformning och gravskick. 1910–1920 läggs stort fokus på begravningsplatsen som en väl genomtänkt plats där det lugna och "natur-lik" skulle dominera i utformningen. Man kritiserade 1800-talets industriella begravningsplatser med en salig blandning av uttryck och stilar. Det nya, modernistiska, idealet med mycket grönska och ett mer enhetligt planerat uttryck skulle eftersträvas. Häckar kunde exempelvis inrama rum med gravvårdar av likartad estetik. Det individuella skulle ersättas med det gemensamma och skapa en mer harmonisk plats. Man arrangerade stora arkitekttävlingar och genom en sådan kom Skogskyrkogården i Stockholm, ritad av Gunnar Asplund och Sigurd Lewerentz. Deras tävlingsbidrag kom att förverkligas och invigdes år 1920.⁴¹ Skogskyrkogården är sedan 1994 ett av UNESCO:s Världsarv och dess utformning inspirerar världen över.⁴²

⁴⁰ Andréasson, Anna 2012, ss. 50–53

⁴¹ Andréasson 2012, ss. 82–84

⁴² Carmel, Nils & Sandin, Maj, *Liv och död på Skogskyrkogården = Life and death at Skogskyrkogården*, Carmel, Stockholm, 2012, s. 1

Den praktiska estetiken var också ett dominerande ideal vid sekelskiftet. De tydliga raka vägarna och stråken var också av funktionsskäl att föredra då man lätt kan ta sig fram med transporter. Informationsmaterial författades om hur en begravningsplats skulle utformas. I ett danskt trädgårdslexikon från 1920 beskrevs hur man bäst bör utforma en begravningsplats. Det nya utformningssättet var att kombinera arkitekturen, tekniken och trädgårdskonsten. Ett landskapslikt formspråk kan gärna ha både räta och svängda stråk så länge den har landskapskaraktär i övrigt. Men hänsyn bör tas till huvudstråkens räta funktion i sammanhanget.⁴³ En plan över den "nya tidens" begravningsplats utformning illustrerar tankarna, se figur 4.⁴⁴

Figur 4: Illustration över den ideala formgivningen av en begravningsplats från början av 1900-talet ur Nordisk illustreret Havebrugsleksikon⁴⁵

⁴³ Helweg, Leopold, *Nordisk illustreret Havebrugsleksikon*, Band II, G.E.C.Gads Forlag, Köpenhamn 1920, s. 14

⁴⁴ Helweg, Leopold 1920, s. 15

⁴⁵ Helweg, Leopold 1920, s. 15

Efter andra världskriget i slutet av 1940-talet ville man genom formgivning representera ljuset och hoppet som en motvikt till de svåra krigsåren. Landskapsarkitekturen präglades av det "nordiska ljuset"; lundar, ängar och dungar. Kuperade gröna gräsmattor med slingrande gångar var åter i ropet. Bilden av den inhemska naturen och dess formspråk kontrasterade med 1800-talets explosion av nya växtvariationer.⁴⁶

Med tiden har, de då i utkanten av städerna placerade, begravningsplatserna omslutits av den växande och förtätade staden. Omkring 1950–1960-talet började man i Sverige anse att begravningsplatserna också hade en hög status som rekreativa områden i de tätt bebyggda områdena. Samtidigt fördes en diskurs om en separation mellan staten och svenska kyrkan och hur detta kom att påverka synen på begravningsplatserna. Det fanns en önskan om att frigöra begravningsplatsen från religionen. Att döden i sig inte längre var starkt anknuten till den kristna tron märktes exempelvis genom den fortsatt ökade acceptansen till kremering, också inom kyrkan, som tidigare jämfört kremeringen med skärselden. I slutet av 1950-talet blev det lagligt att anlägga kollektiva minneslundar med anonym karaktär, det vill säga att inga markeringar för enskilda placeringar i minneslunden förekom.⁴⁷ Den första minneslunden anlades i Malmö på Östra kyrkogården 1959.⁴⁸

Man skulle på många sätt kunna koppla samman arkitekturen på en begravningsplats till hur tiden kring uppförandet även präglade stadsplaneringen. Åsa Klintborg Ahlklo, forskare vid SLU Alnarp, tar exempelvis upp miljonprogrammen på 1960-talet där människans liv i mångt och mycket skulle effektiviseras. Likartat såg det ut på begravningsplatserna. Ny teknik, effektivisering av arbetsmetoder och nya material som skulle överträffa det tidigare hantverket. Allt skulle finnas på samma plats, under samma förutsättningar och redo för den stora folkökningen. Den typiska formgivningen på en begravningsplats under den här tiden som man kommer att tänka på är de likartade gravvårdarna, de skötleffektiva ytor och materialvalen bland växter och hårdytor.⁴⁹

Under 1970-talet växte sig tankarna allt starkare på begravningsplatsen som en "grön lunga" tillgänglig för rekreation i den täta staden. Influenserna kom även denna gång från Tyskland. Gestaltningsmässigt lutade det sig långt bort från det systematiserade 1950–60-talet och återigen till det natursköna. Den *svenska naturmarkskyrkogården* utvecklades med Skogskyrkogården i Gamla Enskede, Stockholm som förebild. 1980-talet präglades av en tid där formgivningen av begravningsplatser blev en specialiserad bransch. Arkitektkontor som

⁴⁶ Klintborg Ahlklo, Åsa 2001, ss. 11–14

⁴⁷ Klintborg Ahlklo, Åsa 2001, ss. 14–18

⁴⁸ *Kyrkogårdarna i Malmö*, Kyrkogårdsnämnden i Malmö, Malmö, 1984, s. 4

⁴⁹ Klintborg Ahlklo, Åsa 2001, ss. 14–17

ägnade sig nästan helt och fullt åt att rita begravningsplatser och att tävla om uppdragen blev vanligt vid den här tiden.⁵⁰

År 1991 återgår smyckningsfriheten mer till gravrättsinnehavaren igen, dock vissa rätter med begränsning av utseendet, så kallad *begränsad gravrätt*. Utsmyckningen måste godkännas men med större utrymme.⁵¹ Ett enskilt kvarter på en begravningsplats kan ha en bestämd karaktär som man blir uppmanad att följa vid val av gravplats. Det kan gälla att man bör hålla sig till en viss höjd på gravvården, vilken form och färg stenen skall ha samt om det skall vara liggande eller stående sten.

Utvecklingen i Malmö

I Malmö anlades mellan åren 1820–1822, då kallad Nya begravningsplatsen, Gamla kyrkogården intill Gustaf Adolfs torg.⁵² Malmö växte fort under industrialiseringen, så gjorde också behovet av ytterligare begravningsplatser. År 1870 invigdes Nya begravningsplatsen, idag kallat S:t Pauli Norra kyrkogård, S:t Pauli Mellersta invigdes år 1890 och den södra delen 1904.⁵³ Tillsammans utgör dessa tre kyrkogårdar uppsatsens fallstudieplats och när de anlades var det i Malmös utkant. Mer om deras utformning i platsbeskrivningen längre fram i arbetet.

Om Gamla kyrkogården i Malmö skrev Anders Ulrik Isberg d.y., Malmös första stadsantikvarie:

*”Vi hava i det föregående framhållit vilket vackert och omväxlande inslag i stadsbilden anläggningen av Begravningsplatsen vid Gustav Adolfs Torg kom att bilda. Det blev en fridens promenadplats omedelbart inpå det bullrande och jäktande stadslivets tummelplats.”*⁵⁴

A.U. Isberg fortsätter och skriver att begravningsplatsen i större städer, så som Malmö, så långt som möjligt bör vara park-lik eller landskapslik till utseendet. Att man skulle vilja besöka den för rekreation.⁵⁵

Genom industrialiseringen följde en ny era för materialanvändningen på begravningsplatserna. Helt nya tekniker för att framställa gravmonument av olika slag syns tydligt bland kvarteren. Huggen, slipad eller polerad diabas, granit och kalksten. Järnkors eller cementgjuten gravvård speglar tydligt det industrialiserade samhället. I Lomma utanför

⁵⁰ Klintborg Ahklo, Åsa 2001, ss. 18–21

⁵¹ BL (1990:1144) 7 kap 8 §

⁵² Isberg, A.U. 1923, s. 623

⁵³ Isberg, A.U. 1923, s. 874

⁵⁴ Isberg, A.U. 1923, s. 873

⁵⁵ Isberg, A.U. 1923, s. 895

Malmö anlades den i Sverige första cementfabriken år 1871. Klassicism, romantik och flörtandet med det förflutna i medeltid och antik skiftar under 1800-talet.⁵⁶

Begravningsplatserna uppvisar således många olika tekniker, stilar och material som också i rask takt satte Sverige på kartan som ett land i utveckling ekonomiskt och industritekniskt. Det kan man tydligt se på begravningsplatserna i form av materialrikedomen och titlarna på gravmonumenten, inte minst i Malmö.

Vad är en begravningsplats idag?

Begravningsplatser i tätt bebyggda städer har ofta fler värden och betydelser för omgivningen, brukare och besökare än som endast en begravningsplats. Här följer exempel på vad begravningsplatsen kan innebära för många idag.

En plats för begravning och minnen

Huvudman för begravningar i Sverige är Svenska kyrkan, förutom i Stockholm där 11 allmänna begravningsplatser drivs i kommunal regi och likaså gäller i Tranås.

Kyrkogårdsförvaltningen ansvarar för att säkerställa gravplatser, skötseln, har ansvar för föreskrifter och förordningar. Begravningsavgiften finansierar förvaltningen.⁵⁷

Begravningsplatserna kan i många fall kanske anses vara en statisk plats kulturellt där förändring inte accepteras. Men kulturen utvecklas konstant och minnen läggs till minnen. Därför påverkas exempelvis begravningsplatserna aktivt i hur samhället runtomkring förändras.⁵⁸ Begravningsplatserna är till för att de efterlevande ska ha möjlighet att sörja minnet av den avlidne på en värdig plats oavsett vilken religion eller livsåskådning man har. Det är det som är den primära funktionen och det kyrkogårdsförvaltningarna strävar efter.⁵⁹

En grön plats i kontakt med samhället och den övriga staden

Begravningsplatsen är som sagt en central plats där samhällsförändringarna speglas i takt med att våra behov och vår kultur utvecklas.⁶⁰ Det är också få platser i stadsrummet som är så viktigt för det sociala mötet som begravningsplatsen är, en mötesplats för alla oavsett vilken kultur eller religion man tillhör. Det framhåller statskonsulent och fil.lic. Ann-Britt Sörensen i Kyrkogården- ett grönt kulturarv. Vidare beskriver hon att det är en viktig plats

⁵⁶ Andréasson 2012, ss. 26–49

⁵⁷ Sörensen, Ann-Britt, statskonsulent och fil.lic., föreläsning SLU Alnarp 2015-02-02

⁵⁸ Hviid Jacobsen, Michael. Kirkegården som kontrasternes rum og kulturel kampplads. *Kirkegårdskultur*, 2004, s. 62

⁵⁹ Wingren, Carola. *Urbana nyanser av grönt: om grönskans roll i en förtätad klimatsmart stad*, Movium, Alnarp, 2015, s.105

⁶⁰ Wingren, Carola. Place-making strategies in multicultural Swedish cemeteries: the cases of 'Östra kyrkogården' in Malmö and Järva common. *Mortality Vol. 18, No. 2, 2013*, ss.151–172

för många att möta grönskan i urban miljö där det gröna i många fall är underrepresenterad.⁶¹

Begravningsplatser bidrar till en mångfald av olika miljöer att mötas i och som är tillgänglig för alla vilket är väsentligt för ett demokratiskt, jämställt samhälle med ökad hälsa, förståelse och integration mellan människor. En tillgänglig grön kulturarvsmiljö som begravningsplatsen är kan också förmedla kunskap, en gemensam identitet och känsla av ansvar för vår omgivning och medmänniskor.⁶² De ekologiska funktionerna som de gröna begravningsplatserna besitter är också mycket viktiga för klimatet och för luftkvaliteten i staden. De är viktiga miljöer avseende förmågan att hantera dagvatten i den idag allt för hårdgjorda staden. Förmågan att kontrollera temperatur och skydda mot buller är ytterligare viktiga egenskaper som gröna strukturer i allmänhet besitter och som är svår att ersätta.⁶³ Begravningsplatsen med sin höga grad av grönska i städer bidrar också till skydd för stadens djurliv såsom fåglar, insekter med flera där buskar, blommor och träd erbjuder bostad och mat.⁶⁴

Vila, rekreation och intryck

Begravningsplatserna är i många fall idag centrala, väl etablerade och ibland också den närmst tillgängliga gröna vistelsemiljön att tillgå för många invånare i tät bebyggda städer. Ofta är de populära rekreatiomsområden eller passager då man vill undvika gatornas larm.

*”När vi vandrar på kyrkogården, går vi in i en »dialog« mellan dåtid och nutid.”*⁶⁵

En begravningsplats är speciell på det viset att den på ett tydligt sätt förmedlar det som har varit för den som besöker platsen, vare sig man är anhörig sörjande eller är en besökare som vandrar på platsen för att uppleva stillsamheten och mötet med det som har varit förr. I de fall där platsen, exempelvis begravningsplatsen, är i aktivt bruk så måste det i bevarandearbetet finnas utrymme att *”varsamt komplettera dessa med inslag från den egna tiden.”*⁶⁶ Att tiden får lov att läggas till kontinuerligt.

Begravningsplatser har sedan länge utformats så att det är besökarens sorgebearbetning och sinnesupplevelse som får stå i fokus och det är viktigt. Såväl 1800-talets olika stilideal

⁶¹ Sörensen, Ann-Britt. Kyrkogården- ett grönt kulturarv. I Åkesson, Lynn (red.), *Inför döden*, Edition Andersson, Höganäs, 2006, ss. 172–175

⁶² *Översiktsplan för Malmö - ÖP2012: planstrategi: utställningsförslag*, Malmö stad, Malmö, 2013, ss. 38–40

⁶³ Sjöman, Henrik & Slagstedt, Johan (red.), *Träd i urbana landskap*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015 ss. 234–302

⁶⁴ Sjöman & Slagstedt 2015, ss. 347–349

⁶⁵ Sörensen, Ann-Britt 2006, s. 168

⁶⁶ Arhland, Åsa. Trädgårdar och parker - går de att bevara? *Kulturmiljövård* 4/1997, s. 35

hämtade från klassicismen som landskapsromantiken till 1900-talets skogskyrkogårdar har alla sina särskilda element för att fånga åskådarens sinnen.

Den viktiga tröskeln mellan den sekulära platsen och platsen med närvaro är väsentlig för en känslomässig uppbyggnad och rekreation. Kontrasterna mellan formella uttryck och naturliga uttryck kan vara de byggstenarna som avgör kontakten med platsen.⁶⁷ Att använda metaforer eller symbolik i arkitekturen på en begravningsplats vägleder besökaren att förstå betydelsen av platsen och åstadkomma en stämning på platsen.⁶⁸ Exempelvis att minnas, sörja, känna fridfullhet och att känna lättnad och ljus.

Den gröna arkitekturen bär också på viktiga egenskaper som ger platsen mening. Ett grönt växande kulturarv visar på platsens tid bakåt samtidigt som den konstant växer och strävar framåt.⁶⁹ Det är en kvalitet som ger en tydlig mening och kopplar människan till platsen. *Genius loci*⁷⁰, som kan översättas till "platsens själ", är hämtat ur antikens litteratur och handlade om vikten av att lyssna in platsens historia och platsens behov inför planering och förändring. Begreppet *genius loci* behandlar de fysiska betingelsernas betydelse för att skapa en meningsfull plats. En annan viktig komponent är brukarnas betydelse.⁷¹ I det här fallet är brukarna anhöriga som sörjer eller besökare som söker rekreation genom att motionera eller vistas på begravningsplatsen.

Reflektion kring problematiken med återlämnande av gravplatser

Ett ökande problem på begravningsplatser runt om i Sverige idag är *återlämnandet* av gravar. När anhöriga väljer att återlämna gravplatsen, det vill säga lämna över ansvaret och ägandet, tillbaka till kyrkogårdsförvaltningen kan det exempelvis bero på att man har för långt avstånd från hemmet för att ha möjlighet att sköta platsen eller att man inte har tiden eller orken att göra det. Fanny Rading Heyman gjorde i sitt examensarbete en studie på vad man skulle kunna göra åt områden som är återlämnade på begravningsplatsen Östra kyrkogården i Malmö. Behovet av att skapa nya offentliga rum där platser blivit öde är en lösning som hon föreslår i sitt arbete, för att skapa möjligheter för människor att knyta an till platsen även om man inte sörjer.⁷²

⁶⁷ Wingren, Carola 2013, s.156

⁶⁸ Dee, Catherine. *Form and fabric in landscape architecture: a visual introduction*, Spon, London, 2001, s. 39

⁶⁹ Wingren, Carola 2013, s.165

⁷⁰ Sóla-Morales, Ignasi. Plats: permanens eller produktion. *Arkitekturteorier Nr 5 Skriftserien Kairos*, 1999, s. 192

⁷¹ Wingren, Carola 2013, s.154

⁷² Rading Heyman, Fanny. *"Inte ens sista vilan varar för evigt" Om återlämnade gravplatser genom en fallstudie på Östra kyrkogården i Malmö*. Second cycle, A2E. Alnarp: SLU, 2012, ss. 74–75

Framtidens utveckling och bruk

Människor kommer alltid att ha ett behov av att transportera sig till fots på kortare avstånd, oavsett vad platsen erbjuder. Platsens kvalitet påverkar om de kommer att passera snabbt, ta genvägar eller om de kommer att välja platsen för rekreation, njutning eller för att stanna upp.⁷³ Människor har behov av olika gröna miljöer där de kan välja att vara passiva och lugna eller söka aktivitet.

Ann-Britt Sörensens studie från 2006 visar ett stort behov i framtiden av gröna platser med en speciell betydelse, där människor kan känna anknytning och återhämta sig. Enligt undersökningen ansågs kyrkogårdar kunna fylla detta behov. Begravningsplatsens betydelse i urbana miljöer skiljer sig från den på landsbygden. Användningsområdet i urbana miljöer är betydligt bredare än på landsbygden, där det oftast finns andra alternativ till rekreation i gröna miljöer än vad som finns tillgängligt i tätt bebyggda städer. I många fall har de urbana begravningsplatserna utöver begravningsfunktionen ett värde som en park-lik plats för rekreation och som stillsam besöksplats. Det är också naturligt att man passerar eller tar en genväg genom en kyrkogård som är belägen centralt.⁷⁴

Gamla kyrkogården vid Gustav Adolfs torg i centrala Malmö används mer och mer för rekreation och som en passage igenom staden. På kyrkogårdsförvaltningen upplever man att det ökade antalet besökare fungerar bra. Ytorna har anpassats mot ökat slitage och begravningsplatsen är låst under natten vilket skall förhindra att platsen utsätts för vandalism och skadegörelse.⁷⁵

Slutsatser att ta med vidare i arbetet

Kulturmiljöarbetet är allas ansvar och som samhällsinvånare är det viktigt att man får tillgång till kunskap och förståelse om den kulturmiljö som man har omkring sig. I ett inkluderande samhälle kan en tillgänglig begravningsplats som kulturmiljö agera källa till kunskap, bildning och upplevelse på en och samma gång.

Den historiska tillbakablicken över begravningsplatsens betydelse och utveckling kan påvisa att förändringen är konstant i takt med att samhället förändras. Det kan vi se i de olika svängningarna mellan exempelvis stilideal, begravningskick och hur besökarnas behov ändras över tid. Idag ligger ett fokus på att skapa ett hållbart samhälle, och detta kommer också gälla begravningsplatserna. Hur skötseln och

⁷³ Gehl, Jan, *Livet mellem husene: udeaktiviteter og udemiljøer*, 5. udg., Arkitektens forlag, København, 2003, ss. 8–9

⁷⁴ Sörensen, Ann-Britt 2006, ss. 173–176

⁷⁵ Löfgren, Maximilian. Landskapsingenjör, Kyrkogårdsförvaltningen Malmö. E-mail 2015-09-01 <maximilian.lofgren@svenskakyrkan.se>

materialanvändningen på begravningsplatserna bör utföras och utformas i framtiden kan vara ett exempel. Insikten om att också kulturen och brukandet utvecklas och därför påverkar exempelvis begravningsplatserna aktivt är något jag måste förhålla mig till i koncept- och designförslaget.

På en aktiv begravningsplats är själva begravningsaktiviteten en del av kulturarvet och bör därför också upprätthållas. Att försöka öka tillgången till, användandet och förståelsen av begravningsplatsen hjälper bevarandet. En begravningsplats som brukas och lockar besökare är väsentlig för att kunskapen om platsen också skall kunna föras vidare. På landsbygden där invånarantalet minskar finns risken att värdet av en aktiv begravningsverksamhet går förlorad.

Begravningsplatsen kan fungera som en social mötesplats, oavsett vilken kultur eller religion man tillhör. Den kan vara en plats som är inkluderande och spegla mångfalden i vårt samhälle, vilket också är väsentligt för dess bruk och fortlevnad. Begravningsplatsen är idag en väldigt specifik plats i staden, både vad det gäller bruk och stämning. På begravningsplatsen ges utrymme för individuella och samtidigt för det generella i vårt samhälle, ensamheten och gemenskapen finns samtidigt.

Den biologiska mångfalden och den vilsamma rekreationen på begravningsplatsen och hur den kan stärkas genom gestaltningen vill jag ta fasta på i mitt förslag. De olika uttryck och känslöstämningar som form- och materialrikedomen förmedlar genom alla tidslager vill jag ska ha en central plats i utformningen och konceptet, samtidigt som besökarens sorgebearbetning och sinnesupplevelse ska fortsätta att stå i fokus. Gestaltningen ska förmedla, genom årstidernas och växlighetens skiftningar, ljus och hopp samtidigt som den förmedlar allvaret och djupet i det förgängliga.

De två motsatta formspråken, det arkitektoniska och det landskapslika friväxande, från de föregående tidernas ideal tas till vara på och får en central roll i gestaltningen. Det historiska formspråkets kronologiska utveckling på S:t Pauli kyrkogårdar, från de romantiskt slingrande gångar som lades igen på S:t Pauli Norra till de klassicistiska dragen i de breda räta gångarna med mittaxlar och rundlar. Vegetation får också en central roll, både som ett fortsatt kulturhistoriskt värde, så väl som att forma platsens identitet och öka de biologiska värdena. Det formstarka växtmaterialet och de tidstypiska gravvårdarna som visar på olika tidsideal, industriella framsteg genom metoder och detaljer vid stenhuggning visar också på kontrastrikedomen på begravningsplatsen. Exempel på detta är svängningarna mellan utsmyckade monument och de så kallade *bautastenarna* från sekelskiftet och de minimalistiska, sparsmakade gravvårdarna från andra hälften av 1900-talet.

En annan intressant aspekt att utforska är utvecklingen av framtidens gravskick i förhållande till andra religioner än den kristna och utveckling kring brukarnas behov och önskemål. Minneslundar och askgravlundar ökar idag i anläggning och en gestaltning kan kräva en öppenhet inför framtida alternativa behov. Frågan om problemet med återlämnade gravplatser vilket kanske fortsatt kommer att öka och kräva av kyrkogårdsförvaltningen att tillhandahålla flexibla "skötselfria" platser så som exempelvis askgravlundar. Är framtidens fortsatta trend en önskan om att förvaltningen skall sköta gravplatsen eller kommer det att vända? Det är okända faktorer idag och innebär en situation där jag delvis måste förhålla mig öppen i gestaltningen. Samtidigt kan de nybyggda områdena som skall byggas kring kyrkogårdarna leda till en motsatt situation där efterfrågan istället ökar på tillgängliga gravplatser. Dock kan man inte veta om det inkluderar att man vill sköta om gravvårdar eller överlämna skötselansvaret till kyrkogårdsförvaltningen av sådana skäl i framtiden.

2 REFERENS- OCH INSPIRATIONSOBJEKTET – ASSISTENS KIRKEGÅRD, KÖPENHAMN

Det här avsnittet består av en kort beskrivning av Assistens kirkegårds historik och dess tidigare utveckling, samt en beskrivning av nuläget baserad på platsbesök, intervju och dokument med målet att därifrån beskriva platsens förutsättningar, utformning och utvecklingsprocess som lett fram till designen av Assistens kirkegård idag. Det förslag som lades fram för utvecklingen 1988 är det dokument som främst studerats i detta avsnitt.

Figur 5: Assistens placering i Köpenhamn

Assistens kirkegård – en bakgrund

För att skapa en känsla för Assistens kirkegård, inleds detta kapitel med en beskrivning av upplevelsen från ett av de besök som genomfördes på platsen.

Guidad tur på Assistens

I min studie av Assistens kirkegård har jag valt att delta i en guidad tur, *Den fortællende Have*, ledd av kulturvägledare Christoffer Jørgensen vid Kulturcentret på Assistens kirkegård. Vandrigen ägde rum den 31 juli 2016 en mulen dag med regnet hängandes i luften. En uppslutning på omkring 10–15 personer i blandad kategori, från den yngsta, omkring 15 år till den äldsta cirka 75 år. Några enskilda deltagare och några sällskap. Rundturen tog sitt

avstamp i den äldsta delen som idag kallas *Musealt område (A)* och passerade gravplatser för kända kompositörer, författare och skådespelare. Allt från slutet av 1800-talet till slutet av 1990-talet. Guiden berättade spännande anekdoter, många skrattade och ställde frågor. Det var en engagerad och intresserad grupp på den här vandringen.

Mellan de kända personligheterna stannade vi upp och tittade på en del träd och buskar som utmärkte sig och som haft en särskild betydelse för begravningsplatsen. Historiska händelser så som de franska och belgiska soldatgravarna från första världskriget uppmärksammades också under turen. Men främst fokus lades på kulturpersonligheter. De har spelat en stor roll genom århundradena och lockar besökare från hela världen till Assistens kirkegård än idag. H.C Andersens gravplats är kanske den mest välbesökta. Gravarna intill Andersens gravplats är inte sällan nedtrampade när grupper av turister försökt komma nära för att fotografera. Rundturen gick genom uppskattningsvis cirka en tredjedel av Assistens kirkegård. Duggregnet fick några att avvika halvvägs in i turen, men vädret bidrog mycket till stämningsfullheten på rundturen.

Det som kändes värdefullt med en sådan här rundtur var att en annan dimension av Assistens görs lättillgänglig för många. Den byggde upp en annan sida av platsen som man inte fått ta del av annars. Men för min del hade den gärna fått spänna över en större del av begravningsplatsen och med mer spridda berättelser av mer varierad karaktär. Arkitekturen hade gärna fått inkluderas mer i vandringen också. Men nu var det inte syftet med just den här turen. Ämnet kulturpersonligheter, "kändisar" och deras livsöden lockar en bred publik att lära sig mer om platsen och i det här fallet är det en stor del av identiteten på Assistens kirkegård.

Figur 6: Guidad tur på Assistens kirkegård, Köpenhamn 31 juli 2016

Historik om Assistens kirkegård

Begravningsplatsen Assistens kirkegård anlades utanför Köpenhamns murar år 1760 för att "assistera" de överfyllda begravningsplatserna inne i staden. Men 1867 lades Köpenhamns fästning ner och resulterade till att staden växte utåt och området kring Assistens blev ett tätt bebyggt område, Nørrebro, med bland annat bryggeriindustri som stor dragkraft.⁷⁶

I början av 1800-talet beslutade Köpenhamns stadsstyrelse sig för att en utvidgning av Assistens kirkegård krävdes. År 1804 lades två konkurrerande idéer för hur Assistens skulle se ut fram. Arkitekten och borgmästaren Jens Bang förespråkade den engelska landskapsstilen som tema i sitt förslag. Stadsarkitekt Jørgen Rawert utarbetade ett barockinspirerat förslag med kvadratiske kvarter och alléer som till sist blev det förslag som realiserades på Assistens. Assistens var till en början en så kallad fattigkyrkogård, men blev 1785–1860 en tilltalande begravningsplats med exotiska växter som lockade till sig stadsbor på utflykt. Mer förmögna familjer i Köpenhamn valde också begravningsplats på Assistens kirkegård under den här perioden. Assistens kirkegård började således som en mindre kyrkogård men utvecklades bitvis efter hand och år 1861 var kyrkogården som störst.⁷⁷

I den Kungliga resolutionen 1879 beslutade man att Assistens begravningsverksamhet skulle upphöra år 1980 och därefter fortsätta som *mindepark* (minnespark) för Nørrebros invånare.⁷⁸ *Mindepark*, ett begrepp som man från början använde i resolutionen 1879 och betydelsen med det var att platsen skulle bli en minnespark för "*kendte og fortjenstfulde personer*". Man ville förhindra att Assistens kirkegård skulle rivas och bli bebyggt som många andra inaktiva begravningsplatser och istället skulle Assistens kirkegård finnas kvar som en park att minnas de stora personligheter som fanns begravna där. Begravningsplatsen skulle därför finnas kvar som en promenadpark för invånarna i stadsdelen.⁷⁹

År 1951 flyttade man, från den ursprungliga tanken att verksamheten skulle upphöra 1980 som tidigare nämnt, fram omläggningen av Assistens till park med 40 år fram till år 2019. Kyrkogården hade förfallit och växt igen på vissa områden och en grupp med representanter från olika specialistområden såsom; stadsträdgårdsmästaren, stadsmuseet, stadsarkitektkontoret, Thorvaldsens museum och Köpenhamns begravningsstjänst sattes ihop. Den här *styrgruppen* skulle ombesörja kartläggning av de värden som skulle bevaras och planlägga en gradvis omläggning av kyrkogården. Det fanns också önskemål från

⁷⁶ Guldager, Susanne. Assistens kirkegård- fortid, nutid, fremtid. *Landskab* 6, 1988, ss.130–131

⁷⁷ Guldager, Susanne 1988, s.131

⁷⁸ Guldager, Susanne 1988, s.130–132

⁷⁹ Ekbrant, Eva, Landskapsarkitekt, Københavns Kommune. Intervju 2016-08-18

Nørrebro's invånare att ha kvar en del som lokalkyrkogård för fortsatt begravning också efter år 2020.⁸⁰

Början till Assistens kirkegård som den är idag

Som ung landskapsarkitektstuderande, 1980, fick Eva Ekbrant i uppgift av sin handledare Sven-Ingvar Andersson att skriva om vad man skulle göra med denna *Mindepark* (minnespark) som tanken varit från allra första början. Allt för att förhindra att den i framtiden skulle överbyggas. Eva Ekbrant placerades i styrgruppen av experter för att tänka ut och planera fram ett utvecklingsförslag. Det som började som ett studentarbete ledde till anställning så Eva Ekbrant fortsatte i styrgruppen för förslaget om omläggning av Assistens kirkegård.⁸¹

Styrgruppen gjorde värderingar om vad som var bevarandevärt av exempelvis gravvårdar och utgick från en rad kriterier. Kriterier som exempelvis gällde vad som varit typiskt för kyrkogården som borde upprätthållas för att bibehålla dess karaktär; Utsmyckningar, planteringar, gravvårdar eller områden av särskild karaktär, namn och titlar etc. Genom kriterierna kunde styrgruppen sedan se var resurserna låg och var problemen fanns.⁸² Att upprätthålla verksamheten och funktionen som begravningsplats var den nya målsättningen för styrgruppen, istället för att följa beslutet från år 1879 att helt lägga ner begravningsverksamheten. Tanken var att fortsatt drift av begravningsverksamhet skulle göra platsen till ett "*levande museum*" och genom fortsatt bruk bidra till bevarandet av platsens kulturvärde.⁸³ Det hela landade i ett dispositionsförslag som lades fram 1988, *Assistens kirkegård Dispositionsförslag år 2020*, för att planlägga omläggningen av Assistens.⁸⁴

En av åtgärderna som Eva Ekbrant utförde 1994–96 på Assistens inom det *Museala området(A)*, var att med utgång från gamla planer från 1830 gräva fram och lägga om stigar i grus som tidigare överlagts med gräs. Den tidigare kvartersstrukturen som fanns inom området med avgränsande ryggäckar, vilka skärmar av de regelbundna gravställena från varandra återskapades också. Det var ytterst lite nyskapande i arbetet för utrymmena fanns inte för det, säger Eva Ekbrant. De få nya former man gjorde på begravningsplatsen var att dra upp existerande linjer och tillägga något som kan knyta samman det hela. En av principerna var att fläta in det nya och det gamla.⁸⁵

⁸⁰ Guldager 1988. ss. 132–135

⁸¹ Ekbrant, Eva. Intervju, Köpenhamn 2016-08-18

⁸² Ekbrant, Eva. Intervju 2016-08-18

⁸³ Ekbrant, Eva. Intervju 2016-08-18

⁸⁴ Ekbrant, Eva. Intervju 2016-08-18

⁸⁵ Ekbrant, Eva. Intervju 2016-08-18

Assistens kirkegård Dispositionsförslag år 2020

Assistens kirkegård Dispositionsförslag år 2020 (1988) gav, efter tidigare nämnd styrgrupps utvärderingar av olika värden och bruksbehov, ett förslag för utveckling som skulle komma att ske successivt över platsen. Kyrkogården delades enligt detta förslag in i olika delar med olika användningsmöjligheter. Förslaget poängterar vikten av ett fortsatt användande för att möjliggöra bevarandet av den autentiska miljön som begravningsplats.⁸⁶

”Dispositionsplanförslaget bygger på ønsket om, dels at knytte Assistens kirkegård nærmere til Nørrebrokvarteret gennem fortsat anvendelse som lokalkirkegård, dels at skabe bedre rekreative muligheder for beboerne i området og, som noget helt centralt, at bevare kirkegårdens mange historiske gravminder for eftertiden.”⁸⁷

Uppdelningen av Assistens kyrkogård består i förslaget av *Mindepark* och *Museal avdelning*, *Lokalkirkegård* och *Park*. Förslaget med Mindepark och Museal avdelning på kyrkogården var att de delarna skulle fungera som historisk utflyktspark av både lokal och nationell betydelse. För varje delområde i förslaget ges åtgärdsförslag för att uppnå det önskade målet. För exempelvis *Museala området(A)* föreslås att:

Bevara de monument och gravvårdar som hör hemma inom området

1. Bevara och återuppbygga den historiska kyrkogårdsmiljön så långt det är möjligt.
2. Anordna en offentligt tillgänglig samling av person-, konst- och kulturhistoria.
Utställningar och information som är tillgänglig för allmänheten.

Plantering inom området bör först och främst framhäva områdets historiska karaktär och med hänsyn till gravvårdarna med bevarandevärde underordnas dem. Detta gäller även på övriga områden på Assistens kirkegård.⁸⁸

Muren som omgärdar större delen av Assistens kirkegård var i stort behov av underhåll, samma sak gällde många gravmonument i de äldsta delarna. Åtgärdsarbetet var kritiskt på den punkten vid sammanställandet av Dispositionsförslaget.⁸⁹ Entréerna var viktiga för tillgängligheten och skulle stå öppna för allmänheten. Assistens kirkegård som helhet skulle lösa bristen på grönområden i närhet till de boende på Nørrebro där rekreation och historiska intressen skulle fungera sida vid sida. För att öka tillgängligheten ytterligare föreslogs det i förslaget fem nya entréer till kyrkogården utöver de tio befintliga entréerna. En allt för tydlig avgränsning mellan de olika delarnas karaktär undveks och man ville åstadkomma en *organisk helhet* på kyrkogården.⁹⁰ Den karaktäristiska vegetationen och artrikedomen på Assistens kirkegård skulle bevaras. Återplanteringar och nyplanteringar

⁸⁶ Ekbrant, Eva. Intervju 2016-08-18

⁸⁷ *Assistens kirkegård Dispositionsförslag år 2020 (1988)*. Stadsingeniørens direktorat, Stadsgartnerens kontor. Köpenhamn 1988, s. 15

⁸⁸ *Assistens kirkegård Dispositionsförslag år 2020 1988*, s. 18

⁸⁹ *Assistens kirkegård Dispositionsförslag år 2020 1988*, s. 16, 26

⁹⁰ *Assistens kirkegård Dispositionsförslag år 2020 1988*

skulle ske med ett brett urval av lignoser, städsegröna och lövfällande träd och buskar. De exotiska rariteterna skulle fortsatt planteras på de traditionella placeringarna på Assistens kirkegård då de spelat en stor roll i kyrkogårdens historia, uppbyggnad och dragningskraft. Viktigt var också att de platser där röjningsarbetet av återgångna gravplatser skulle anläggas och planteras på nytt. Detaljerade planer på detta skulle tas fram.⁹¹

Dispositionsplanen blev godkänd 1989–90 och används sedan dess som underlag för utvecklingsarbetet på Assistens kirkegård. Det har också bestämts att tidsramen för kyrkogårdsdriften skulle förlängas ytterligare till år 2150. Problem som i efterhand kan uppstå när man väljer att kalla ett område för *park*, enligt Eva Ekbrant, är att då uppfattas det genast som ett grönyteområde där man exempelvis kan bestämma sig för att gräva, som i detta fall, för metron. Begreppet kan göra att platsen tolkas för lätt till inte vara lika bevarandevärd längre i ett sådant sammanhang där man exempelvis behöver plats för nybyggnation.⁹²

Assistens kirkegård idag

En hittills cirka 30 år lång process från det att styrgruppen lade fram Dispositionsförslaget 1988 har lett fram till det Assistens kirkegård är idag och det är fortfarande ett pågående arbete. Det är en process som kräver eftertanke och tid. Assistens kirkegård drivs idag genom Københavns Kommunes Teknik- og Miljøforvaltning. De har även ansvar för skötsel av innerstadens allmänna platser och parkmiljöer.⁹³

En plats för begravning och minnen

Assistens kirkegård är fortfarande en delvis aktiv begravningsplats då den uppdelats i en del för den aktiva begravningsverksamheten och en del som är öppen för parkbesök och som rekreativ del. Mer om denna indelning kommer längre fram. Assistens kirkegård hade, år 2013, 232 stycken urngravsättningar och 28 stycken kistbegravningar.⁹⁴

Minnen av det privata slaget så väl som det offentliga samsas på Assistens kirkegård. Historia som förmedlas till alla besökande i form av vandringar, informationsfoldrar, utställningar och videofilmer om stora kompositörer, författare, historiska händelser och viktiga personligheter som betytt mycket för historien. *Kulturcentret Assistens* har producerat en

⁹¹ Assistens kirkegård Dispositionsförslag år 2020 1988, ss. 26–27

⁹² Ekbrant, Eva 2016, intervju

⁹³ Ekbrant, Eva 2016, intervju

⁹⁴ Helweg, Stine. Kyrkogårdsvägleddare, Københavns Kommune. E-mail 2015-01-20
stihel@tmf.kk.dk

större samling med videofilmade berättelser om ett urval av intressanta gravplatser, personligheter, historia och naturvärden på Assistens kirkegård.⁹⁵

Figur 7: Assistens kirkegård indelning⁹⁶

I den aktiva begravningsdelen, *Lokalkyrkogården*, finns sedan 1997–2000 en askgravlund (L) med aplar i gräsyten och ett område (N) där man fritt kan välja mellan urna eller kista, se figur 7. På lokalkyrkogården finns en katolsk avdelning, där finns också 23 franska och

⁹⁵ Kulturcenter Assistens-Videoarkiv <http://assistens.dk/oplevelser/video-arkiv/> (Hämtad 2017-04-26)

⁹⁶ Københavns Kommune, *Assistens kirkegård* [Broschyr], 2016. http://kk.sites.itera.dk/apps/kk_pub2/index.asp?mode=detalje&id=1238 (Hämtad 2017-09-02)

belgiska soldatgravar från första världskriget. På Assistens kirkegård finns också två rysk-ortodoxa avdelningar.⁹⁷

En grön plats i kontakt med samhället och den övriga staden

De som sköter begravningsverksamheten är en underenhet, *Kirkegårde*, till Teknik- og Miljøforvaltning som kallas Center for Kunderettet Drift. När staten beslutade att bygga en av Köpenhamns metrostationer till Cityringen i ena hörnan av begravningsplatsen påbörjades samarbeten med andra myndigheter. Sedan maj 2014 är Assistens kirkegård fredad vilket innebär ytterligare fler intressenter och samarbeten. Samtliga förändringar skall framgå i Drift- och utvecklingsplanerna, som i sin tur skall godkännas av Fredningsmyndighederne och intressenter kring planerna har rätt anmärka.⁹⁸

Vila, rekreation och intryck

Att bruka en begravningsplats för rekreation kräver att området kring begravningsplatsen behöver det, säger Stine Helweg. Det vill säga att områdena omkring begravningsplatsen lider brist på andra rekreationsmarker och att begravningsplatsen är det bästa alternativet. Stine Helweg är Kyrkogårdsvägleddare i Köpenhamns kommun, vars uppgift är att informera om kyrkogårdens kulturella och etiska perspektiv genom rundvisningar och informationsmaterial.⁹⁹

Assistens kirkegård är det största grönområdet som finns att tillgå för de boende i Nørrebro. Att där finns värden för besökarna som kulturhistorisk miljö och kvalitativa gröna värden är väsentligt för att motivera ökad tillgänglighet. Utmaningen på Assistens kirkegård är just att den samtidigt är en delvis aktiv begravningsplats och att en del besökare inte känner till det eller visar hänsyn till det är ett faktum. Det kräver extra arbete att nå fram med information och det är en viktig aspekt att känna till problematiken om man överväger att öka tillgängligheten.¹⁰⁰

”I den bedste af alle verdener ville denne form for oplysningsarbejde bevirke et aktivt engagement fra borgernes side i forhold til fremtidens kirkegårde.”¹⁰¹

⁹⁷ Københavns Kommune- Teknik- og Miljøforvaltningen, *Gravsteder- Assistens kirkegård*, 2015, <http://www.kk.dk/indhold/info-om-assistens-kirkegaard> (Hämtad 2017-04-17)

⁹⁸ Helweg, Stine. E-mail 2015- 01-20

⁹⁹ Helweg, Stine. Kulturformidling på kirkegårde. *Kritisk forum for praktisk teologi* 118, 2009, ss. 53-61

¹⁰⁰ Helweg, Stine. E-mail 2015-01-29

¹⁰¹ Helweg, Stine 2009, s. 57

På Assistens kirkegård har man markerat skillnaden mellan den aktiva begravningsplatsen och parkområdet genom tydliga skyltar på strategiska platser och genom subtila avskärmningar i form av spaljéer med klättrväxter. Det är den organiska helheten och karaktären av Assistens kirkegård som man vill lyfta fram och inte avgränsa ifrån varandra. Genom Assistens kirkegård löper en cykelväg igenom för att knyta närmare kontakt mellan de omgivande områdena och metrostationerna, vilket man också markerat via skyltning på platsen.

Figur 8: Allé med avskärmande spaljéer, Assistens kirkegård 2016

Man har också experimenterat med annat än gräs i markskiktet. Exempelvis har man skapat vildartade perennplanteringar som fortfarande respekterar befintliga strukturer och skapar en idyllisk bild ihop med de gamla träden och gravvårdarna.¹⁰²

En sinnesplantering har också anlagts för att visa på äldre ört- och kryddväxter som man som brukare av platsen får ta del av.¹⁰³

¹⁰² Ekbrant, Eva 2016, intervju

¹⁰³ Helweg, Stine 2015, E-mail

Figur 9: Gravplatser längs med muren, Assistens kirkegård 2016

Slutsatser att ta med vidare i arbetet

Studien av Assistens kirkegårds omdaning har för det första gett mig insikt i hur lång och omfattande dess utvecklingsprocess faktiskt har varit och fortfarande är. Till mitt arbete vill jag ta med mig några få men viktiga punkter som inspiration.

Att hitta inspiration i det befintliga på platsen; en av åtgärderna som Eva Ekbrant utförde på Assistens kirkegård var att, med utgång från gamla planer, gräva fram stigar som tidigare blivit överlagt med gräs. Det vill jag ta vara på och undersöka om samma möjligheter finns på S:t Pauli kyrkogårdar. Jag vill också ta upp existerande förutsättningar och tillägga något som kan knyta samman det hela. En allt för tydlig avgränsning mellan de olika delarnas karaktär bör undvikas och jag vill försöka åstadkomma en *organisk helhet* på kyrkogården. En av principerna var att fläta in det nya och det gamla på Assistens kirkegård. Det vill jag också lyfta i koncept och gestaltning på S:t Pauli kyrkogårdar. Begravningsplatsen skall kunna vara en plats för intryck; utformning, uttryck och struktur. På Assistens kirkegård har man också experimenterat med vildare perennplanteringar som fortfarande respekterar befintliga strukturer. Perennplanteringar bidrar inte enbart med skönhet utan kan också

främja den biologiska mångfalden. Beroende på hur planteringen utformas så kan planteringen öka stämningseffekten året om, det känns viktigt.

Ytterligare en viktig poäng som jag tar med mig och som jag vill belysa är att en utveckling av en sådan här miljö bör ske successivt över platsen. Det är en process som bör växa över tid och med hjälp av många kompetenser som kan värna om platsens värden så att väl grundade beslut och prioriteringar kan göras. En cirka 30 år lång process ledde fram till det Assistens kirkegård är idag och det är fortfarande ett pågående arbete. I mitt arbete får den processen ske hypotetiskt, då den inte är möjlig inom det här arbetets tidsram. Brukarnas behov, upplevelser och inkludering är också centralt. Att upprätthålla verksamheten och funktionen som begravningsplats är målsättningen för både Assistens kirkegård och S:t Pauli kyrkogårdar.

Figur 10: Pågående arbete med metron, Köpenhamn 2016

3 PLATSEN – S:T PAULI KYRKOGÅRDAR

Det här avsnittet består av en beskrivning av S:t Pauli kyrkogårdar. Här beskrivs platsens nuläge, historia, tidigare utformning och utveckling i form av studier av tidigare kartor. Platsbesök har gjorts flertalet gånger för att skapa en uppfattning om platsens förutsättningar, utformning och nuläge. Intervjuer har genomförts med Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö och Pernilla Theselius, landskapsarkitekt på Malmö stad, för att bilda en uppfattning om deras syn på begravningsplatserna idag och i framtiden. Litteraturstudier och övriga skriftliga källor har också bidragit till det här avsnittet. En beskrivning har gjorts av Projekt Norra Sorgenfri som en föraning om de framtida förutsättningarna som kan komma att påverka kyrkogårdarnas betydelse som en grön plats i närområdet, som begravningsplats och som kulturmiljö.

En kulturhistorisk värdebeskrivning av S:t Pauli kyrkogårdar med utgångspunkt i Maria Flincks bearbetning av Unnerbäckmetoden ingår också i detta kapitel med exempel på värden att ta med sig av det kulturhistoriska in i gestaltungsförslaget.

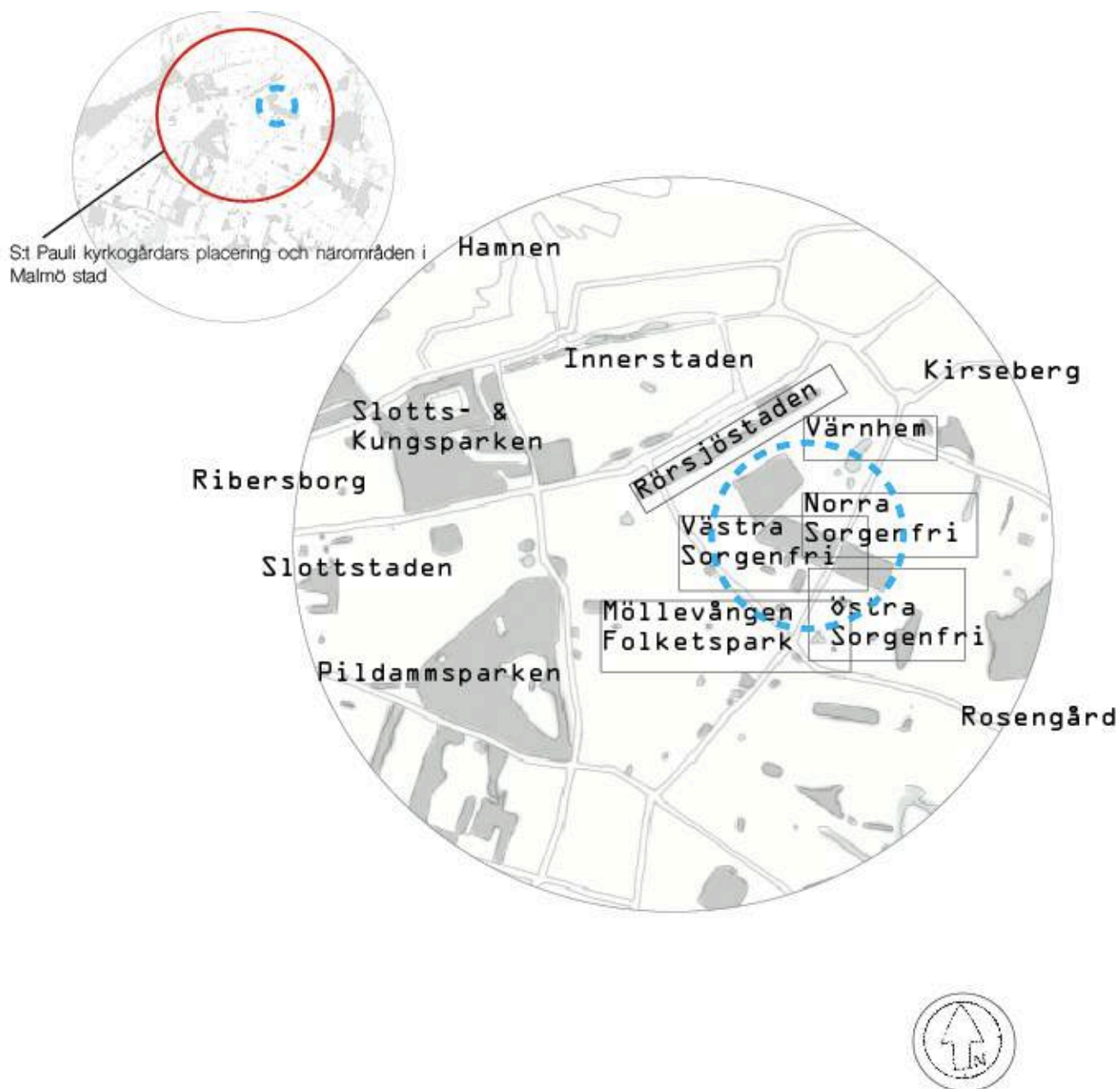
Kyrkogårdarnas omgivning och stadens planering – ett nuläge

Malmö har sedan 1930-talet ansetts vara parkernas stad¹⁰⁴, men under de senaste decennierna ser bilden annorlunda ut. En Malmö-bo har idag cirka 25 kvadratmeter tillgänglig park.¹⁰⁵ Det är störst brist på stadsdelsparker i Malmö och enligt en bristanalys är bristen störst i ett stort område som innefattar bland annat Sorgenfriområdet.¹⁰⁶ I detta närområde är S:t Pauli kyrkogårdar för många boende det närmst tillgängliga grönområdet att vistas i.

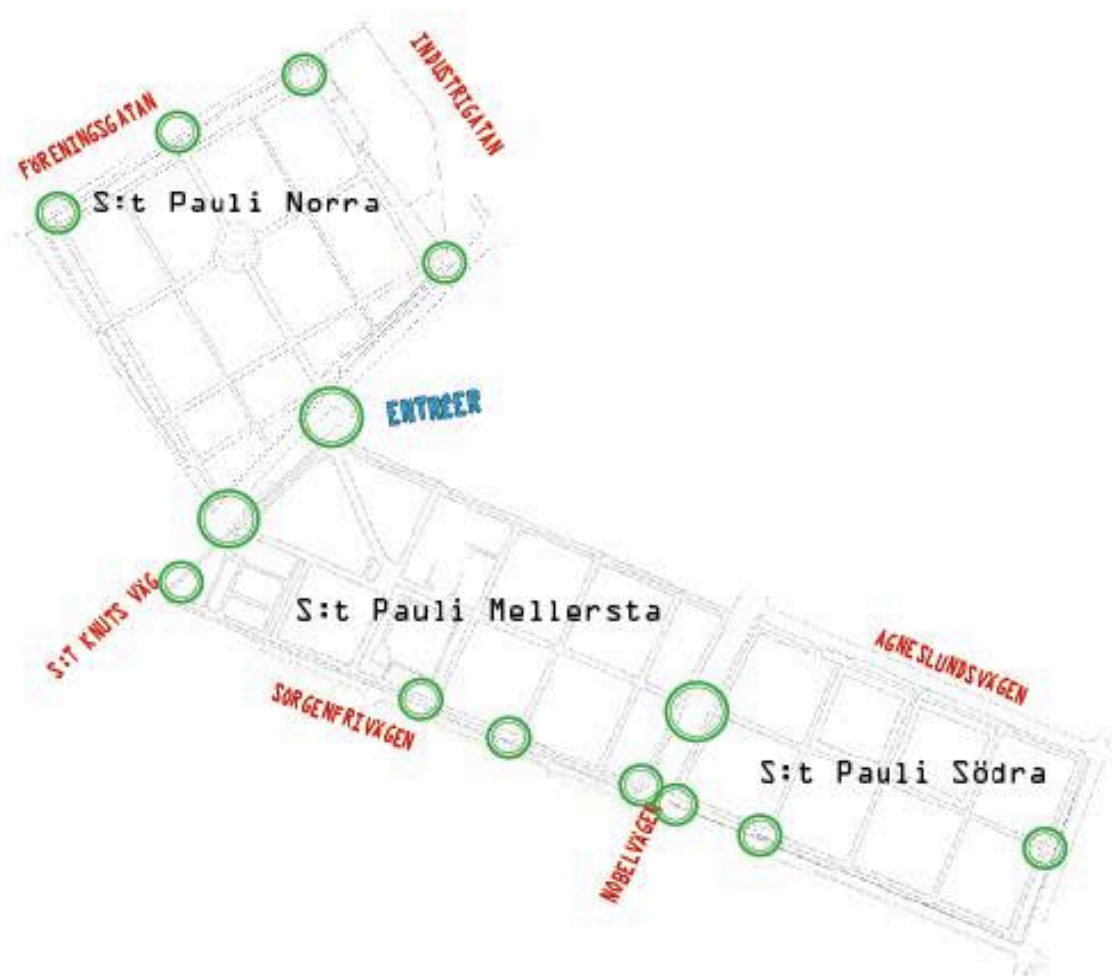
¹⁰⁴ Jönsson, Jan-Olof, *Så förtätar vi Malmö!*, Malmö stadsbyggnadskontor, Malmö, 2010, s. 40

¹⁰⁵ Wingren, Carola 2015, ss. 86–93

¹⁰⁶ *Grönplan för Malmö 2003*, Malmö, 2003, s. 24

Figur 11: S:t Pauli kyrkogårdars placering och närområden i Malmö stad

Figur 12: S:t Pauli kyrkogårdar

S:t Pauli Norra kyrkogård gränsar till Föreningsgatan och området Rörsjöstaden. Rörsjöstaden, präglad av idén om esplanadsystemet, växte fram under senare delen av 1800-talet¹⁰⁷ och idag är den grönskande Kungsgatan som löper igenom området ett populärt promenadstråk också för dem som bor i områdena runt om där bristen på gröna omgivningar idag är stort. I den korsande axeln som sträcker sig till S:t Pauli Norras mittaxel har man S:t Pauli kyrka i blickfånet. Längs med Föreningsgatan finns huvudentrén till begravningsplatsen samt en mindre entré i östra hörnet. Ytterligare entréer finns intill Judiska begravningsplatsen och ut mot Industriegatan.

¹⁰⁷ Tykesson, Tyke L. & Andersson, Anders (red.), *Guide till Malmös arkitektur*, Arkitektur, Stockholm, 2001, s. 44

Figur 13: S:t Pauli Norras entré mot Föreningsgatan med S:t Pauli kyrka i blickfånget, juli 2017

Nordost om S:t Pauli kyrkogårdar ligger Malmös äldsta industriområde, det mesta är nedlagt sedan 1970-talet men många byggnader står kvar. Området har hyst många för Malmö viktiga industrier och därmed också arbetsplatser.¹⁰⁸ Här finns gasverket och de gamla spårvagnshallarna. Idag pågår bygget av ett nytt bostadsområde, Norra Sorgenfri på industriområdet. Mellan Norra och Mellersta begravningsplatsen skär den trafikerade S:t Knuts väg där två entréer leder in till Norra. I dagsläget har S:t Knutsvägen minskats till förmån för en dubbel cykelväg.

In till *S:t Pauli Mellersta kyrkogård* finns tre entréer längs med S:t Knutsväg, och längs med Sorgenfrivägen finns två mindre entréer. Söder om S:t Pauli Mellersta ligger bostadsområdet Västra Sorgenfri, S:t Knuts torg och Folkets park. Västra Sorgenfri började att byggas 1916 genom Malmö Egnahemsförenings försyn. Tanken var att bygga en trädgårdsstad med sunda

¹⁰⁸ Malmö stad, *Norra Sorgenfri-Planprogram 2008*,
<http://malmo.se/download/18.5d8108001222c393c008000101753/1383646911110/Norra+Sorgenfri+planprogram+reviderat+skärm.pdf> (Hämtad 2016-02-17), s. 11

och billiga bostäder åt sina medlemmar som främst var lägre tjänstemän och arbetare. Byggandet stannade av innan hela området hade blivit färdigställt och arbetet togs åter upp under 1930-talet med lamellhus som nyhet.¹⁰⁹

Mellan S:t Pauli Mellersta och Södra skär Nobelvägen igenom med dubbla filer för bilar åt båda håll. En större entré samt en mindre leder ut från S:t Pauli Mellersta till Nobelvägen. Det finns ingen direkt lämplig övergång mellan begravningsplatserna vilket skapar en känsla av att de inte hör ihop, att de har tappat kontakten med varandra. Det krävs också en omväg för att säkert kunna ta sig över till den andra kyrkogården.

S:t Pauli Södra kyrkogård har, likt Mellersta, två entréer ut mot Nobelvägen. Samt två mindre entréer längs med Sorgenfrivägen. S:t Pauli Södra kyrkogård avslutas mot Östra Farmvägen och här finns en större entré.

Figur 14: För att komma över från S:t Pauli Mellersta till Södra måste man korsa två tungt trafikerade dubbelfiler över Nobelvägen utan övergångsställe, juli 2017

¹⁰⁹ Tykesson & Andersson 2001, s. 104

Söder om S:t Pauli Södra finns området Östra Sorgenfri, från början en oplanerad arbetarstadsdel. På 1920-talet byggdes *Hollywood*, som området i folkmun kallades, vilka var nödbostäder i form av träbaracker. Dessa baracker revs först 1965. Övriga bostäder byggdes under 1930- och 1950-talet med relativt låg standard. Området har därför länge klassats som ett i Malmös lägre standardskikt.¹¹⁰ Trots att S:t Pauli avgränsas så pass mycket av större gator och vägar utgör S:t Pauli kyrkogårdar tillsammans en grön och frodig länga i denna stadsdel som annars saknar tillgängliga gröna miljöer.

S:t Pauli kyrkogårdar kopplat till stadens utveckling av Norra Sorgenfri

Malmö stad driver genom Stadsbyggnadskontoret och Fastighetskontoret ett projekt där man vill binda samman östra Malmö med centrum. Projektplatsen är placerad på Malmös äldsta industrimark belägen intill S:t Pauli kyrkogårdar.

När jag inledde mitt undersökande kring examensarbetets innehåll genomförde jag en intervju med Pernilla Theselius, landskapsarkitekt på Malmö stad, om Projekt Norra Sorgenfri och dess förutsättningar. Redan i planprogrammet för projektet hade projektgruppen kontakt med kyrkogårdsförvaltningen då man i ett tidigt stadie ansåg att kyrkogården kommer att beröras av det nya bostadsområdet. Dessutom hittade man intressanta likheter i plan mellan det tänkta området och då särskilt S:t Pauli Södra kyrkogård. Dessa likheter är att kvartersindelningen på kyrkogården sammanfaller med det nya kvarteret *Brännaren* och frågan om att öppna upp nya entréer kom då på tal. Det var man från kyrkogårdsförvaltningen också positivt inställd till och man kom överens om placeringarna. Eftersom projektplatsen har en sådan stor kontaktyta med kyrkogårdarna, från Östra Farmvägen till Föreningsgatan, så diskuterade man även hur man skulle kunna samarbeta med formgivningen kring gränsen av området.¹¹¹

I projektet är nya planerade gröna miljöer såsom ett mindre antal mikroparker tänkta att skapa ett nätverk i området av offentliga rum.¹¹² Det krävs ett mångsidigt utbud av olika gröna miljöer med olika storlek, karaktärer och funktioner för att sörja för innevanarnas behov i det nya området. Olika typer av parker och gröna miljöer så som gröningar, stadsdelsparker, större rekreations- och naturområden, grannskapsparker och stadsparker.¹¹³

År 2006 påbörjade Malmö stad visionsprogrammet som sedan har utvecklats till omvandlingsprocessen av det gamla industriområdet. Enligt visionsprogrammet är Norra

¹¹⁰ Tykesson & Andersson 2001, s. 144

¹¹¹ Theselius, Pernilla. Landskapsarkitekt och projektledare för Norra Sorgenfri, Malmö stad. Intervju, Malmö 2014-10-10

¹¹² Malmö stad 2008, s. 25

¹¹³ Malmö stad 2001, ss. 20–34

Sorgenfri år 2032 en stadsdel som är livfull, småskalig och som kännetecknas av sin mångfald i företagsverksamhet. Gränserna mellan stadsdelarna har suddats ut och integrerats. Malmö är en grön och ren stad där den fysiska miljön skapar förutsättningar för en god samhällsutveckling.¹¹⁴ I planprogrammet för Norra Sorgenfri omnämns också S:t Pauli kyrkogårdar som ett viktigt komplement till stadens parker och kommande gröna miljöer. Men som park-lik, sammanhängande del av det gröna stråk som skall länka innerstaden och Bulltofta rekreatiomsområde är begravningsplatserna tänkta att vara en grundläggande byggsten. Enligt planprogrammet skall varje kvarter innehålla en gröning och gröna stråk skall länka samman dem med S:t Pauli kyrkogårdar som skall utvecklas med de nya entréerna, tydligare gångpassager och övergångar samt tillgängliga sittplatser.¹¹⁵

Figur 15: S:t Pauli kyrkogårdar, tänkta entréer och planerade gröningar i Norra Sorgenfri (ej skalenlig)

Begravningsplatserna kommer således att vara den gröna ryggrad som dessutom förmedlar kulturhistoriska gröna värden i ett område som annars kommer att domineras av en ny generation gröna miljöer. Tid och underhåll kommer att krävas för att de nyetablerade gröna miljöerna skall uppnå sin tänkta potential och kvalitet. Under den här tiden kommer

¹¹⁴ Malmö stad 2014, ss. 12–17

¹¹⁵ Malmö stad 2008, ss.34–36

begravningsplatserna att vara ännu viktigare för att bära upp de behov som kommer att finnas av kvalitativa gröna genomfarter, rekreationsområden och mötesplatser.

Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö vill hålla en balans i antalet restriktioner så att deras ytor skall ge en bra upplevelse och att besökare skall känna sig välkomna även om de inte besöker en gravplats. Maximilian Löfgren, landskapsingenjör vid Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö, poängterar att det aldrig får bli en park eller förlora sin funktion som begravningsplats i förvaltningens mening. Ett för stort antal besökare som skulle besöka området som en parkmiljö skulle störa de anhöriga som besöker gravplatser. Det är en svår balans som är ännu svårare att reglera, fortsätter Maximilian Löfgren.¹¹⁶ Att säkerställa gravplatsmark med tillhörande funktioner är förvaltningens främsta uppgift.¹¹⁷ Det nya bostadsområdet kanske kan förhindra att så många gravplatser återlämnas om intresset från invånarna i området kan leda till att fler väljer att äga gravrätt och begravas på kyrkogårdarna i framtiden.

På S:t Pauli kyrkogårdar finns ingen begränsning för specifik trosinriktning utan alla är välkomna som vill begravas oavsett religion så länge förhållandena på platsen så som eventuella restriktioner och regler följs. Alla är välkomna i uppsatsens designförslag. Men de redan befintliga förhållandena gör att platsen exempelvis skapar problem om man vill begravas på jungfrulig mark, då det sedan tidigare funnits gravar på kvarteren. Men jag vill poängtera att oavsett trosinriktning ska designen tilltala alla brukare och besökare.

S:t Pauli kyrkogårdars inre – historik och analys

I den här delen beskriver jag utformningen av S:t Pauli kyrkogårdar med dess huvudsakliga karaktärsdrag och skillnader. Jag går därefter in mer på djupet av de två kvarter, 12 och 14, på S:t Pauli Södra kyrkogård som är objekten för mitt designförslag. Jag har valt ut de två kvarteren dels för deras öppenhet i dagens utformning och dels för planen från förvaltningens sida att förlägga framtida begravingar där då de idag inte är tagna i anspråk aktivt. Kvarterens belägenhet, precis intill en av de i Projekt Norra Sorgenfri tänkta entréerna till S:t Pauli Södra och deras likhet till varandra har också vägts in i valet.

En större konstnärlig frihet och utrymme för kreativitet gjorde också att jag valde dessa två kvarter.

Platsanalysen som genomförst av S:t Pauli kyrkogårdar är baserad på fysiska faktorer som rörelse, ljud, ljus och avgränsningar så väl som historiska avtryck på kyrkogårdarna, rumslighet och karaktärer. Platsanalysen har genomförts genom upprepade besök på kyrkogårdarna och studier av de ovan nämnda faktorerna på plats.

¹¹⁶ Löfgren, Maximilian, E-mail 2015-09-01

¹¹⁷ SFS 2014:753 *Begravningslagen* 2 kap, 3 §

S:t Pauli kyrkogårdar – en historisk beskrivning

Gamla begravningsplatsen i Malmö intill Gustav Adolfs torg började under mitten av 1800-talet att bli fullbelagd och behovet av en ny begravningsplats växte fram. Den 23 oktober 1870 invigdes den vackra¹¹⁸ Nya begravningsplatsen, sedan 1921 kallat S:t Pauli Norra kyrkogård.¹¹⁹ Efter året då Norra delen invigdes och fram till år 1890 ökade folkmängden i Malmö med nästan en fördubbling.¹²⁰ S:t Pauli Mellersta blev invigd år 1890 och S:t Pauli södra år 1904 med syftet att möta det ökade behovet i ett växande Malmö. Läget kyrkogårdarna anlades på var plan åkermark i Malmös utkant. Trädgårdsmästare H. Möller hade fått uppdraget att planera och plantera.¹²¹ 1909 utökades S:t Pauli Mellersta ytterligare då området Annelund, tidigare området för ett barnhem, togs i anspråk och blev till ett nytt kvarter på kyrkogården.¹²² Detaljerad information om vilket växtmaterial som funnits ursprungligen är knapphändiga. Det finns mindre notiser i kyrkorådsprotokoll som beskriver hur popplar längs S:t Pauli Norras västra och södra sidor förhindrade tillväxten av andra träd och buskar och därför tas bort.¹²³ Trädgårdsmästare Möllers *Kostnadsförslag till invigning af Nya Kyrkogården* för S:t Pauli Mellersta 1886 radar upp växter såsom hagtorn, liguster, lindar och pyramidalm (*Ulmus 'Exoniensis'*) samt träd för läplantering och gräsfrön. Här finns också prisförslag för stängsel med ekstolpar.¹²⁴

Genom en studie av det kartmaterial som ritades under tiden för S:t Pauli kyrkogårdars anläggande görs följande observationer:

Stadsingenjör Georg Gustafssons karta från 1871¹²⁵ över S:t Pauli Norra kyrkogård visar att kyrkogården var indelad i totalt tio kvarter. Runtom kyrkogården var det rikligt planterade områden med bågformade promenadgångar utritade. Vad dessa planteringar bestod av är osäkert, men när man tittar noga så ser det ut som att det skulle kunna vara buskage och mindre träd. I det norra hörnet låg ett kapell och strax utanför kyrkogården var det ett område av njurformade "sjöar", vilket var sumpmark.

¹¹⁸ Isberg, A.U. 1923, s. 884

¹¹⁹ Isberg, A.U. 1923, s. 883

¹²⁰ Rosengren, Jeanette Vante & Striner, Urszula, *I de dödas vilorum: Malmös begravningsplatser*, Kira, Malmö, 2013, s.101

¹²¹ Isberg, A.U. 1923, s.883

¹²² Isberg, A.U. 1923, s.893

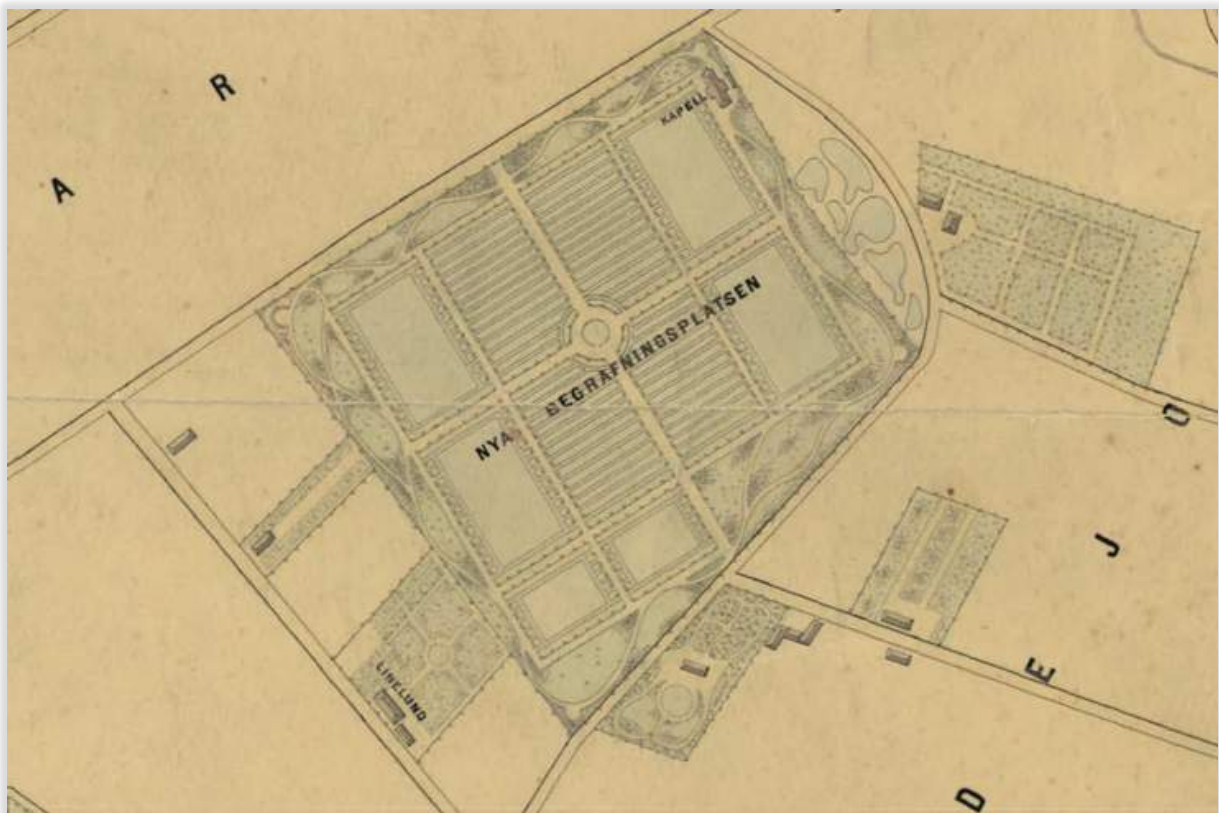
¹²³ Malmö stadsarkiv, *Bilagor till Kyrkorådsprotokoll 1886–1900*

¹²⁴ Kyrkoförvaltningen i Malmö, *Sammansatta/samfällda kyrkorådets protokoll 1865–1899*

¹²⁵ Malmö stadsarkiv. Historiska kartor.

http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/481M4_1.pdf

(Hämtat 2016-08-29)

Figur 16: Detalj ur Georg Gustafssons karta 1871 visar de planterade, slingrande promenadstråken runtom den mer rätta kvartersindelningen, Malmö stadsarkiv

På en senare karta över Malmö ritad 1898¹²⁶ av stadsingenjör Hans Hedén ser man att S:t Pauli Norra kyrkogård hade förenklats markant och att de symmetriska kvarteren av klassicerande grundprinciper hade utökats. Det är också den utformning som vi känner igen på S:t Pauli Norra idag, förutom att de slingrande gångar och planteringar som fanns kvar lades igen och ersattes med gräs. I anslutning till S:t Pauli Norra kyrkogård finns en judisk begravningsplats, då kallad Mosaiska begravningsplatsen.

¹²⁶ Malmö stadsarkiv. Historiska kartor.

http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/481M7_3.pdf
(Hämtat 2016-08-29)

utformad i åtta symmetriska kvarter. En revidering av sistnämnda karta från 1911¹²⁸ visar att barnhemmet Annelund på Mellersta begravningsplatsen rivits och blivit det nya begravningskvarteret Annelund. Kvarteret Annelund på den reviderade planen är uppdelad i mindre delar med bågformade, korsande gångar som tydligt bryter mot övriga kvarters utformning.

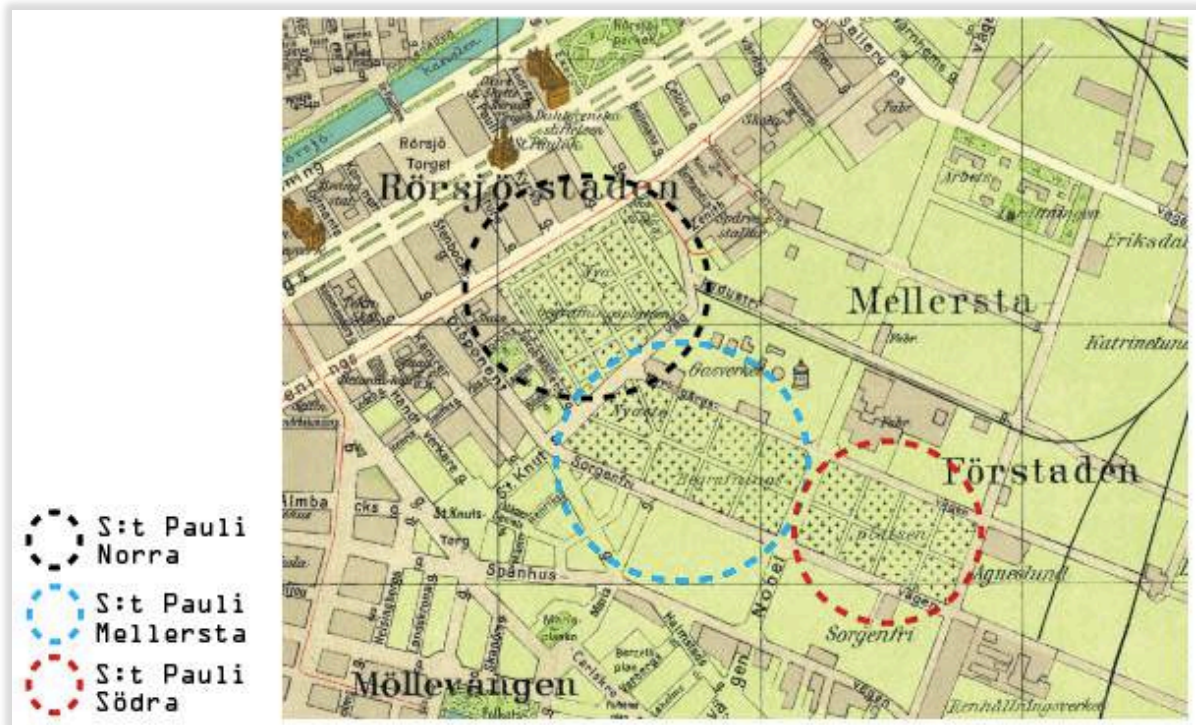

Figur 18: Den reviderade versionen av Anders Nilsson 1911 där man kan se kvarteret Annelund samt S:t Pauli Södra, Malmö stadsarkiv

¹²⁸ Malmö stadsarkiv. Historiska kartor.

http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/95Ö2.pdf
(Hämtat 2016-12-04)

På Pharos-plan¹²⁹ från 1914, som ritats upp av ett förlag i Berlin med anledning av Baltiska utställningen, hade de slingrande och bågformade gångarna på S:t Pauli Norra blivit helt ersatta med rätta gångar. Anledningen till att det är så långt mellan Mellersta och Södra kan man se på äldre kartor och bildmaterial. När Södra anlades var Nobelvägen en *boulevard* med dubbla trädrader och promenad-och cykelstråk emellan. På boulevardens sidor var enkla fordonsfiler. Denna boulevard försvann någon gång under 1960-talet till förmån för dubbla fordonsfiler i båda riktningarna, förmodligen på grund av den ökade biltrafiken.

Figur 19: Detalj ur Pharos plan 1914 visar de tre färdigställda S:t Pauli kyrkogårdarna, Malmö stadsarkiv (bilden är redigerad av författare för att förtydliga kyrkogårdarnas placering)

Förändringar under 1900-talet

Vid S:t Pauli Norra kyrkogårds huvudentré vid Föreningsgatan står en staty gjord av Axel Wallenberg, "Ängel och Fåglar" från 1958. Denna staty beskrivs ha en viktig funktion särskilt vid huvudentrén¹³⁰:

¹²⁹ Malmö stadsarkiv. Historiska kartor.

http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/481M12_1.pdf

(Hämtat 2016-08-29)

¹³⁰ Malmö förskönings- och planteringsförening 100 år: 1881–1981, Fören., Malmö, 1981, s.

”En tydlig markering av ingången och av det faktum att kyrkogården är en avskild men viktig del av stadsmiljön som förbinds med en viss högtidlighet.”¹³¹

På kvarter 10 och 13 på S:t Pauli Södra har urngravar från slutet av 1960-talet tillkommit. De följer tydliga ramar för placering och utformning vars karaktär tidigare har beskrivits.

S:t Pauli Mellersta har sedan år 1973 en minneslund. Minneslundens består av en regelbunden gräsyta med ett klocktorn och enstaka träd. Ytan omges av en friväxande häck av luktulvon och stenbelagd gångyta. Vattenkonstverket *Årstiderna* av Thure Thörn finns vid minneslundens huvudentré. Där finns också en gemensam lykt- och blomsterläggningsplats.

I kvarteret Annelund på S:t Pauli Mellersta kyrkogård står ett konstverk, ärkeängeln Mikael, skulpterad av Carl Johan Dyfverman verksam under 1800-talets andra hälft.¹³² Skulpturen plockades ner från Uppsala Domkyrka 1941 under renoveringen och skänktes senare till S:t Pauli Mellersta kyrkogård till minne av Skånska cementgjuteriets, numera Skanska, 100-års jubileum 1988.¹³³ Kvarter 1 som ligger alldeles intill kvarter Annelund kallas för ”fria området” och har sedan slutet av 1980-talet kommit att bli ett spännande kvarter med stora, varierande gravmonument med främst monument av härkomst ur romska traditioner.¹³⁴

T.v: Figur 20: Ärkeängeln Mikael och t.h: Figur 21: ”Det fria kvarteret” med monumentala gravvårdar på S:t Pauli Mellersta, juli 2017

¹³¹ Malmö förskönings- och planteringsförening 1981, s.82

¹³² C.J Dyfvermans släktförenings hemsida. Bakgrund.
http://www.cjdyfverman.se/?page_id=140 (Hämtat 2016-12-09)

¹³³ Skönhetsrådet Malmö hemsida. Stadens detaljer.
<http://skonhetsradetmalmoe.se/stadens-detaljer> (Hämtat 2016-12-09)

¹³⁴ Rosengren & Striner 2013, s. 117

Kulturhistorisk värdeanalys

När man tittar på Maria Flincks bearbetning¹³⁵ av Axel Unnerbäcks värderingssystem ser man att S:t Pauli kyrkogårdar innehåller en mängd av de grundmotiv och övergripande motiv som lyfts i systemet. Här beskriver jag exempel från S:t Pauli kyrkogårdar som går att placera in i de bearbetade motiven.

Inom *grundmotiv 1* finns höga social-, samhälls- och personhistoriska värden på kyrkogårdarna. Genom exempelvis gravvårdarnas inskriptioner kan man på kyrkogårdarna följa samhällets alla skikt i titlar såsom *lärarinnan*, *konsuln*, *stenhuggaren*, *hustrun*, *änkan* och så vidare. Namn som format Malmö såsom Kockum och Beijer syns på monumentala gravvårdar på S:t Pauli kyrkogårdar samtidigt som där finns anspråkslösa och namnlösa stenar som det okända spädbarn som anonymt begravts i början av 1920-talet. Ett brett spektrum som representerar alla samhällsskikt, tidsperioder och livsöden är viktigt att värdesätta. Kyrkogårdarna visar även på de odlings-, anläggningstekniska-, och trädgårdshistoriska värdena i form av utformningen i sin helhet med klassicistiska räta alléer med korsande gångar, de formklippta, det vintergröna växtmaterialet och de hängande sorgeträden. På enskilda gravar finns ormbunkar, en rik variation av hortensia och rosor, dagliljor och funkia.

T.v. Figur 22: Titlar på gravvårdarna visar på alla samhällsskikt ex. "Stenhuggaren" eller t.h. Figur 23: Kockums och Beijers familjegravar, juli 2017

Grundmotiv 2 är upplevelsevärden vilka visar sig på S:t Pauli kyrkogårdar genom dess konstnärliga utformning och representation av exempelvis gravvårdar, dess materialrikedom och symbolik från olika stilepoker. Hantverkstraditionen och utvecklingen visar sig också på ett tydligt sätt genom att man kan utläsa exempelvis industrisamhället och dess utveckling i

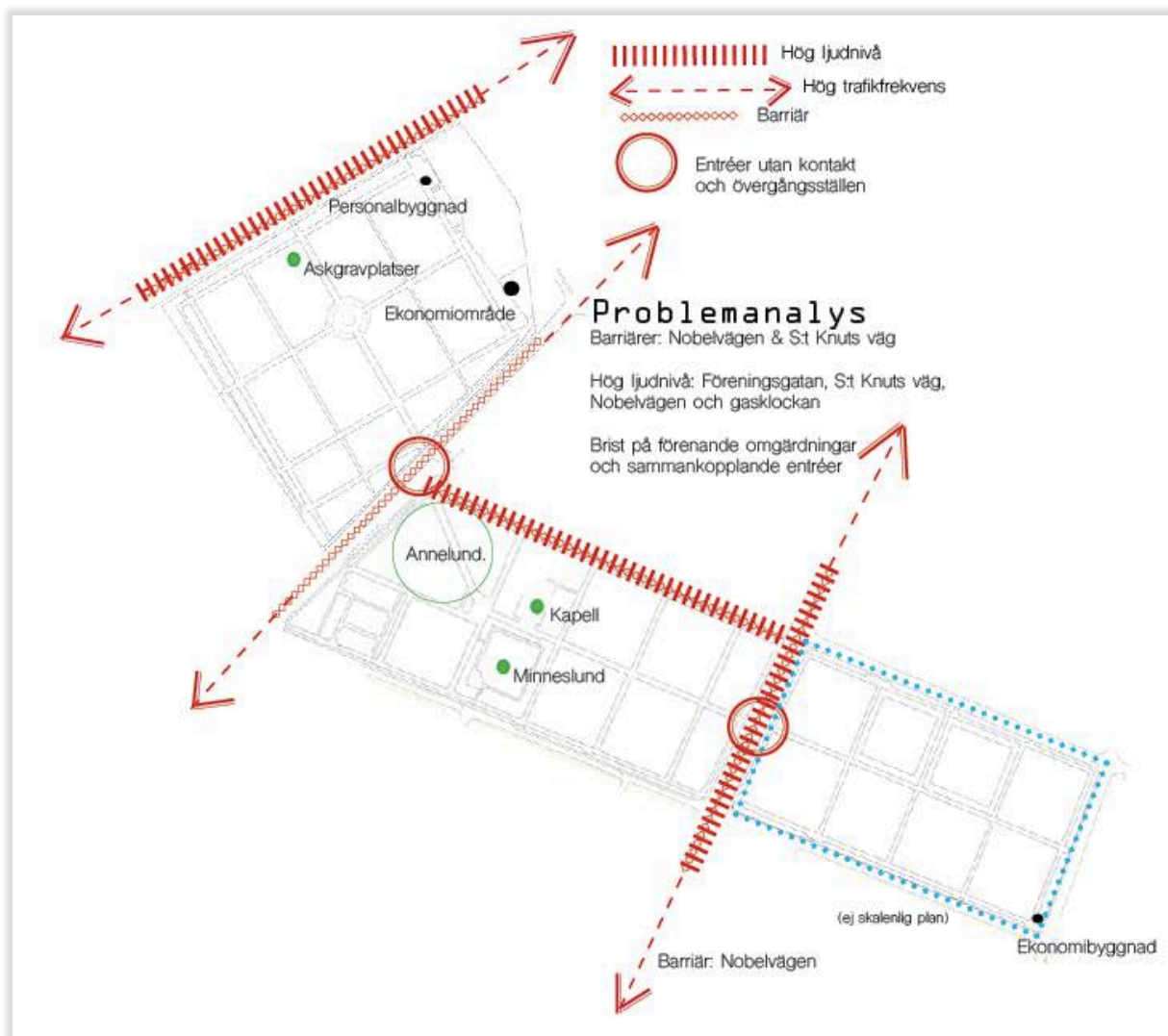
¹³⁵ Flinck 2013, s. 154

material och gravvårdar. Växtmaterialen, dess användning och skötsel visar på ett kontinuitets- och traditionsvärde. Liksom själva begravningskulturen visar på tradition och utveckling. Det är ett mycket viktigt att den kunskap som används vid skötseln av växtligheten, övrigt material och gravsättning etc. förs vidare till ny personal och att denna förmedling är ett värde i sig. Sammantaget går det att genom dessa värden läsa av kyrkogårdarnas helhetskaraktär och dess miljö vilket också är ett värde.

Figur 24: Kunskapen om skötsel och formklippning, i detta fall en klippt hängbok på S:t Pauli Norra, är ett värde under "Grundmotiv 2", juli 2017

De förstärkande/övergripande motiven är S:t Pauli kyrkogårdars kvalitet och underhåll, att det finns ett upprätthållande av bruk och skötsel. Kyrkogårdarna visar även på en kvalitet och kvantitet av pedagogiska värden såsom Malmö stads utveckling, en representation av nationella historiska värden som den industriella utvecklingen, den ekonomiska tillväxten, de lokala materialen och hantverken. S:t Pauli kyrkogårdar som helhet men också det sällsynta för platsen som utmärker och gör kyrkogårdarna speciella är exempelvis det personliga i detaljer så som gravstensinskriftioner, personliga öden och berättelser. Kulturhistoriskt är begravningsplatsen en knutpunkt med en rik samling av värden som förmedlar vår historia och som är tillgänglig för alla.

Figur 25: Platsanalys S:t Pauli kyrkogårdar (ej skalenlig)

Kyrkogårdarnas användning, utformning och struktur

S:t Pauli kyrkogårdar är idag tre aktiva begravningsplatser belägna i området Sorgenfri i Innerstaden, Malmö. De vanligaste gravskicken idag är överlag minneslund eller askgravlund.¹³⁶ År 2006 i juni var det totalt 5234 upplåtna gravplatser på S:t Pauli kyrkogårdar. Antalet hade samma datum år 2016 ökat till 5784 upplåtna gravrätter.¹³⁷ På S:t Pauli kyrkogårdar finns möjlighet att gravsättas anonymt i Minneslunden, enskild askgravplats med egen gravvård och smyckningsplats samt möjlighet till kistbegravning. På S:t Pauli Mellersta finns begravningskapellet där man kan hålla begravningsakt. I anslutning till den nyligen anlagda askgravplatsen på S:t Pauli Norra samt i Minneslunden på S:t Pauli Mellersta finns gemensam lykt- och blomsterläggningsplats. Där finns också plats att sitta och minnas.

¹³⁶ Löfgren, Maximilian, E-mail 2015-09-01

¹³⁷ Ljungberg, Erik. Landskapsingenjör Kyrkogårdsförvaltningen Malmö. E-mail 2016-06-06 <erik.ljungberg@svenskakyrkan.se>

Kyrkogårdsförvaltningen i Malmö har de senaste 10–15 åren märkt en stor skillnad på användandet i allmänhet av begravningsplatserna speciellt vad gäller hur man väljer att begravas. Den största ökningen är gravsättningar på askgravplatser. En annan trend, men som är oroväckande, är att många väljer att lämna tillbaka sin gravplats till kyrkogårdsförvaltningen. Det innebär övergivna gravplatser som kyrkogårdsförvaltningen måste sköta eller röja och färre sörjande som besöker platsen.¹³⁸

Huvuddragen på S:t Pauli kyrkogårdar överensstämmer i stora delar med det vi ser på de historiska kartorna och planerna, vilka beskrivs längre fram i det här kapitlet. De trädkantade gångarna och alléerna sträcker sig i rätta rader och symmetriska kvarter omges av häckar. Det centrerade huvudstråket löper tydligt igenom S:t Pauli Norra, igenom Mellersta och vidare till Södra. Denna mittaxel kantas av monumentala gravplatser av varierad karaktär. Tvärxlarna kantas även de av större familjegravar som är grusade och varierar av klippta ramhäckar, stenramar, järnstaket, pollare och kedjor. På gravplatserna växer bland annat hortensior, idegran, thuja, måbär, buxbom och sockertoppsgranar. De flesta kvarter är likartade varandra med rader av mindre, grusade gravplatser omgivna av stenram, smidesstaket eller lågt klippt häck. Gräskvarter som tidigare varit linjegravplatser finns på samtliga S:t Pauli kyrkogårdar. Några få mindre gravvårdar finns kvar på dessa kvarter som annars är öppna gräsytor med ett antal träd fritt utspridda över ytan.

T.v. Figur 26: Stora familjegravar kantar huvudstråken. T.h. Figur 27: Ett av de gräskvarter som tidigare varit linjegravplats, juli 2017

På S:t Pauli Norra kyrkogård finns en personalbyggnad som från början fungerade som begravningskapell. Intill S:t Pauli Norra kyrkogård finns också kyrkogårdens serviceområde. Vid S:t Pauli Södra kyrkogårds sydöstra hörn, mot Östra Farmvägen, finns en av

¹³⁸ Forsman, Anna-Carin. Driftchef, Kyrkogårdsförvaltningen Malmö. E-mail 2015-06-30
<anna-carin.forsman@svenskakyrkan.se>

kyrkogårdsförvaltningens ekonomibyggnader. Samtliga huvudgångar på kyrkogårdarna är asfalterade, mindre gångsystem på kyrkogårdarna är grusade.

Vegetationen

Växtligheten på S:t Pauli kyrkogårdar har en stor representation av äldre växtmaterial som är av hög betydelse för karaktären såväl som djurlivet på platsen. Bristen på information om växtligheten i arkiven gör att man får titta på det befintliga och se ungefär när det kan härstamma från i ålder och vilken tidsepok de troligtvis tillhör i stil. Jag kommer inte att gå så djupt in i detalj på detta på grund av arbetets huvudsakliga syfte och tidsram, utan beskriva i större drag karaktären på kyrkogårdarna.

S:t Pauli Norras vegetationsstruktur består i huvudsak av allésystemet och trädkransen av lind och de inramande häckar av avenbok, idegran, buxbom och måbär som finns inom kvarteren. På gravplatserna är rik förekomst av äldre, vintergrönt växtmaterial i form av thuja, idegran, sockertoppsgran och cypresser samt olika sorters hortensior och sorgeträd. Mot Föreningsgatan och S:t Knuts väg finns prydnadsbuskar som exempelvis syrén och körsbärskornell.

T.v. Figur 28: Gravvård med klippt idegranshäck och buskmurgröna på kv Annelund. T.h. Figur 29: Gravvård med blommande daglilja, poleras diabassten och smidesstaket på kv 8, juli 2017

S:t Pauli Mellersta omges av kastanjeträd och har en allé av lindträd som är en genomgående mittaxel genom S:t Pauli kyrkogårdar. Här finns en större variation av träd, mindre buskar och perenner. Häckar av klippt idegran, avenbok, friväxande spirea och berberis, de formstarka vintergröna elementen och de hängande sorgeträden finns även här i större utsträckning. Den rika växtligheten på själva gravvårdarna med många olika färgskiftningar bland exempelvis hortensior, buskmurgröna, ormbunkar och rådhusvin bidrar till stämningsfullheten på S:t Pauli kyrkogårdar.

S:t Pauli Södra är något enklare i sitt utbud av växtlighet. Alléer av lind följer de parallella och korsande gångsystemen. En klippt måbärshäck gränsar till Nobelvägen och på långsidan mot Sorgenfrivägen finns, likt Mellersta, friväxande syren och gunnebostängsel.

Kvarter och gravvårdar

Kvarteren med grusade gravar är mer, likt S:t Pauli Norra och Mellersta, variationsrika med vintergröna inslag, sorgeträd och prydnadsbuskar. De gräsbevuxna kvarteren innehåller några större träd i form av bland annat björk, oxel, och kastanj.

Variationen av gravvårdar i olika stilar och material är också stor på de tre kyrkogårdarna. Granit, diabas, smide och gjutna gravvårdar vittnar om olika tiders ideal och utveckling samt samhällets olika skikt vilka syns i de många titlar som är skrivna på gravvårdarna. Gravvårdarna på S:t Pauli Mellersta speglar i högre grad de mer monumentala gravvårdarnas period under 1800-talet och sekelskiftet. De grovhuggna bautastenarnas intåg syns det flera exemplar av på framför allt S:t Pauli Mellersta.

T.v. Figur 30: Gravvård från 1960-talet i röd granit bredvid en klassicistisk gravvård i sand- eller kalksten andra hälften av 1800-talet (S:t Pauli Norra). T.h. Figur 31: Så kallad Bautasten från sekelskiftet 18/1900-talet (S:t Pauli Mellersta), juli 2017

En viktig aspekt vid en jämförelse mellan de tre kyrkogårdarna är hur S:t Pauli Södra skiljer sig från Norra och Mellersta kyrkogårdarnas karaktär. Det ligger en känsla av avskalad enkelhet och nästan som att S:t Pauli Södra ofta blir bortglömd när man talar om de lummiga kyrkogårdarna i Sorgenfri. Södra kyrkogården är mer öppen i sin karaktär och här är ytor som väntar på att börja användas på nytt.

Gravvårdarna på S:t Pauli Södra speglar också i högre grad ett annat skikt i samhället än de monumentala disponent vårdarna på Norra och Mellersta. Det är också här ett mer "modernt" formspråk som sticker ut på de kvarter som man möter först när man

kommer in från entrén vid Nobelvägen. Gravvårdarna på kvarter 10 är urngravar som ligger i öar av rader parallellt med Agneslundsvägen. På kvarter 13, som också är urngravar, ligger gravvårdarna i rader som istället följer parallellt med Nobelvägen. Gravvårdarna är likartade och består av liggande eller stående hällar av röd eller grå granit. Likt de principer från 60-talet för gestaltning som beskrivits i arbetets del 1.

Kvartersvis finns, på samtliga S:t Pauli kyrkogårdarna, utstickare i främst form och materialspråk. Exempelvis, tidigare nämnda, kvarter Annelund på S:t Pauli Mellersta där gångstråken ligger tätt och går diagonalt i jämförelse med övriga kyrkogården. Växtligheten är också betydligt tätare än på övriga kvarter av S:t Pauli kyrkogårdar. Kvarter 1 som nämnts tidigare skiljer sig också i karaktär.

Figur 32: Kvarter 10 på S:t Pauli Södra med likartade gravvårdar av röd eller grå granit enligt 1960-talets stilideal. Kvarteret består av urngravar, juli 2017

Figur 33: Hög rumslighet på kvarter Annelund, S:t Pauli Mellersta, juli 2017

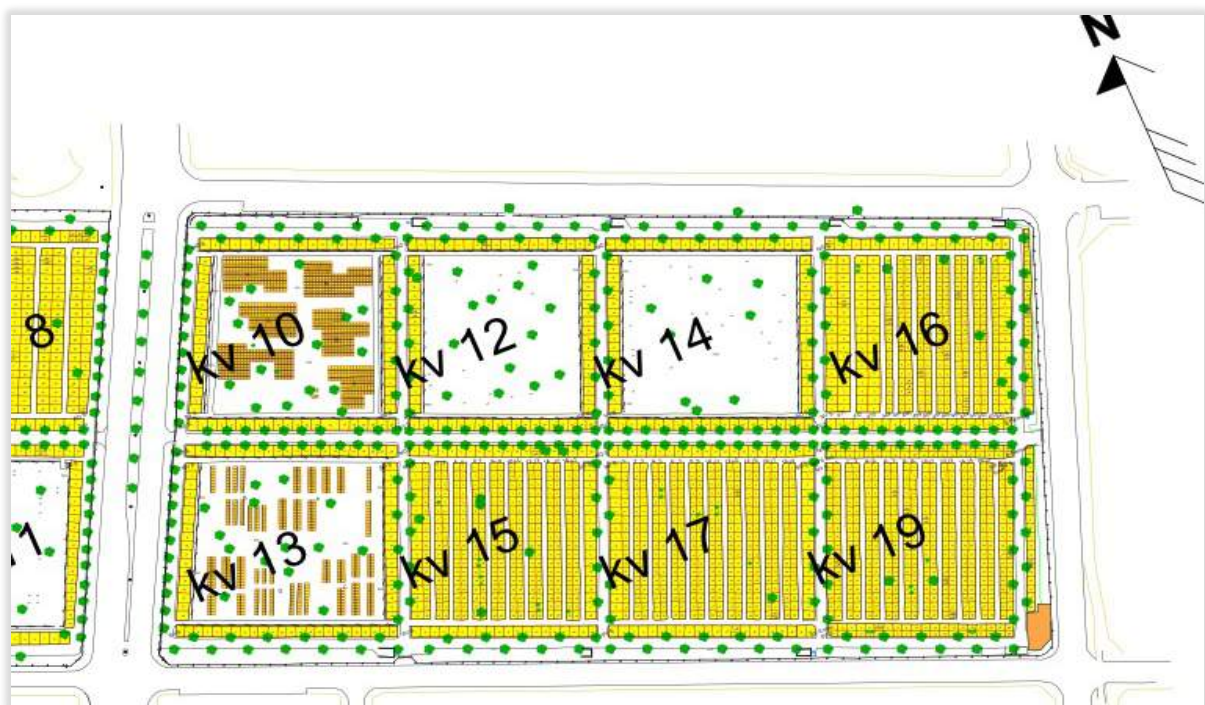
Figur 34: Avenboksallé på kvarter Annelund, S:t Pauli Mellersta, juli 2017

Figur 35: Minneslunden på S:t Pauli Mellersta med vatten konstverket Årstiderna och ljuslykthållare, juli 2017

Fördjupad nulägesanalys av kvarter 12 och 14, S:t Pauli Södra kyrkogård

Som föremål för det här arbetets designförslag följer här en fördjupad beskrivning av nuläget på kvarter 12 och 14 på S:t Pauli Södra kyrkogård.

Placeringen av kvarteren är central, de ligger intill varandra och i anslutning till en av de tänkta entréerna som kommer att leda in till kyrkogården från det kommande bostadsområdet. Kvarter 12 och 14 på S:t Pauli Södra är ytor som kyrkogårdsförvaltningen har som plan att i framtiden belägga med nya gravplatser. Dessa ytor är viktiga för kyrkogårdsförvaltningens arbete så att man i framtiden inte ska behöva ta ny mark i anspråk för gravplatser.¹³⁹

Figur 36: Nulägesplan över kvarter 12 och 14, Malmö Kyrkogårdsförvaltning 2011 (ej skalenlig)

Kvarter 12 och 14 är idag öppna, klippta gräsytor med några få linjegravvårdar kvar och träd av både äldre och yngre exemplar. Kvarterens öppna karaktär och utformning sammantaget med kyrkogårdsförvaltningens framtida planer för kvarteren ger utrymme för förändring.

Kvarteren omges av friväxande häck av snöbär och klippt avenbok. Den klippta gräsytan går fram till snöbärshäcken men avslutas med en grusgång parallellt med avenbokshäcken som leder ut från kvarteret till alléerna. Alléerna av fullvuxna lindar skuggar delvis de båda

¹³⁹ Ljungberg, Erik, E-mail 2016-06-06

kvarteren. Mitt på dagen lyser en bred kil av solsken ner, särskilt på kvarter 14 som ligger i korsningen mellan huvudaxeln.

På *kvarter 12* står ett flertal björkar, himalayabjörk, tårbjörk, oxlar, tysklönnar och några äldre exemplar av syrén utspridda. *Kvarter 14* innehåller träd såsom tysklönnar, oxlar, lind, askar, lönn och friväxande idegranar. Nya bänkar med ryggen ut mot gången finns placerade i kvarterens hörn.

Vid rusningstider hörs trafiken från Nobelvägen väl, särskilt vintertid då lövverket från träden inte stoppar den större delen av ljudet från trafiken. Det är annars en stillsam känsla på kvarteren. Få personer promenerar igenom längs S:t Pauli Södra, om man ska jämföra med aktiviteten på S:t Pauli Norra och Mellersta.

När man står inne på dessa gräskvarter ser man åt söder bostadshusen på Östra Sorgenfri rada upp sig bakom trädkransen. Vänder man sig om ser man rester av det gamla industriområdet och de kontorsbyggnader som idag finns där. I framtiden är tanken att det nya kvarteret, *Brännaren*, skall växa fram där med två mindre grönytor och den tidigare nämnda tilltänkta entrén skall leda in mellan kvarter 12 och 14.¹⁴⁰

En ny gestaltning med ökad rumslighet på dessa två kvarter kanske kan attrahera besökare att få upp ögonen på Södra och därigenom också få upp ögonen för Södra som en framtidens begravningsplats.

T.v. Figur 37: Kvarter 12 och t.h. Figur 38: Kvarter 14. Kvarteren öppna, klippta gräsytor med träd och fåtal buskar spridda över ytan. Kvarteren omges av häckar och trädalléerna, juli 2017

¹⁴⁰ Malmö stad 2008, s. 12

T.v. Figur 39: Ny entré till S:t Pauli Södra är tänkt att öppnas upp här, mellan kv 12 & kv 14, juli 2017

T.h. Figur 40: Bakom dimman och träden skymtas bostadshusen på Östra Sorgenfri från kv 14, S:t Pauli Södra, februari 2017

T.v. Figur 41: Kv 12 sett från mittaxeln på S:t Pauli Södra. T.h. Figur 42: Kv 14 sett från mittaxeln på S:t Pauli Södra, juli 2017

Religion på begravningsplatsen

Malmö som kulturellt centrum och en stad rik på människor från hela världen innehåller därför också en representation av de vanligast förekommande religionerna med dess begravningstraditioner som medföljer. Inom olika religioner finns också olika önskemål och behov kring hur en begravning skall ske och hur platsen för den skall vara vilka man bör känna till.

Som tidigare nämnts finns ett romskt kvarter på S:t Pauli Mellersta. Enligt tradition inom den ortodoxa tron är det viktigt att gravplatserna ligger tillsammans och avskilda från andras trosinriktningar. Den individuella gravplatsen markeras tydligt med rik utsmyckning och besöks ofta av de anhöriga. Det är därför viktigt för de anhöriga att ha nära och lätt att ta sig till begravningsplatsen. Gravens placering och riktning med ansiktet åt öster är också det ett kriterium samt att det är förbjudet att råka trampa på graven. Kremering sker aldrig.¹⁴¹

I anslutning till S:t Pauli Norra finns den judiska begravningsplatsen som tidigare nämnts. Inom judiska begravningstraditioner ska gravplatsen ligga på *jungfrulig mark*, det vill säga mark som ej begravts på tidigare. Platsen skall också vara omgärdad och sluten. Graven placeras åt öster och man strävar efter enkelhet och respektfullhet. Kremation inom judendomen är inget alternativ.¹⁴²

En muslimsk begravningsplats finns i anslutning till Östra kyrkogården i Malmö. Här är det också viktigt att platsen inte är begravd på sedan tidigare och att man får en avskild och omgärdad plats avsedd för muslimer. En egen ingång till begravningsplatsen är också betydelsefullt för muslimer för att man inte ska passera andra gravplatser på vägen in. Inom islam begravs kroppen liggandes på höger sida vänd mot Mecka. För muslimer är det också viktigt att man får sköta och administrera sin begravningsplats själv. Här sker endast jordbegravning och ingen kremering.¹⁴³

¹⁴¹ Klintborg Ahlklo 2001, ss. 88–90

¹⁴² Klintborg Ahlklo 2001, ss. 91–94

¹⁴³ Klintborg Ahlklo 2001, ss. 95–97

4 KONCEPTUELLT DESIGNFÖRSLAG

Inledning

Den här delen av arbetet består av ett konceptuellt designförslag. Förslaget avser S:t Pauli kyrkogårdar - Norra, Mellersta och Södra och leder till det mer detaljerade designförslaget på S:t Pauli Södras kvarter 12 och 14.

Visionen och förslaget är placerat i en fiktiv framtid cirka 50 år fram från idag och har växt fram under en lång process ur en påhittad önskan om ett samarbete mellan invånarna och verksamheterna i det nybyggda bostadsområdet, Norra Sorgenfri, och Malmös kyrkogårdsförvaltning. Att skapa en helhetskänsla av S:t Pauli Norra, Mellersta och Södra samt en önskan om ny gestaltning av två gravkvarter är uppdraget.

Alla planer finns i skalenlig version i bilagan tillsammans med en samlad växtförteckning för koncept- och designförslaget.

Vision

I min framtidsvision fungerar S:t Pauli kyrkogårdar som en kulturhistorisk, grön oas där människor finner en plats för vila och eftertanke både i sorg och flykt från stadens jäkt. S:t Pauli kyrkogårdar är tydligt sammankopplade och lättillgängliga med förstärkta, inbjudande entréer. En utökad växtlighetsanvändning i form av svepande perennplanteringar och formklippta element går igen på S:t Pauli kyrkogårdar för att skapa en mer visuell länk mellan S:t Pauli Norra, Mellersta och Södra.

S:t Pauli kyrkogårdar är områden som invånarna i omgivningarna finner mycket betydelsefulla. Genom kulturarbete och aktiviteter i områdets kulturcenter har man skapat en god relation och delaktighet mellan kyrkogårdarna och invånarna. Engagemanget kring kulturarbetet i bostadsområdet speglar av sig i invånarnas inställning och uppskattning av S:t Pauli kyrkogårdar som gröna, kulturhistoriskt värdefulla platser. Liksom platser för begravningsverksamhet och respekt inför anhörigas sorg. I kulturcentret intill kyrkogårdarna har man möjlighet att anordna utställningar kring exempelvis de kulturhistoriska, samhällshistoriska och arkitekturhistoriska värdena som finns att hitta på kyrkogårdarna. Härifrån kan man utgå med vandringar i kyrkogårdarna samt hålla föreläsningar och andra informationsaktiviteter för invånare och besökare.

S:t Pauli kyrkogårdar erbjuder en vistelseplats för att stanna upp i tillvaron och en plats för att känna tillhörighet och trygghet.

Det finns en kontinuitet i de tydliga och närvarande kontrasterna mellan växlingar av årstid, historia, framtid, liv och död. En trygghet i att kopplas till det som varit och en kännedom om

att efter "*vinter kommer vår*", ur mörkret och in i ljuset. Här kan man hitta en plats för livet och en plats efter livet.

Särskilt viktigt för visionen är förhållandet till tid. Relationen mellan människan och tid. Tiden och växtligheten. Begravningsplatsen är en tidlös plats där dåtid, nutid och framtid smälter ihop. Olika tider och samhällsskikt reflekteras på begravningsplatsen och lever kvar. Samtidigt blir framtiden tydlig genom naturens konstanta växlingar. Genom att ge växtligheten en än mer framträdande roll på kyrkogårdarna vill jag ge hopp om en framtid och en morgondag. Tid behandlas i förslaget för S:t Pauli kyrkogårdar i tre teman.

Koncept - Tidevarv:

Dåtid, Årstid och Framtid som präglar kyrkogårdarnas helhetsgestaltning

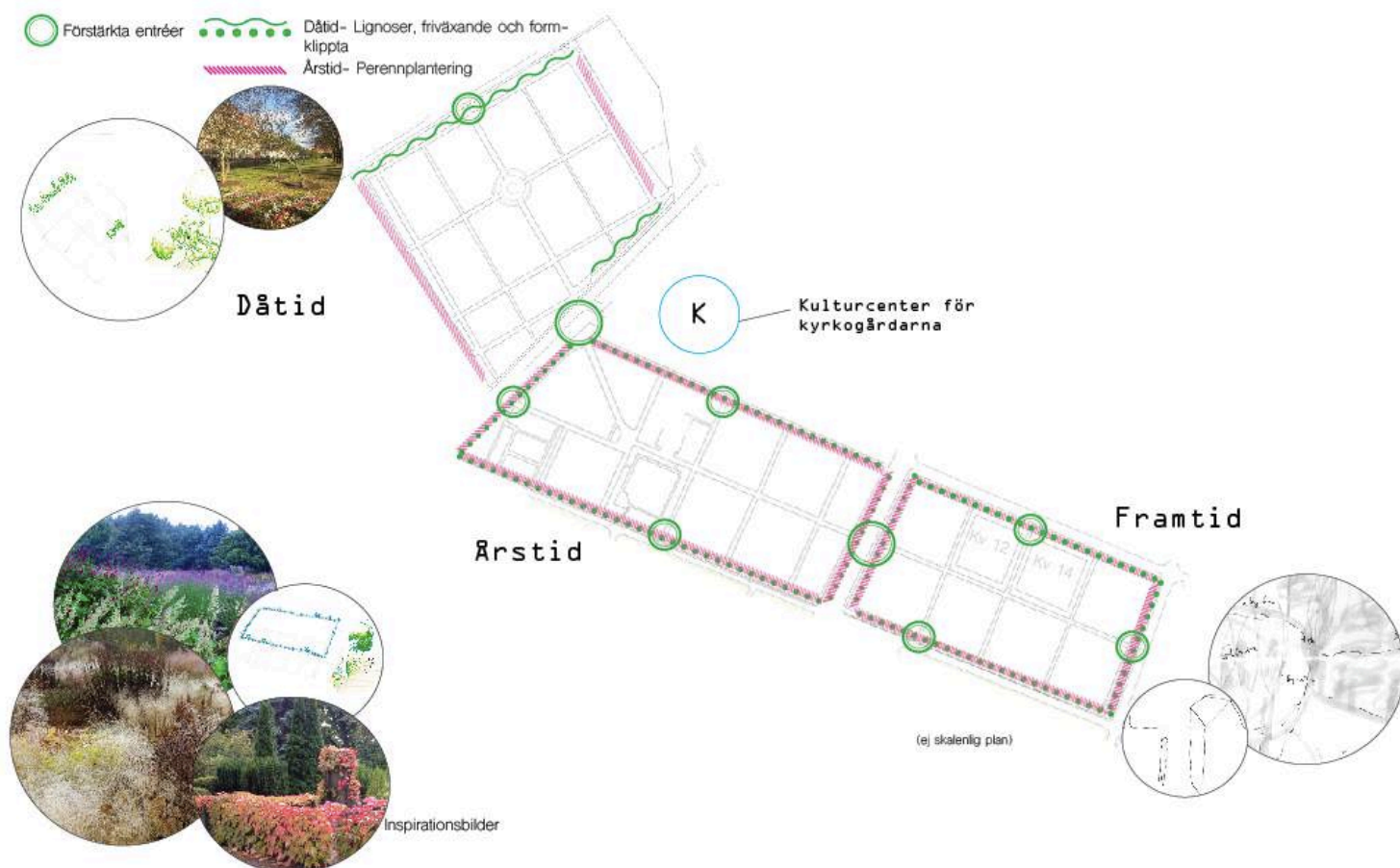
S:t Pauli Norra kyrkogård som var först att anläggas, år 1870, speglar *Dåtid* i konceptet. Genom tydliga referenser till anläggningstiden i form av växtval och formspråk, samt att de tidigare gångstråk som funnits delvis tas upp på nytt längs med Föreningsgatan och S:t Knuts väg. Dessa delar planteras med växter så som mindre träd, buskar och markvegetation som var vanliga vid slutet av 1800-talet. Den tillförda vegetationen bidrar till en mer lugn och avskärmad miljö mot Föreningsgatan och S:t Knuts väg. Längs den mjukt bågformade promenadvägen finns också möjlighet till att sitta ner vid ett par utvalda platser.

S:t Pauli Mellersta kyrkogård speglar *Årstid* genom svepande perennplanteringar som skiftar för varje årstid. De olika årstiderna står i fokus och växterna speglar dessa genom överlappande blomning över hela säsongen och som under vinterhalvåret får stå kvar som formstarka vintersiluetter. Hur läkande är det inte att se de första knopparna bryta sig upp ur myllan en ljusblå vårdag? Att följa naturens gång förmedlar känslan att man inte är ensam, att allt har sin tid liksom återhämtningen.

Temat på S:t Pauli Mellersta kopplas också till konstverket på minneslunden "*Årstiderna*" från 1973 av malmökonstnären Thure Thörn.

S:t Pauli Södra speglar *Framtid*. Här finns utrymme till att skapa en förstärkt och ny identitet till hela S:t Pauli Södra med nya karaktärsdrag och funktioner. Kvarter 12 och 14 har valts ut för att omgestaltas och fokus ligger på "*framtidens gravplats*". En gestaltning med avsikt att erbjuda en mer inbjudande och skyddad atmosfär som särskiljer sig från övriga S:t Pauli men som samtidigt innehåller element som ger en stark återkoppling till de övriga delarna. Tanken är också att inom dessa kvarter skall framtida gravsättningar fokuseras. Genom den nya gestaltningen är målet att fler skall välja området som sin sista viloplats och att anhöriga finner området som en fridfull och inbjudande besöksplats. Kvarter 12 och 14 skall vara flexibla i sitt användande där både gamla och nya gravskick skall kunna ta plats. Utformningen skall ha ett värde i sig även om det inte är belagt med gravplatser.

Konceptet om tid genomsyrar hela S:t Pauli kyrkogård. Inslag från dåtid återfinns även insprängt i planteringarna på S:t Pauli Mellersta och Södra. Perennplanteringarna med dess innehåll återfinns också delvis på S:t Pauli Norra samt runtom S:t Pauli Södra. Tanken är att detta skall länka samman S:t Pauli Norra-Mellersta- och Södra kyrkogården rent visuellt på ett mer tydligt sätt. Tyngd läggs också på entréer och uppehållsplatser.

Figur 43: Konceptförslag Tidevarv, S:t Pauli kyrkogårdar (för skalenlig version se bilaga Tidevarv)

Figur 44: Designförslag Kontrast och motsats, kvarter 12 & 14 S:t Pauli Södra (för skalenlig version se bilaga Tidevarv)

Gestaltning Kvarter 12 och 14 - Kontrast och motsats

Designförslaget för de två gräskvarteren på S:t Pauli Södra tar sitt avstamp i begreppen *kontrast/motsats*. De begreppen återkopplar till de tydliga och närvarande kontrasterna mellan växlingar av årstid, historiska formspråk, liv och död. Tidsepokernas kast mellan stilidealen, natur-lik landskapsparker och de strikta tuktade trädgårdarna i kontrast till varandra vill förslaget gestalta.

En begravningsplats i sig är en kontrasternas plats. Ljuset och mörkret, mjukheten och det hårda i former hos stenar och växtlighet är ofta karaktäristiskt för begravningsplatser. Det representeras i designförslagets naturliga, "vilda" rum och i det kultiverade, formstarka rummet. Det grandiosa, det minimalistiska och naturromantiska bland de historiska formspråken används och tolkas vidare i designförslaget.

Det är kontrasterna som kommer att locka brukarna och besökarna till de här kvarteren. Området Sorgenfri kommer förhoppningsvis att erbjuda och locka människor från alla skikt i samhället, gamla som unga, familjer och ensamboende. Kontrasterna kommer även där att finnas där en del finner ro i de natur-lika perennplanteringarna medan andra föredrar det formstarka rummet med många olika rumsligheter. Förslaget bidrar till att framtidens brukare och besökare har något att uppskatta och njuta av för varje årstid. Att man får en nära kontakt med grönskan och också ser de ekologiska fördelarna för hela stadsområdet.

Gestaltningen av kvarter 12 och 14 utgörs i grunden av så mycket befintligt material som möjligt. Återkopplingen till resten av kyrkogården görs i de växtarter som förekommer i nyplanteringarna.

Kvarter 12 delas in i olika rum med hjälp av höga, klippta häckar av idegran. Vissa segment klipps med en portal som leder in i ett annat rum, andra segment är lägre vilka man kan se över. Inom rummen finns formklippt växtmaterial av både större och mindre skala. Tanken är att de skall förmedla känslan av att man klivit in i en annan värld. Dessa formklippta bjässar står i friväxande ängsflora med betongarmerade, klippta gångar där man kan ta sig fram mellan rummen på kvarteret. Armeringen i gräsytan är gjuten i konvexa polygonformer som också återkommer bland vissa av de formklippta buskarna. Detta gravkvarter är tänkt att rymma främst urngravar men också kistgravar om behovet finns. Vid gravplatsen placeras en natursten med gravering.

En gemensam smyckningsplats finns i kvarterets sydöstra del. Den är placerad i ett särskilt rum med plats att sitta och titta ut över en vattenspegel. Rummet omgärdas av klippta häckar, prydnadsgräs och perenna rabatter. Markytan är av platsgjuten betong i samma konvexa polygonformer som återfinns i gräsarmeringen och i de klippta buskarna.

Kvarter 14 är motsatsen till det kultiverade formspråket på kvarter 12. Kvarter 14 är en askgravlund där en bred kil av svepande sjök av perenner och svajande prydnadsgräs leder in till en skogsdungelik del med en bomberad rondell. Perennerna och gräsen varierar i höjd och formspråk. Skogsdungen är av woodland-typ i tre lager; marktäckare, lägre buskskikt och högre busk- och trädskikt. Flera gångar och passager leder in och ut från platsen för att undvika känslan av att vara trängd eller instängd. Lykthållare finns längs med stigarna in till och runtom rondellen. Här kan man slå sig ner en stund och vila.

Den bomberade rondellen skall också fungera som gemensam blomsterläggningsplats.

Tiden reflekteras i växtmaterialet på kvarter 12 respektive 14 på olika sätt. Tidens rörelse blir tydligt i de naturligt växande perennplanteringarna som också vissnar ner varje säsong. I de tuktade växterna står tiden nästan still. Det storskaliga formklippta växtmaterialet tar besökaren till en annan värld. Båda rummen ger utrymme till fria associationer för besökarna. Fly tid och rum.

5 ANALYS OCH REFLEKTION

Syftet med denna uppsats var att genom ett konceptuellt gestaltungsförslag grundat i en historisk och samtida analys utveckla potentialen i S:t Pauli kyrkogårdars framtida användning.

Resultatet av litteratursökningarna kring historik och kulturmiljöer i uppsatsens första del, referens- och inspirationsobjektet Assistens kirkegård i andra delen och fallstudieanalysen i den tredje, blev ett konceptförslag, *Tidevarv - Dåtid, Årstid och Framtid*, som knyter samman kyrkogårdarna med varandra.

Visionen i konceptförslaget förhåller sig till en fiktiv framtid för omgivning i ett nytt etablerat bostadsområde, Norra Sorgenfri, om 50 år. Jag valde att ta med Malmö stads Projekt Norra Sorgenfri i mina utgångspunkter för att på något sätt närma mig hur omgivningarna kring S:t Pauli kyrkogårdar kan komma att utvecklas i framtiden. Kyrkogårdarna hamnade då i området Sorgenfris epicentrum och jag ville *förena kyrkogårdarna* och samtidigt ge dem en *förstärkning* genom gestaltning.

Projekt Norra Sorgenfri kommer att generera många nya bostäder och invånare i kyrkogårdarnas närhet. Behovet av gravplatser och behovet av rekreation kommer med det också att öka. Att skapa en anknytning till sin närmiljö är viktigt för dess blomstrande och upprätthållande så att inte värden går förlorade. I min vision nämner jag invånarnas engagemang och kunskapsförmedling kring platsen och dess kulturhistoria genom ett *Kulturcenter* för kyrkogårdarna. Men arbetets omfattning krävde en avgränsning där jag fick ta beslut om att avstå från att utforma detta. Det hade också varit en intressant uppgift att undersöka hur en utveckling av omgivningarna som sträcker sig utanför kyrkogårdarna skulle kunna se ut och där det gröna kulturarvet skulle kunna vara en del i det nya bostadsområdet för att utveckla ett inkluderande samhälle där en tillgänglig begravningsplats som kulturmiljö kan vara en bidragande källa till kunskap, bildning och upplevelse på en och samma gång. Det hade också varit intressant att utveckla ett förslag där man återinför *boulevarden* mellan S:t Pauli Mellersta och Södra kyrkogården. Istället blev det alltså ett begränsat konceptuellt gestaltungsförslag som fångar en helhetskänsla på de tre kyrkogårdarna samt en del på S:t Pauli Södra.

Konceptet *Tidevarv - Dåtid, Årstid och Framtid* föll på plats när jag tittade på den *kronologiska utvecklingen* av S:t Pauli kyrkogårdar och vad de i sina olika stilideal innehåller. Konceptet ska ge helhet åt platsen och skall vara en representant för vad själva begravningsplatsen innebär. Det är en plats för *tid*. När jag funderade över vad som representerar tid blev det för mig som landskapsarkitekt självklart att *växtlighet berättar om*

tid på bästa sätt. För mig är användandet av växtlighet också något som representerar liv men också död. Ett material som på ett försiktigt sätt kan tala om för oss om det naturliga med en begravningsplats. En *utökad växtanvändning* bidrar inte bara till en *känslöstämning* utan också rent fysiskt bidrar till ett *bättre klimat och biologisk mångfald*. Ljud dämpas från omgivningen och fler insekter och djur lockas till platsen. När perennerna etablerat sig blir ytorna mer lättskötta och man slipper exempelvis klippa gräset som växer där nu.

Att dela upp konceptet i *tre olika delar* för Norra, Mellersta respektive Södra föll sig också naturligt efter den kronologiska uppbyggnaden och det nuläge kyrkogårdarna har. Jag valde att titta på vad som finns idag på varje del och vad som tidigare funnits och hur man kan förhålla sig till det. S:t Pauli Norra kyrkogård har på sitt sätt förändrats mest genom åren från de slingrande gångarna till hur den ser ut idag på samma plats med klippt gräsmatta, träd och enstaka buskar. Att återuppliva de gångarna, plantera in buskage och förtäta med växtlighet tillgängliggör idag outnyttjad yta.

Men man kan också anse att förtäta också leder till att man kan dölja. På många ställen i städer röjer man buskage inte bara som en skötselåtgärd utan också för man vill öka tryggheten genom visibilitet. Att göra så pass slutna rum som jag valt att göra, delvis i konceptet men främst i gestaltningen av kvarter 12 och 14, kan skapa sådana problem. Att lösa det kan också vara en fråga om tillgänglighet och belysning. Belysning är också ett område som jag i mitt projekt inte haft möjlighet att utveckla vilket hade varit intressant. Att belysa växtligheten på kyrkogårdarna hade kunnat ge ytterligare dimension till gestaltningen och ett eget värde kvällstid.

Kvarter 12 och 14 skiljer sig från övriga S:t Pauli kyrkogårdar i sin nya gestaltning. Designförslaget Kontrast och Motsats, *tillför nytt* men med hjälp av element som redan finns och känns igen från de andra delarna av S:t Pauli kyrkogårdar. Min tanke är att gestaltningen skall inbjuda alla besökare såväl sörjande som av rekreativa skäl att finna en *vilsam vistelseplats*. Möjligheterna för rörelse i den nya gestaltningen uppmanar till ett *långsamt tempo och uppehåll*. Kontrast och Motsats representeras i designförslagets naturliga, "vilda" rum och i det kultiverade, formstarka rummet. Det grandiosa, det minimalistiska och naturromantiska bland de historiska formspråken används och tolkas vidare i designförslaget. Tiden reflekteras i växtmaterialet på kvarter 12 respektive 14 på olika sätt. Tidens rörelse blir tydlig i de naturligt växande perennplanteringarna som också vissnar ner varje säsong. I de tuktade växterna står tiden nästan still. Det storskaliga formklippta växtmaterialet förflyttar besökaren till en annan värld.

Vattenspegeln i kvarter 12 och rundeln i kvarter 14 leder till sig blicken och att hitta alternativ till utvägar är viktigt när man gestaltar platser för sorgearbete. Man ska känna att man kan passera genom eller ut ur ett rum utan hinder vid behov för att undvika känslan av att vara trängd eller instängd.

Vilket rum söker vi oss till för att sörja? Det formstarka rummet eller det natur-lik rummet? Eller båda i en kombination? Det hade varit intressant att gå djupare in på dessa frågor och utveckla dem. Men jag tror att kontrasterna kvarteren emellan kan väcka nyfikenhet och en dragningskraft till dem båda.

S:t Pauli kyrkogårdar är platser som jag sedan tidigare känner till väl och genom mina tidigare studier kring bevarande av gröna kulturmiljöer samt genom en kurs i kyrkogårdsförvaltning hade jag en grundstomme när jag tog mig ann platsen för mitt arbete. Vad jag inte var beredd på och som krävde mycket tid att arbeta fram var den nya gestaltningen i relation till detta. Med all kunskap kring kyrkogårdarna och arbetet med dem upplevde jag nästan större hinder att släppa de *förutfattade meningar* jag tidigare haft om platsen för att kunna skapa något nytt där i. För att komma vidare i gestaltningsarbetet fick jag tillåta mig att dra med *större penseldrag* och att passa på att vara kreativ i mitt sista projekt som student. Att bortse från vad jag *borde* göra och inte hindra mig från att pröva det jag kreativt ville göra på platsen. Att komma dit tog lång tid med många stopp.

När det kommer till referens- och inspirationsobjektet Assistens kirkegård så slår det mig att i jämförelse med S:t Pauli kyrkogårdar handlar utmaningarna om att följa tiden som den förändras, men samtidigt representera något historiskt och unikt i staden. I likhet med varandra är platserna är snarlika i ålder och placering i en stor stad där gröna områden att vistas i är begränsade. Genom att försöka titta på Assistens kirkegård som en förebild där de redan kommit långt i sin process att möta tidens efterfrågan blev en del av undersökningen av Assistens. Begravningsplatserna är starka kulturarvsbärare som förvaltar minnet av det individuella liksom det samhällshistoriska. Det är inte bara en fråga om att upprätthålla och sköta utan också att hitta sätt att förnya sig och förmedla begravningsplatsen som en levande kulturhistorisk plats. Begravningsplatsen är aldrig statisk utan i konstant tillväxt och förnyelse. Det är en inspiration som jag ville ta med mig från studien av Assistens kirkegård vidare till konceptet. Begravningsplatsen är också en plats där det förgångna måste få ta lika mycket plats som förnyelsen. I mitt koncept vill jag också ta med mig den aspekten där tid är det som representerades.

Många delar av informationen jag fick av min studie på Assistens kirkegård har jag fått *välja bort*. Mina förväntningar från början var att referens- och inspirationsobjektet skulle påverka resultatet mycket mer än vad det i slutändan gjorde. Trots det känner jag att det gav mig *andra insikter* samt att några idéer hittade jag en plats för i mitt koncept- och gestaltningsförslaget på S:t Pauli kyrkogårdar.

En av de dem var liknande de åtgärder som Eva Ekbrant utförde på Assistens kirkegård, att med *utgång från gamla planer, ta fram stigar* som tidigare blivit överlagt med gräs. Den möjligheten fanns på S:t Pauli Norra kyrkogård. Jag har också låtit mig inspireras av att försöka åstadkomma en *organisk helhet* på kyrkogården. Att fläta in det nya och det gamla i

konceptet och gestaltningen på S:t Pauli kyrkogårdar. Arbetet med att *förmedla det kulturhistoriska värdet* samtidigt som kunskapen och inkluderandet i platsen är också en del av arbetet på Assistens kirkegård som jag i min vision vill lyfta fram. På Assistens kirkegård har man också experimenterat med vildartade perennplanteringar som fortfarande *respekterar befintliga strukturer*. Där har jag valt att ta i och sprida planteringarna över samtliga tre delar av S:t Pauli för att skapa ett *signum* som knyter dem samman.

De undersökningar jag gjort under arbetets gång skulle behöva kompletteras i framtiden allt eftersom Norra Sorgenfri utvecklas. Jag anser också att platsen *bör vara flexibel* för att kistbegravningar kan komma att öka då många nyanlända till Malmö eventuellt kommer att efterfråga den formen i högre utsträckning där kremering inte önskas. Vilket eller vilka gravskick kommer dominera i framtiden är en fråga som jag tror kan vara intressant att gräva djupare i.

Arbetets frågeställning var om S:t Pauli kyrkogårdar kan utvecklas i en historisk och samtida kontext. Koncept- och designförslaget för S:t Pauli kyrkogårdar knyter i sin gestaltning och växtlighet samman kyrkogårdarna till en mer *tydlig, organisk helhet och ger nytt liv* åt kyrkogårdarna i framtiden. Designförslaget ger S:t Pauli Södra en *ny identitet* och i *mötet med det historiska* en fortsättning att bygga vidare på. I den nya gestaltningen på kvarter 12 och 14 erbjuds *rum att vistas i och rum att möta och njuta av naturen*. Gestaltningen tillför också inslag från den egna tiden, en ny gestaltning grundat i platsens och kyrkogårdars gestaltningshistorik. Kvarter 12 och 14 erbjuder *plats för vilsam vistelse, kontemplation och en plats att läka sorgen på* så väl som ny rumslighet att finna sista viloplatsen i.

REFERENSER

Personlig kommunikation

Ekbrant, Eva. Intervju, Köpenhamn 2016-08-18

Forsman, Anna-Carin. Driftchef, Kyrkogårdsförvaltningen Malmö. E-mail 2015-06-30 <anna-carin.forsman@svenskakyrkan.se>

Helweg, Stine. Kyrkogårdsvägledare, Københavns Kommune. E-mail 2015-01-20
stihel@tmf.kk.dk

Ljungberg, Erik. Landskapsingenjör Kyrkogårdsförvaltningen Malmö. E-mail 2016-06-06
<erik.ljungberg@svenskakyrkan.se>

Löfgren, Maximilian. Landskapsingenjör, Kyrkogårdsförvaltningen Malmö. E-mail 2015-09-01
<maximilian.lofgren@svenskakyrkan.se>

Rosengren, Jeanette. Författare och kulturhistorisk guide. E-mail 2016-09-14
<jeanette@kiraforlag.se>

Sörensen, Ann-Britt, statskonsulent och fil.lic., föreläsning SLU Alnarp 2015-02-02

Theselius, Pernilla. Landskapsarkitekt och projektledare för Norra Sorgenfri, Malmö stad.
Intervju, Malmö 2014-10-10

Otryckta källor

Københavns Kommune, *Assistens kirkegård* [Broschyr], 2016.
http://kk.sites.itera.dk/apps/kk_pub2/index.asp?mode=detalje&id=1238 (Hämtad 2017-09-02)

Københavns Kommune- Teknik- og Miljøforvaltningen, *Gravsteder- Assistens kirkegård*, 2015.
<http://www.kk.dk/indhold/info-om-assistens-kirkegaard> (Hämtad 2017-04-17)

Malmö stadsarkiv

Kyrkoförvaltningen i Malmö, Sammansatta/samfällda kyrkorådets protokoll 1865–1899, A3 A:1, 1886–10 *Kostnadsförslag till invigning af Nya Kyrkogården*

Malmö stadsarkiv

Bilagor till Kyrkorådsprotokoll 1886–1900, 236–500, 1882-02-06 #12

Malmö stadsarkiv

Historiska kartor.

http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/481M4_1.pdf
(Hämtat 2016-08-29)

http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/481M7_3.pdf

(Hämtat 2016-08-29)

http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/536M1.pdf

(Hämtat 2016-08-29)

http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/95Ö2.pdf

(Hämtat 2016-12-04)

http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/481M12_1.pdf

(Hämtat 2016-08-29)

Websidor

C.J Dyfvermans släktförenings hemsida. Bakgrund.

http://www.cjdyfverman.se/?page_id=140 (Hämtat 2016-12-09)

Kulturcenter Assistens-Videoarkiv <http://assistens.dk/oplevelser/video-arkiv/> (Hämtat 2017-04-26)

Kulturcentralen Malmö. Guidad tur: I de dödas vilorum-historisk vandring på Pauli kyrkogårdarna. <http://www.kulturcentralen.nu/eventang/i-de-dodas-vilorum-historisk-vandring-a> (Hämtat 2016-12-11)

Skönhetsrådet Malmö hemsida. Stadens detaljer. <http://skonhetsradetmalmo.se/stadens-detaljer> (Hämtat 2016-12-09)

Litteratur

Andersson, Gunder, *Folkets park: en hundraårig historia, Gidlund i samarbete med Folkparkerna i Sverige*, Stockholm, 1991

Andréasson, Anna, *Gravvårdar i sten: ett mångskiftande kulturarv*, Movium, Alnarp, 2012

Arhland, Åsa. Trädgårdar och parker - går de att bevara? *Kulturmiljövård* 4/1997

Assistens kirkegård Dispositionsförslag år 2020 (1988). Stadsingenjörens direktorat, Stadsgartnerens kontor. Köpenhamn 1988

Begrepp i begravningsverksamhet 2014, Stad och land nr 186, Movium, Alnarp, 2014

BL 2012:133. *Begravningslagen*.

Blennow, Anna-Maria, *Europas trädgårdar: från antiken till nutiden*, [Ny utg.], Signum, Lund, 2002

Carmel, Nils & Sandin, Maj, *Liv och död på Skogskyrkogården = Life and death at Skogskyrkogården*, Carmel, Stockholm, 2012

Dee, Catherine. *Form and fabric in landscape architecture: a visual introduction*, Spon, London, 2001

Ekström, Sören, *Från pionjär för eldbegängelse till modern branschorganisation*, Sveriges Kyrkogårds- och krematorieförbund, 2007

Flinck Maria, *Historiska trädgårdar: att bevara ett föränderligt kulturarv*, Carlsson i samarbete med Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2013

Gehl, Jan, *Livet mellem husene: udeaktiviteter og udemiljøer*, 5. udg., Arkitektens forlag, København, 2003

Grönplan för Malmö 2003, Malmö, 2003

Helweg, Leopold, *Nordisk illustreret Havebrugsleksikon*, Band II, G.E.C.Gads Forlag, Köpenhamn 1920

Helweg, Stine. Kulturformidling på kirkegårde. *Kritisk forum for praktisk teologi* 118, 2009

Hviid Jacobsen, Michael. Kirkegården som kontrasterne rum og kulturel kampplads. *Kirkegårdskultur*, 2004

Isberg, Anders Ulrik, *Handbok med uppgifter och förklaringar till A.U. Isberg s:rs historiska karta över Malmö stad av år 1875*, utgiven 1922, 2. uppl., Sydsv. Kliché, Malmö, 1923

Johansson, Jan, *Kyrkogårdens hägn i det medeltida Sverige: om bogård, balk och stiglucka = [The enclosure of the churchyard in medieval Sweden]: [about stone walls, wooden fences and lich gates]*, Vitterhets-, historie- och antikvitetsakad., Stockholm, 1993

Jönsson, Jan-Olof, *Så förtätar vi Malmö!*, Malmö stadsbyggnadskontor, Malmö, 2010

Klintborg Ahlklo, Åsa, *Mellan trädkrans och minneslund: svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940–1990*, Movium, Alnarp, 2001

KRFS 2012:2 *Statens kulturråds författningssamling*.

Kulturmiljölagen (1988:950)

Kyrkogårdarna i Malmö, Kyrkogårdsnämnden i Malmö, Malmö, 1984

Lundquist, Kjell, 'Från beteshage till trädgård - kyrkogårdens historia.' I Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, MOVIUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992

Länsstyrelsen. *Kyrkogårdar och begravningsplatser*.

<http://www.lansstyrelsen.se/blekinge/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/skyddad-bebyggelse/Pages/kyrkogardar.aspx> (Hämtad 2016-03-05)

Malmö förskönings- och planteringsförening 100 år: 1881–1981, Fören., Malmö, 1981

MB 1998:808, *Miljöbalk*.

Malmö stad, *Norra Sorgenfri-Planprogram 2008*,
http://malmo.se/download/18.5d8108001222c393c008000101753/1383646911110/Norra+Sorgenfri+planprogram_reviderat_skärm.pdf (Hämtad 2016-02-17),

Malmö stad, *Planer & strategier för Projekt Norra Sorgenfri 2006*,
<http://malmo.se/download/18.5d8108001222c393c008000101752/norra+sorgenfri.pdf>
(Hämtad 2014-08-24)

Rosengren, Jeanette Vante & Striner, Urszula, *I de dödas vilorum: Malmö's begravningsplatser*, Kira, Malmö, 2013

Sandell, Angela, *Kyrkogårdshandboken med kvalitetsbeskrivningar 2012*, Movium, Alnarp, 2012

Schönback, Hedwig. *De svenska städernas begravningsplatser 1770–1830: arkitektur, sanitet och det sociala rummet*, Stockholmia, Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2008, Stockholm,

Sjöman, Henrik & Slagstedt, Johan (red.), *Träd i urbana landskap*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2015

Sóla-Morales, Ignasi. Plats: permanens eller produktion. *Arkitekturteorier Nr 5 Skriftserien Kairos*, 1999

Sörensen, Ann-Britt, *Kyrkogården- ett grönt kulturarv*. I Åkesson, Lynn (red.), *Inför döden*, Edition Andersson, Höganäs, 2006

Rading Heyman, Fanny. *"Inte ens sista vilan varar för evigt" Om återlämnade gravplatser genom en fallstudie på Östra kyrkogården i Malmö*. Second cycle, A2E. Alnarp: SLU, 2012

Regeringens proposition 2016/17:116, *Kulturarvspolitik*, 2017,
<http://www.regeringen.se/4933fd/contentassets/127b80d33b084194a415d72b85721874/161711600web.pdf> (Hämtad 2017-07-07),

Riksantikvarieämbetet. *Kulturarv 2015*. <http://www.raa.se/kulturarvet/> (Hämtad 2016-03-05)

Riksantikvarieämbetet. *Tänka i tid - Riksantikvarieämbetets strategi och vision 2011–2013*, 2010, s. 4, <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/305> (Hämtad 2015-01-06)

Tykesson, Tyke L. & Andersson, Anders (red.), *Guide till Malmö's arkitektur*, Arkitektur, Stockholm, 2001

Unnerbäck, R. Axel, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2002

Wingren, Carola. Place-making strategies in multicultural Swedish cemeteries: the cases of 'Östra kyrkogården' in Malmö and Järva common. *Mortality Vol. 18, No. 2*, 2013

Wingren, Carola, *Urbana nyanser av grönt: om grönskans roll i en förtätad klimatsmart stad*, Movium, Alnarp, 2015

Översiktsplan för Malmö - ÖP2012: planstrategi: utställningsförslag, Malmö stad, Malmö, 2013

Bilder och illustrationer är skapade av författaren då inget annat angivits.

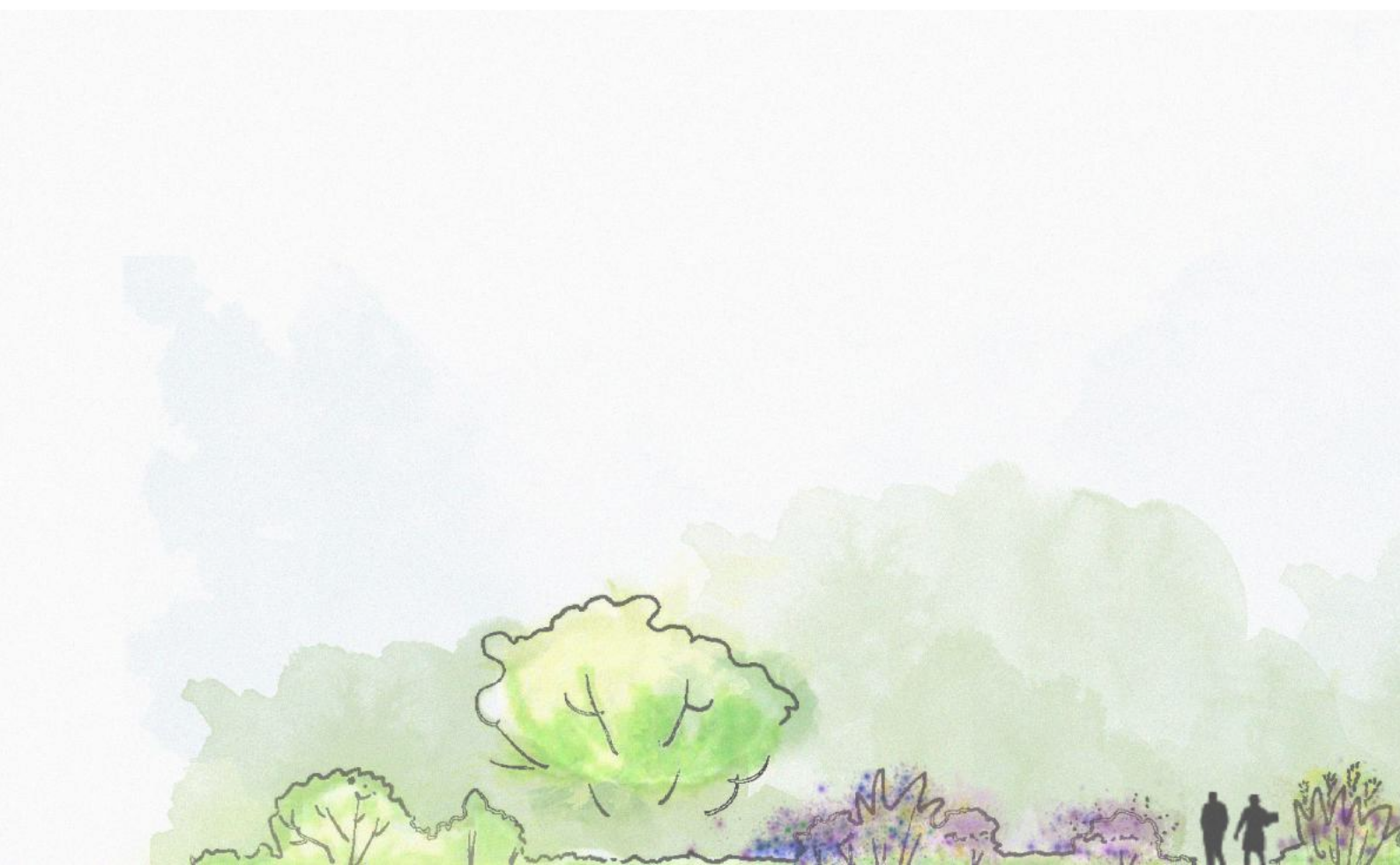

Illustration: M-L Refsbäck 2016

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Faculty of Landscape Architecture, Horticulture
and Crop Production Science

TIDEVARV

Hur man kan förändra en kyrkogård för framtiden i en stad som förtätas
– exemplet S:t Pauli kyrkogårdar i Malmö

Bilaga

(A2-format)

Självständigt arbete 30hp

Landscape Architecture - Master's Programme
Författare Maja-Lena Refsbäck
Alnarp 2017

Bilaga Innehåll

Översiktsplan -

S:t Pauli kyrkogårdars närområden i Malmö s. 1

Omgivningsanalys -

S:t Pauli kyrkogårdars närområden s. 2

Analys -

Fallstudieområdet S:t Pauli Kyrkogårdar s. 3

Designkoncept TIDEVARV:

Dåtid, Årtid & Framtid som präglar kyrkogårdarnas helhetsgestaltning s. 4

Designförslag Kv 12 & 14

Områdesanalys s. 5

Designförslag KV 12 & KV 14

Kontrast och motsats s. 6

Designförslag

KV 12 s. 7

Snitt KV 12 s. 8

Designförslag

KV 14 s. 9

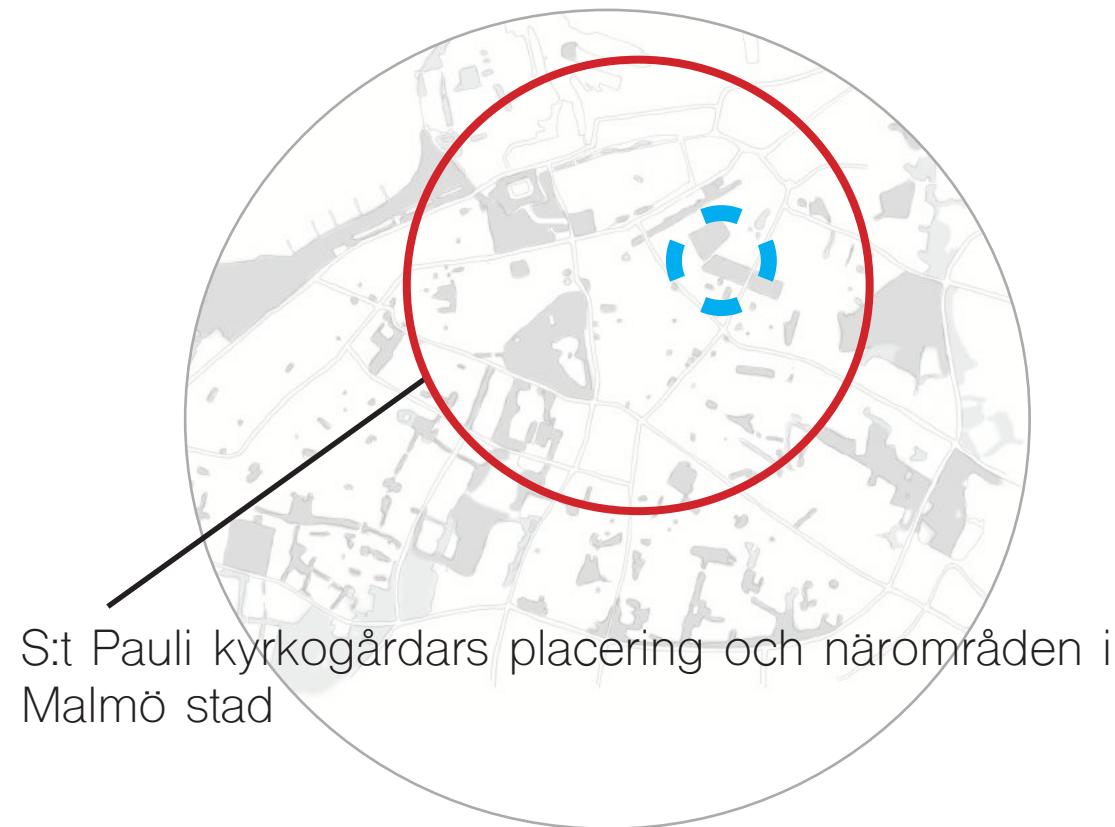
Snitt KV 14 s. 10

Samlad växtförteckning s. 11-12

Samlad bildförteckning s. 13-14

"översiktsplan"

S:t Pauli kyrkogårdars närområden i Malmö

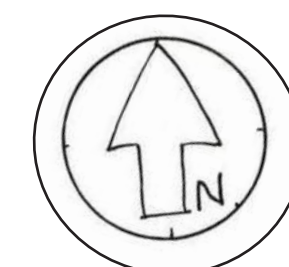
S:t Pauli kyrkogårdar

anlades i utkanten av Malmö 1870 – 1914.
Man valde en bit åkermark som ansågs
lämplig att anlägga på samt att avståndet till
staden var tillräcklig av sanitära skäl.

Med tiden har bostadsområden och
industriområden växt upp runt omkring
kyrkogårdarna.

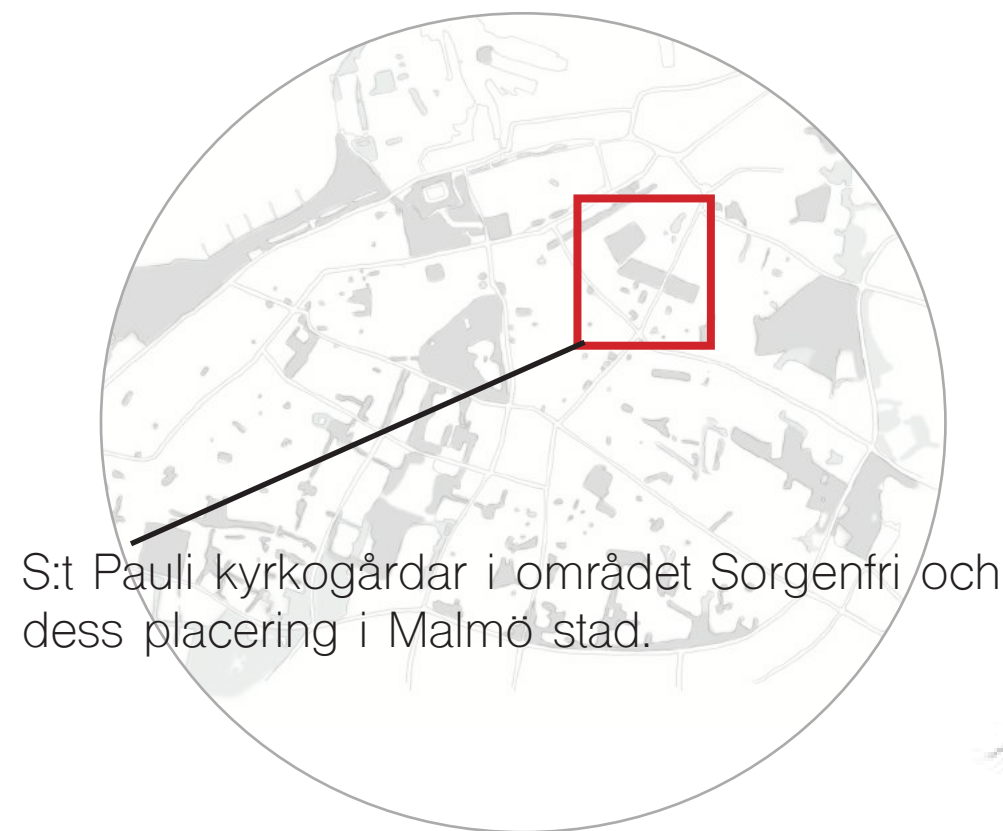
Idag är kyrkogårdarna en stor del av området
Sorgenfri, Innerstaden Malmö.¹

¹ Refsbäck, Maja-Lena. "Tidevarv"- Koncept- och designförslag på S:t Pauli kyrkogårdar i Malmö.
Second cycle, A2E. Alnarp: SLU, 2017, ss. 43-46

Omgivningsanalys

S:t Pauli kyrkogårdars närområden

S:t Pauli kyrkogårdar i området Sorgenfri och dess placering i Malmö stad.

Rörsjöstaden

Området växte fram under senare delen av 1800-talet och idag är Kungsgatan som löper igenom området ett populärt promenadstråk också för dem som bor i områdena runt om där bristen på gröna omgivningar idag är stort.

FÖRENINGSGATAN

S:t Pauli Norra

På samma sätt som kyrkogårdarna delas av de större gaturummen som Föreningsgatan, S:t Knuts väg och Nobelvägen bildar, skärs också bostadsområdena upp i olika delar med olika karaktär och kvaliteter. Bristen på lättillgängliga grönområden ökar betydelsen av kyrkogårdarna för rekreation.

Västra Sorgenfri & S:t Knut

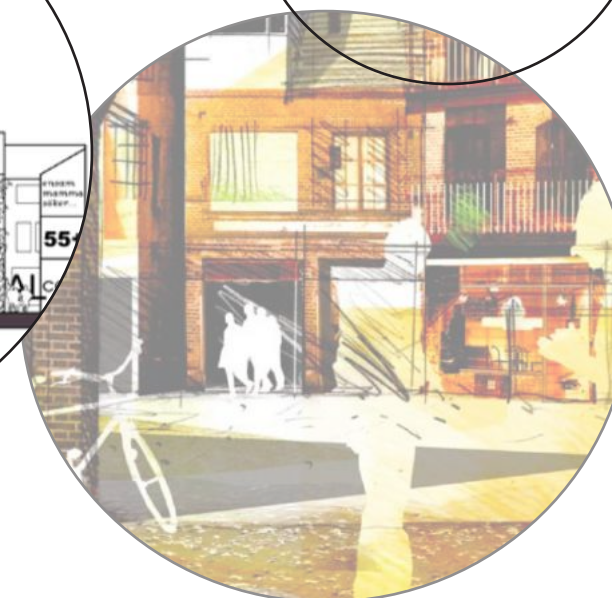
Stadsdelarna präglas av låga bostadshus från början av 1900-talet och dess lummiga innergårdar. Uteserveringar fyller S:t Knuts torg och gatuhörnen runtom i området. Nedanför Mellersta kyrkogården ligger skola, dagis och i anslutning finns fotbollsplaner där aktivitet pågår dagar, kvällar och helger.

Möllevången & Folkets park

Från ett arbetarklassområde till ett kulturellt mångfaldsområde med karaktär som präglar synen på det kontinentala, blomstrande Malmö. Folkets park som i dagsläget blivit grönnare med ny utformning och fortsättningsvis förblir en aktiv samlingspunkt för alla i Malmö.

Värnhem

Området tar vid norr om det gamla industriområdet och består främst av bostadshus byggda i början och mitten av 1900-talet.

Norra Sorgenfri

Området är Malmös äldsta industrimark och i dagsläget påbörjas bygget av ett nytt stadsdelsområde. Ljudnivån från bland annat maskiner vid gasklockan på platsen är idag hög och letar sig in på S:t Pauli Mellersta kyrkogård.

Det nya bostadsområdet är tänkt att bli länken mellan Östra Malmö och den centrala stadskärnan. Däremellan ligger S:t Pauli kyrkogårdar. Det nya stadsdelområdet som skall karaktäriseras av kulturverksamhet med småskaliga fastigheter där både bostäder och blandad verksamhet finns tillsammans.

S:t Pauli Mellersta

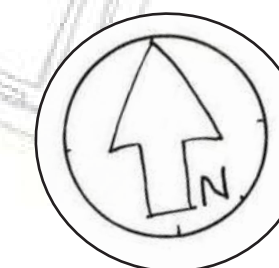
S:t Pauli Södra

TILLTÄNKTA ENTRÉER

Östra Sorgenfri

Söder om S:t Pauli Södra finns Östra Sorgenfri, från början en oplanerad arbetarstadsdel. På 1920-talet byggdes Hollywood, som området började kallas, nödbostäder i form av träbaracker. Dessa revs först 1965. Övriga bostäder byggdes under 30- och 50-talet.

(ej skalenlig plan)

Analys

Fallstudieområdet S:t Pauli Kyrkogårdar

Huvuddragen på S:t Pauli kyrkogårdar är liknar än idag beskrivningarna av de historiska planerna. De trädkantade gångarna och alléerna sträcker sig i rätta rader och symmetriska kvarter omges av häckar. Det centrerade huvudstråket löper tydligt igenom S:t Pauli Norra, genom Mellersta och vidare till Södra.

||||| Hög ljudnivå

← - - - - - → Hög trafikfrekvens

◇◇◇◇◇ Barriär

○ Entréer utan kontakt och övergångsställen

Helheten

Det finns höga social-, samhälls- och person-historiska värden på kyrkogårdarna. Genom exempelvis gravvårdarnas inskriptioner kan man på kyrkogården följa samhällets alla sociala skikt. Kyrkogårdarna visar även på odlings-, anläggningstekniska-, och trädgårdshistoriska värden i form av utformningen i sin helhet med klassicistiska rätta alléer med korsande gångar, de formklippta vintergröna växterna och de hängande sorgeträden.

S:t Pauli kyrkogårdars karaktär representeras i den arkitektoniska helheten och i gravvårdarnas detaljrika variation i material och hantverk samt växtligheten och dess användande. Kyrkogårdarnas estetik ger inte bara identiteten inom grindarna men också till närområdet och till Malmö som stad. Den stämning och symbol som kyrkogårdarna bidrar med i stadsmiljön är unik mot andra gröna miljöer i staden.

S:t Pauli Mellersta

S:t Pauli Mellersta blev invigd år 1890 och år 1911 tillkommer kvarteret Annelund. S:t Pauli Mellersta har sedan år 1973 en minneslund. Under 1980-talet tillkom det fria kvarteret 1 där romska gravar består av stora stengravar ovan jord och smyckas fritt i stor omfattning. Ett par gräskvarter finns på Mellersta som annars i hög grad speglar sekelskiftet och början av 1900-talet i sin representation av gravvårdar och växtlighet.

S:t Pauli Norra

S:t Pauli Norra anlades år 1870 och dess form var symmetriskt indelad i totalt tio kvarter. Runtom kyrkogården var rikligt planterade områden med bågformade promenadgångar utritade. Inom 20 år lades dessa gångar igen och kyrkogården blev mer som vi känner igen den idag. Från slutet av 1800-talet syns tydliga tidsmarkörer på S:t Pauli Norra. I form av stora familjegravar och vintergrönt, formstarkt växtmaterial.

Problemanalys

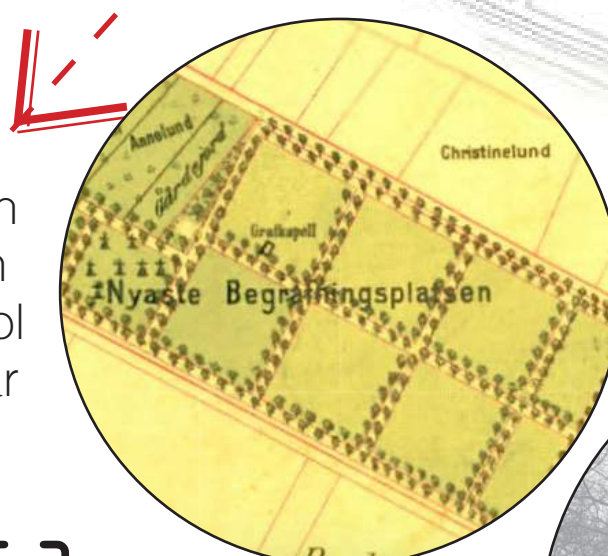
Barriärer: Nobelvägen & S:t Knuts väg

Hög ljudnivå: Föreningsgatan, S:t Knuts väg, Nobelvägen och gasklockan

Brist på förenande omgärdningar och sammankopplande entréer

S:t Pauli Södra

S:t Pauli södra blev invigd år 1904. Det ligger en känsla av avskalad enkelhet, Södra kyrkogården är mer öppen i sin karaktär och här är ytor som väntar på att börja användas på nytt. Gravvårdarna speglar också i högre grad ett annat skikt i samhället än de monumentala disponent vårdarna på Norra och Mellersta. Det är också här ett mer "modernt" formspråk som sticker ut på de kvarter som man möter först när man kommer in från entrén vid Nobelvägen.

(ej skalenlig plan)

Barriär: Nobelvägen

Ekonomibyggnad

Designkoncept TIDEVARV:

Dåtid, Årstid & Framtid som präglar kyrkogårdarnas helhetsgestaltning

- Förstärkta entréer
- Dåtid- Lignoser, friväxande och formklippta
- Årstid- Perennplantering

Dåtid

Dåtid representeras genom tydliga referenser till anläggningstiden i form av växtval och formspråk, samt att de tidigare gångstråk som funnits delvis tas upp på nytt längs med Föreningsgatan och S:t Knuts väg. Dessa delar planteras med växter så som mindre träd, buskar och markvegetation som var vanliga vid slutet av 1800-talet. Den tillförda vegetationen bidrar till en mer lugn och avskärmd miljö mot Föreningsgatan och S:t Knuts väg.

Inspirationsbilder

S:t Pauli Mellersta kyrkogård speglar Årstid, nuet, genom svepande perennplanteringar som skiftar för varje årstid. De olika årstiderna står i fokus och växterna speglar dessa genom överlappande blomning över hela säsongen och som under vinterhalvåret får stå i formrika vintersiluetter.

Årstid

Helhet

I designkonceptets framtidsvision fungerar S:t Pauli kyrkogårdar som en kulturhistorisk, grön oas där människor finner en plats för vila och ro både i sorg och flykt från stadens jäkt. S:t Pauli kyrkogårdar är tydligt sammankopplade och lättillgängliga med förstärkta, inbjudande entréer. En utökad växtlighetsanvändning i form av svepande perennplanteringar och formklippta element går igen på S:t Pauli kyrkogårdar för att skapa en mer visuell länk mellan Norra, Mellersta och Södra.

S:t Pauli kyrkogårdar erbjuder plats att stanna upp i tillvaron och plats att känna tillhörighet och trygghet.

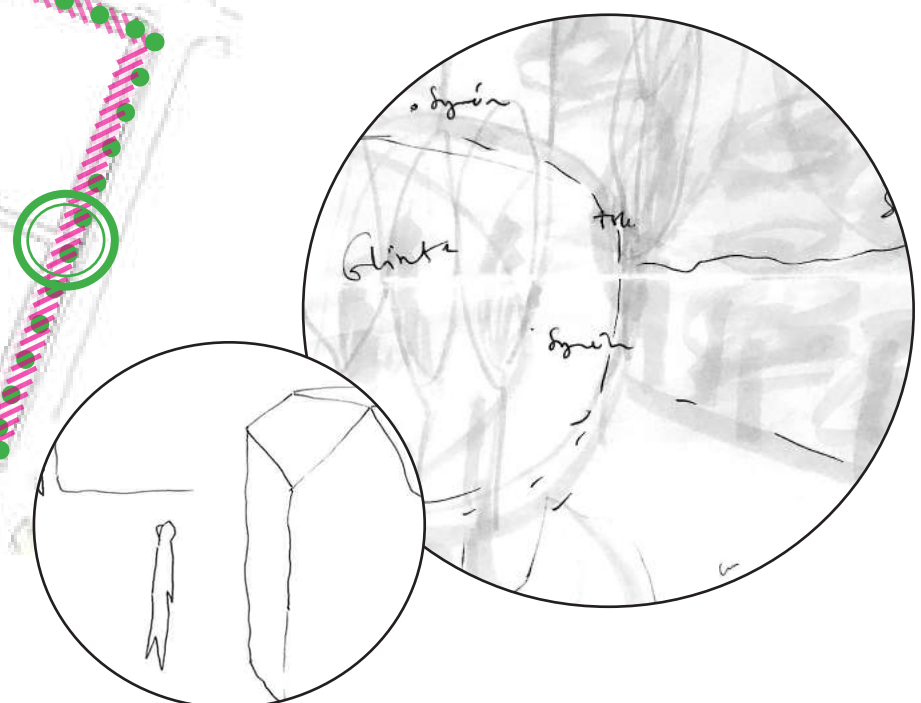
Konceptet om tid genomsyrar hela S:t Pauli kyrkogård. Inslag från dåtid återfinns även insprängt i planteringarna på Mellersta och Södra. Perennplanteringarna med dess innehåll återfinns också delvis på Norra samt runtom Södra. Tanken är att detta skall länka samman Norra-Mellersta- och Södra kyrkogården rent visuellt på ett mer tydligt sätt. Tyngd läggs också på entréer och uppehållsplatser.

K Kulturcenter för kyrkogårdarna

S:t Pauli Södra speglar Framtid, här finns utrymme till att skapa en förstärkt och ny identitet till hela Södra med nya karaktärsdrag och funktioner. Kvarter 12 och 14 har valts ut för att omgestaltas och fokus ligger på "framtidens gravplats". En gestaltning med avsikt att vara en mer inbjudande och skyddad atmosfär som särskiljer sig från övriga S:t Pauli men samtidigt innehåller element som ger en stark återkoppling.

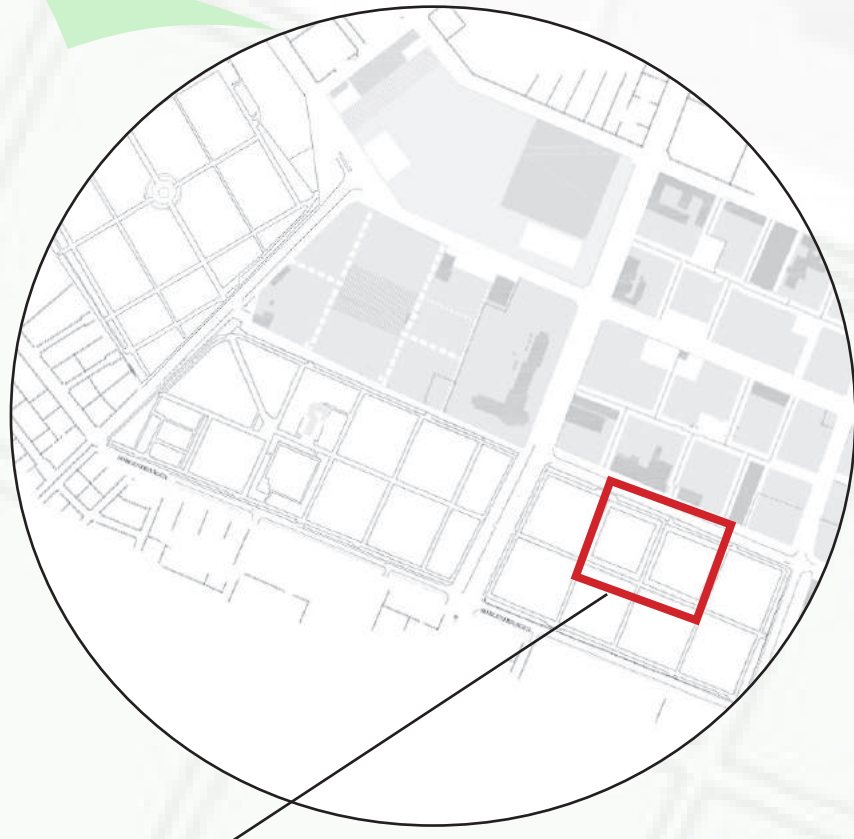
Framtid

(ej skalenlig plan)

Designförslag Kv 12 & 14

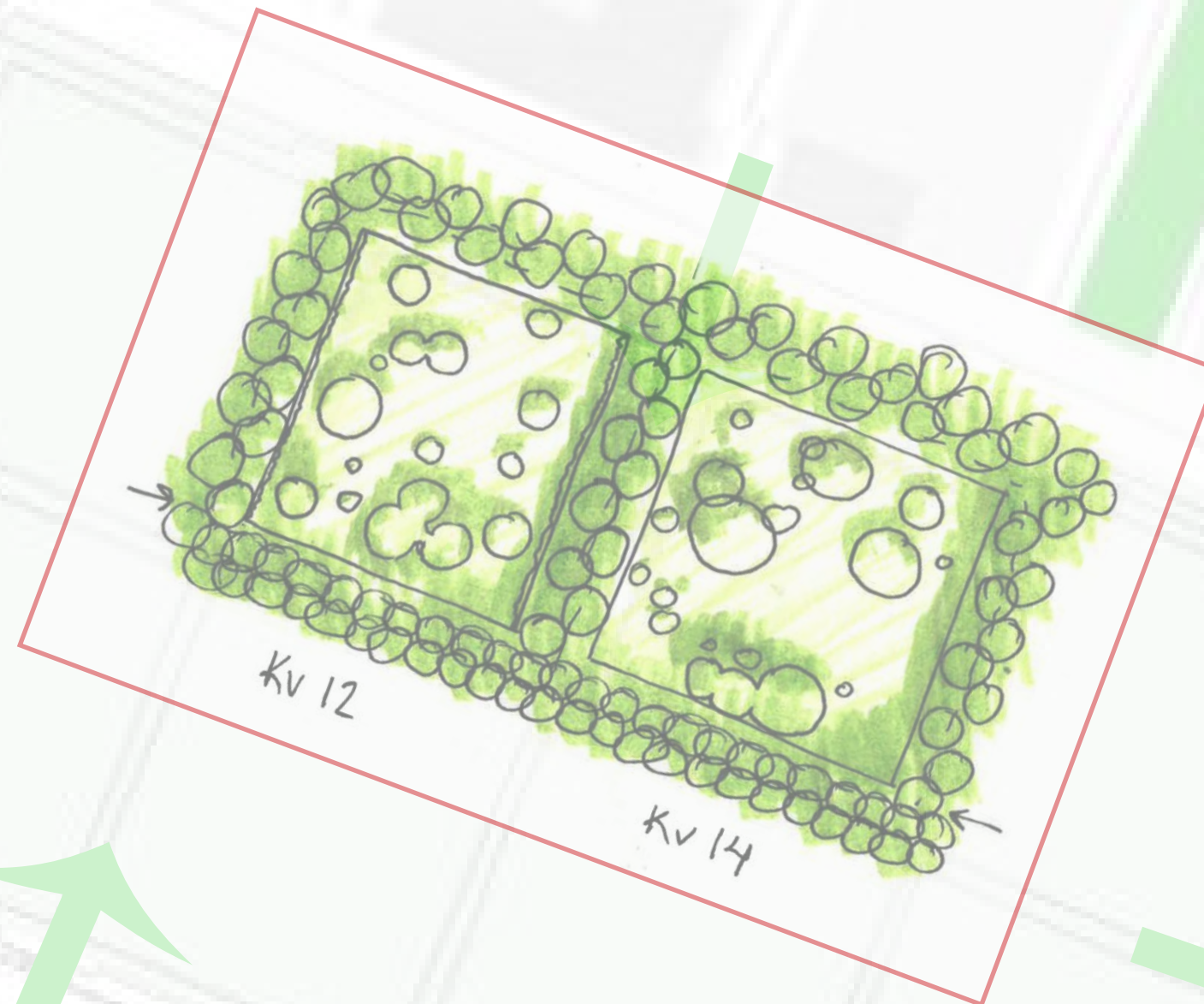
Områdesanalys

Kvarterens placering på kyrkogårdarna

Kvarterens fysiska förutsättningar

Kvarter 12 och 14 på S:t Pauli Södra är ytor som kyrkogårdsförvaltningen har som plan att i framtiden belägga med nya gravplatser. Kvarter 12 och 14 är idag gröningar med några få linjegravvårdar kvar i det klippta gräset. Kvarteren omges av friväxande häck av snöbär och klippt avenbok. Gräsytan går ända fram till snöbärshäcken och det går en grusgång parallellt med avenbokshäcken som leder ut från kvarteret till alléerna.

(ej skalenlig plan)

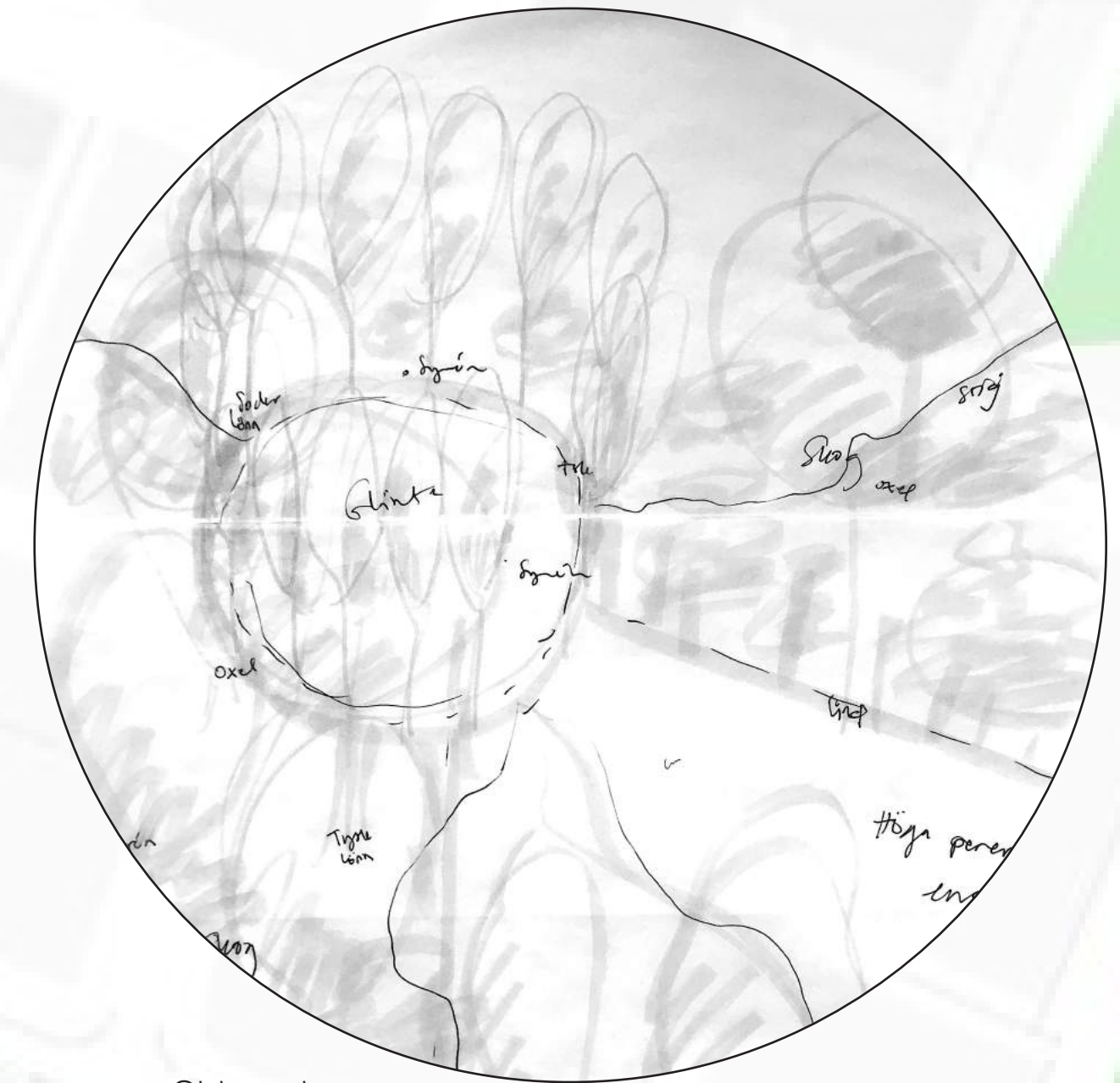
Problemanalys

Öppet och oprivat
Identitetslöst
Inbjuder inte till användning
Inget rörelseflöde
Utsatta vistelseplatser

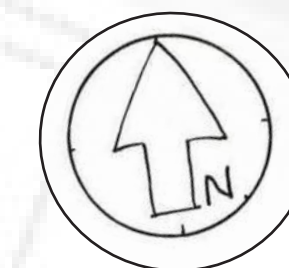
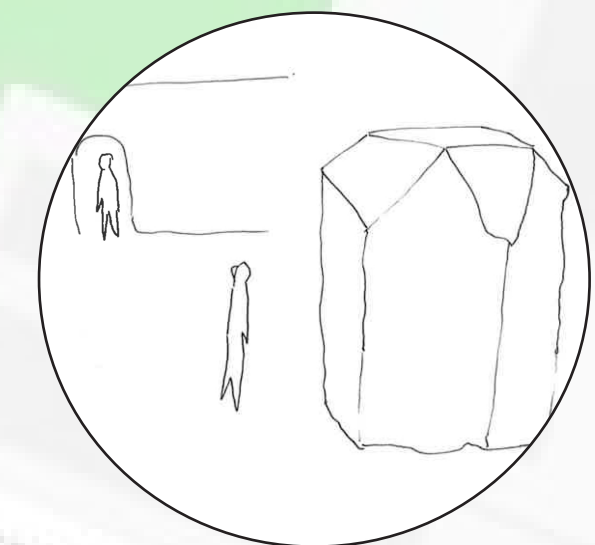
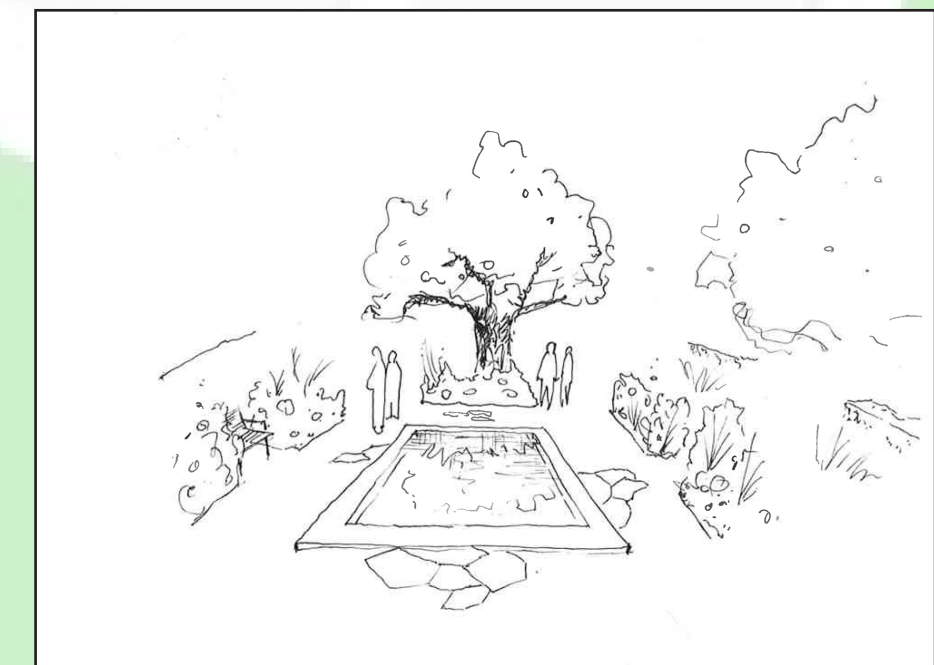
Alléerna av fullvuxna lindar skuggar delvis de båda kvarteren. Mitt på dagen lyser en bred kil av sol-sken ner, särskilt på kvarter 14 som ligger i korsningen mellan huvudaxeln. På kvarter 12 står ett flertal björkar, himalayabjörk, tårbjörk, oxlar, tysklönnar och några äldre exemplar av syrén utspridda.

Kvarter 14 innehåller träd såsom tysklönnar, oxlar, lind, askar, lönn och friväxande idegranar. Nya bänkar med ryggen ut mot gången finns placerade i kvarterens hörn. Det är inte en fördelaktig placering eftersom skydd i form av växtligheten saknas bakom bänkarna.

Inte mycket ljud letar sig in på kvarteren, vid rusningstider hörs dock trafiken från Nobelvägen särskilt vintertid då lövverken inte stoppar det värsta ljudet. Det är en annars stillsam känsla på kvarteren.

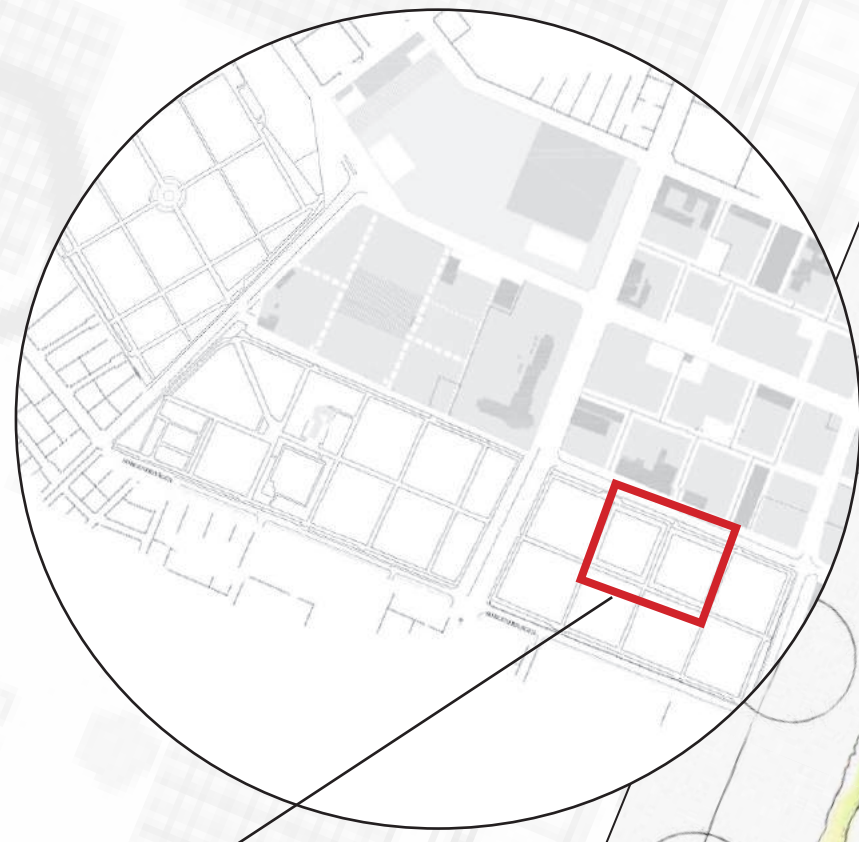

Skissarbete

Designförslag KV 12 & KV 14

Kontrast och motsats

Kvarterens placering på kyrkogårdarna

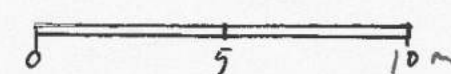

Helhet

Gestaltungsforlaget for de två gräskvarteren på S:t Pauli Södra tar sitt avstamp i begreppen kontrast/motsats. Den kontinuitet som finns i de tydliga och närvarande kontrasterna mellan växlingar av årstid, historiska formspråk, liv och död vill designförslaget gestalta.

En begravningsplats i sig är en kontrasternas plats. Ljuset och mörkret, mjukheten och det hårda i former hos stenar och växtlighet är karaktäristiskt för begravningsplatsen. Det representeras i designförslagets naturliga, "vilda" rum och i det kultiverade, formstarka rummet. Det grandiosa, det minimalistiska och naturromantiska bland de historiska formspråken används och tolkas vidare i designförslaget.

Kontrastrikedomen återges i gestaltningen på kvarter 12 och 14. Tiden reflekteras i växtmaterialet på kvarter 12 respektive 14 på olika sätt. Tidens rörelse blir tydligt i de naturligt växande perennplanteringarna som också vissnar ner varje säsong. I de tuktade växterna står tiden nästan still. Det storskaliga formklippta växtmaterialet tar en till en annan värld. Båda rummen ger utrymme till fria associationer för besökarna. Att fly tid och rum.

Skala 1:200 (A2)

Designförslag

KV 12

Kvarter 12 delas in i olika rum med hjälp av höga, klippta häckar av idegran. Vissa segment klipps med en portal som leder in i ett annat rum, andra segment är lägre vilka man kan se över. Inom rummen finns formklippt växtmaterial av både större och mindre skala. Tanken är att de skall förmedla känslan av att man klivit in i en annan värld. Dessa formklippta bjässar står i friväxande ängsflora med betongarmerade, klippta gångar där man kan ta sig fram mellan rummen på kvarteret.

Vid gravplatsen i ängsfloret placeras en natursten med gravering. En gemensam smyckningsplats finns i kvarterets sydöstra del. Den är placerad i ett särskilt rum med plats att sitta och titta ut över en vattenspegel. Rummet omgärdas av klippta häckar, prydnadsgräs och perenna rabatter. Markytan är av platsgjuten betong i samma konvexa polygonformer som återfinns i gräsarmeringen och i de klippta buskarna.

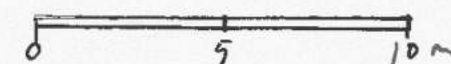
Klippta häckar som delar in kvarteret i flera mindre rumsligheter

Ängsflor med armerade, klippta gångar

Inspirationsbilder

Smyckningsplats med sittplatser, vattenspegel och perennplantering.

Inspirationsbilder

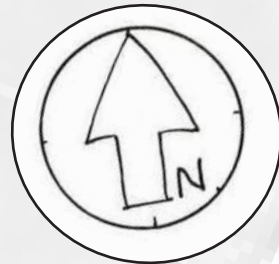
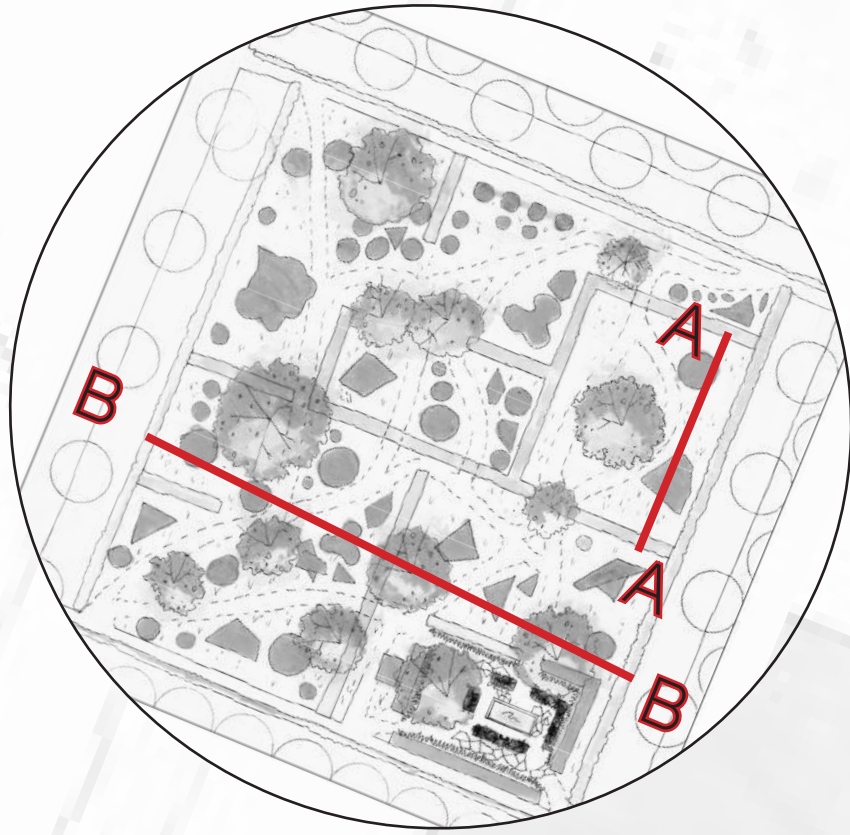
Skala 1:200 (A2)

7 Refsbäck, Maja-Lena 2017, ss.68-69

Maja-Lena Refsbäck

Snitt KV 12

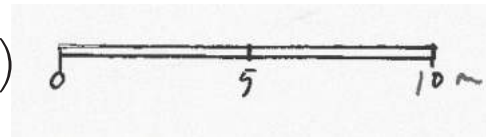

Snitt A-A visar en genomskärning i genom en större del av kvarteret och visar på skalan mellan människa och växtformer.

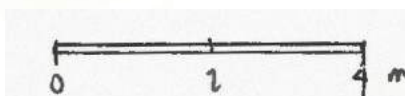
Snitt B-B visar en skärning genom ett av de mindre rummen på kvarter 12. De stora växtformerna och höga häckarna skapar ett lugnt rum som ihop med ängsfloret får tankarna att fly till en annan plats.

Snitt A-A Skala 1:200 (A2)

Snitt B-B Skala 1:100 (A2)

Designförslag

KV 14

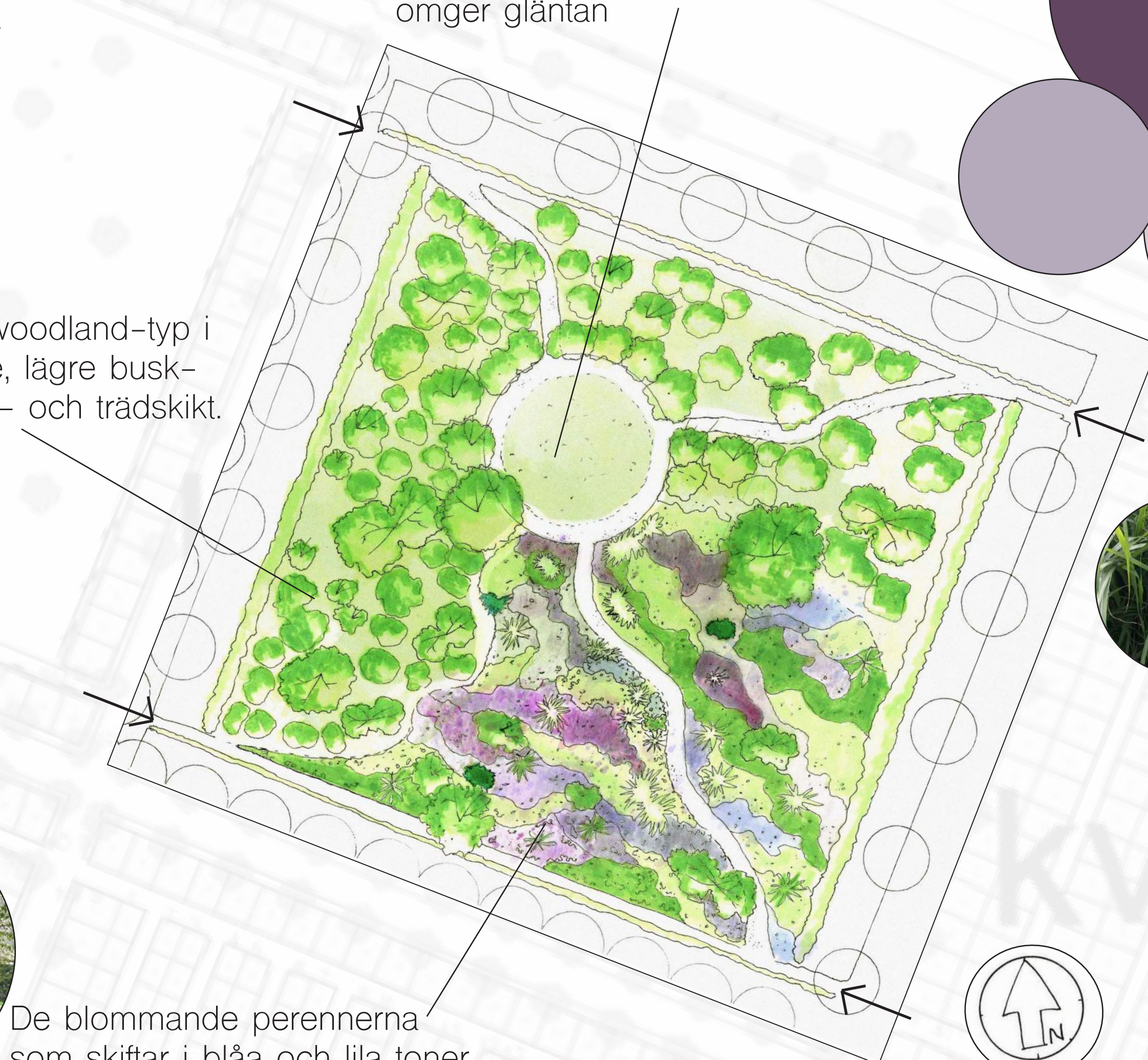
Kvarter 14 är en askgravlund. En bred kil av svepande sjök av perenner och svajande prydnadsgräs leder in till en skogsdungelik del med en bomberad rondell.

Denna cirkulära plats är tänkt att vara en dov och stilla del där man kan sitta ner runt omkring rondellen och kontempera. Tanken är att den bomberade rondellen skall fungera som gemensam blomsterläggningsplats.

Rondellen leder vägen ut ur "skogsdungen" på tre håll. Perennerna och gräsen varierar i höjd och formspråk.

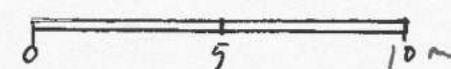
Skogsdungen är av woodland-typ i tre lager; marktäckare, lägre busk-skikt och högre busk- och trädskikt.

En skogsglänta öppnar upp sig med en rondell av bomberad gräsyta, där kan man sitta ner under kopparhäggmisplarna som omger gläntan

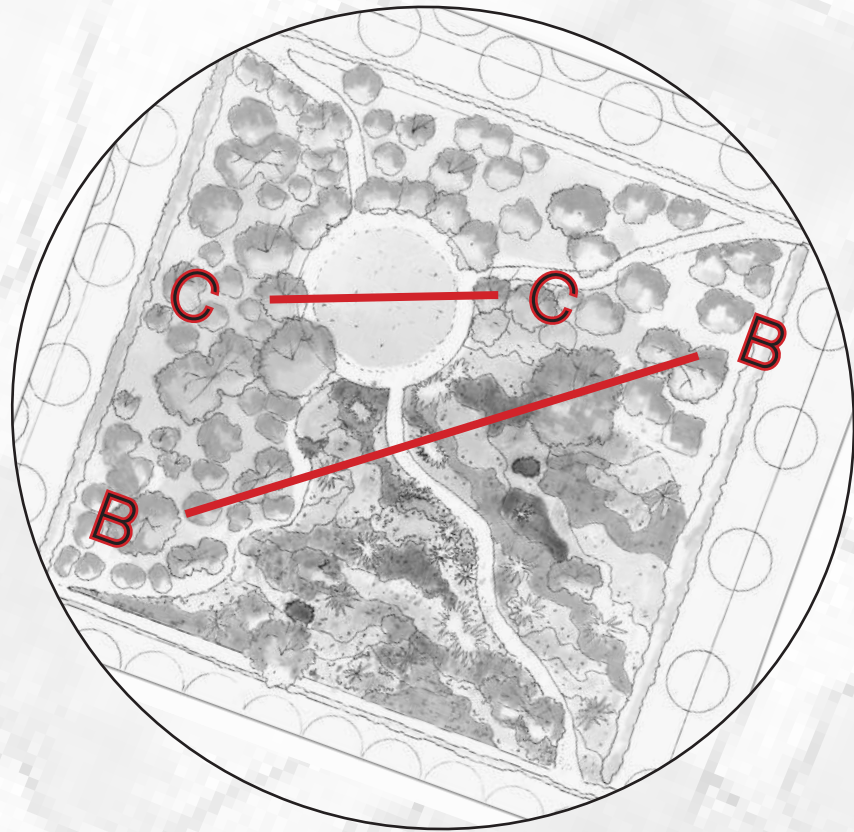
Inspirationsbilder

De blommande perennerna som skiftar i blåa och lila toner tillför även vackra vintersiluetter.

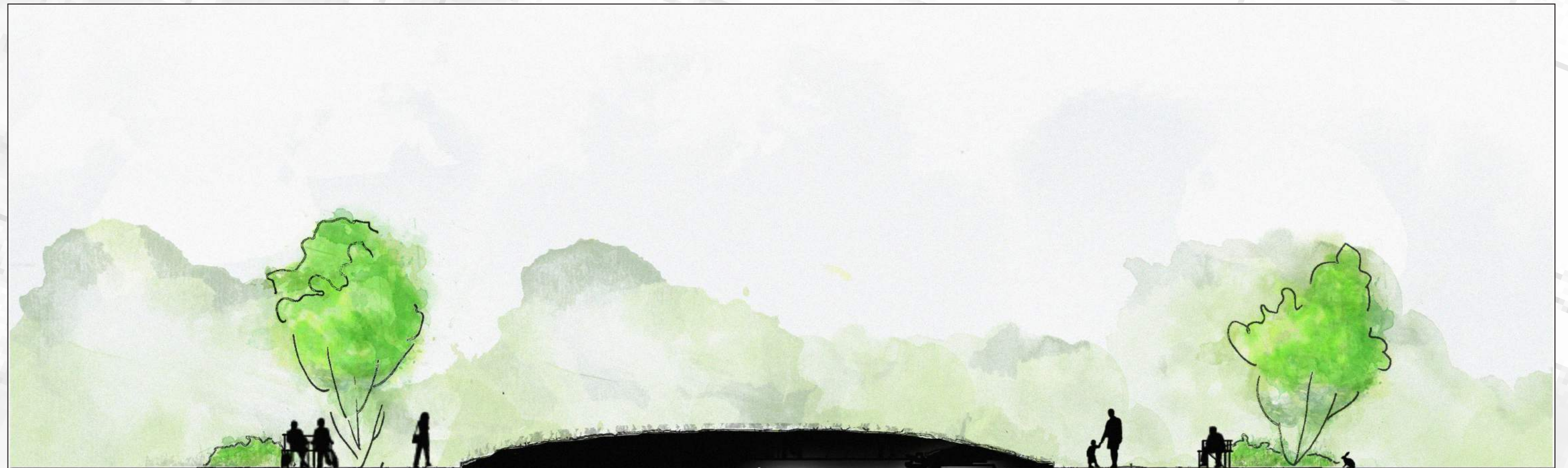
Skala 1:200 (A2)

Snitt KV 14

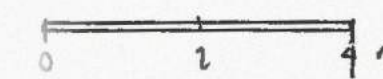

Snitt C-C visar en genomskäring i *gläntan*, vid rondellen. Flera gånger och passager leder in och ut från platsen för att undvika känslan av att vara trängd eller instängd. Här kan man slå sig ner en stund och vila.

Snitt D-D visar en skärning genom den breda kilen av perenner och höga prydnadsgräs. Omgiven av blommande perenner som skiftar i blåa och lila toner promenerar man igenom kvarteret.

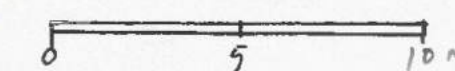
Snitt C-C

Skala 1:100 (A2)

Snitt D-D

Skala 1:200 (A2)

Samlad växtförteckning

Vår

Hög

Anthriscus sylvestris– Hundkäx. Blommar sen vår-tidig sommar på 150 cm höga stälkar med vita blomflockar.

Polygonatum x hybridum 'Weihenstephan'– Jätterams. Sorten blir rejäl och drygt 100 cm hög. Blommar på senare på våren och i början på sommaren.

Medel

Astrantia major 'Claret'– Stjärnflocka. 70 cm hög stjärnflocka som blommar i röda skiftningar sen vår och som återkommer med ny blomning till hösten.

Brunnera macrophylla– Kaukasisk förgätmigej. Marktäckare med blå små blommor och hjärtformat bladverk omkring 50 cm hög. Blommar sen vår.

Geranium x oxonianum 'Claridge Druce'– Kronnäva som klarar de mest omöjliga lägen. Slingrar sig mellan andra växter och blommar från sen vår till höst med rosa, rödner-vade blommor.

Låg

Anemone blanda 'White Splendour'– Balkansippa.

Epimedium grandiflorum 'Lilac Seedling'– Sockblomma. Bra marktäckare som håller undan ogräset väl. Blir cirka 25 cm hög och blommar med för arten stora blommor och vackert bladverk. Humusrik jord.

Galanthus nivalis– Snödroppe. Blommar tidigt på våren och blir omkring 20 cm.

Narcissus triandrus 'Thalia'– Orkidénarciss. Blommar med krämvita blommor under sen vår på cirka 30–40 cm höga stälkar.

Pulmonaria officinalis 'Sissinghurst White'– Lungört

Pulmonaria saccharata 'Mrs Moon'– Lungört

Scilla mischtschenkoana– Persisk blåstjärna. Starkblommande vitblommande med blå nerver som gärna sprider sig på platsen. Växer på alla platser och blommar sen vinter-tidig vår. Blir omkring 10 cm hög.

Tiarella cordifolia– Spetsmossa. Perfekt marktäckare under träd och buskar. Blommar i maj-juni med vita blomstänglar och under hösten skiftar bladverket i brons. Höjd cirka 20 cm.

Sommar

Hög

Astilboides tabularis– Parasollblad. Fantastiska ljusgröna, stora blad med blommande ljusa plymer på långa håriga stälkar. Blir omkring 100–150 cm hög. Bladen kan bli omkring 90 cm i diameter. Passar även bra inne i woodland-delen.

Echinops sphaerocephalus– Bolltistel. 160 cm hög bolltistel som älskas av såväl fjärilar som fåglar. Blommar sensommar-tidig höst men står som vacker vintersiluett.

Eupatorium purpureum subsp. maculatum 'Atropurpureum'– Fläckflockel. Blir cirka 1,25–1,50 meter hög och blommar med mycket stora lila-rosa blommor som lockar mängder med insekter och står som vacker vintersiluett.

Eupatorium rugosum 'Chocolate'– Hampflockel. Fantastiskt bladverk som namnet antyder ”chokladfärgade”. 120 cm hög och blommar med ljusa blommor på sensommaren och är en riktig fjärilsblomma.

Sanguisorba tenuifolia 'Purpurea'– Hängpimpinell. Skirt bladverk med omkring 200 cm höga blomstänglar. Blommar med slokande blodröda blomax sensommar och tidig höst.

Medel

Astilbe chinensis var. Taquetii 'Purpulanze'– Stor plymastilbe som blommar sensommar och lämnar vackra vintersiluetter. Cirka 80 cm hög.

Astrantia maxima– Kaukasisk stjärnflocka. Trivs på leriga jordar i halvskugga–skugga och blommar vid midsommar på en höjd om cirka 60 cm. Perfekt utfyllnadssperenn.

Gillenia trifoliata– Trebladsspira. Våldränerat läge, cirka 100 cm hög och blommar i början till mitten av sommaren med stjärnlika vita blommor.

Rodgersia aesculifolia 'Irish Bronze'– Kastanjroddersia. Som namnet antyder har den här roddersian blad som liknar hästkastanjens blad. Bladverket är storslaget och den här sorten skiftar starkt i bronze. Blommar tidig sommar till midsommar i krämfärgade blommor. Blir cirka 100 cm hög.

Låg

Alchemilla mollis– Daggekåpa

Campanula poscharskyana 'Lisduggan Variety'– Stenkyndel som slingrar sig lätt in bland andra växter i kanten och tätar till. Blir cirka 20 cm hög och blommar i rosa/violett tidig sommar–midsommar.

Sedum telephium 'Munstead Red'– Kärleksört. Vackert bronsröda blommor på denna fetbaldsväxt. Blommar sensommar och en bit in på hösten. Placeras i sol–halvskugga. Omkring 40 cm hög.

Höst

Hög

Artemisia lactiflora– pärlmalört. 150 cm hög perenn med mörkgrönt bladverk som blommar med ljust krämfärgade plymer tidig höst. Placeras i fuktighetshållande jord.

Cimicifuga simplex var. Matsumurae 'White Pearl'– Kandelabersilverax som blommar sen höst men de vackra bladen tittar upp snabbt redan på våren. Blir cirka 150 cm hög.

Medel

Actaea pachypoda– trolldruva. 90 cm hög med vackra vita bär på röd stam i början på hösten.

Aster macrophyllus 'Twilight'– Gandelaster. En cirka 80 cm hög aster som blommar rikt i lavendelfärgade blommor under sensommar och långt in på hösten. Tolererar skugga bäst bland astrarna.

Samlad växtförteckning

forts.

Låg

Colchicum autumnale– Tidlösa. Höstblommande krokus som sällan upphör att förvåna betraktaren. Mitt bland de nedvissnade löven sticker de ljust lila, 15 cm höga, nästan genomskinliga krokusarna upp. Sol-halvskugga.

Vinter

Helleborus purpurescens– Julros som blommar innan bladen kommit upp med grön- och lilaskiftande blommor. Blir cirka 25 cm hög och blommar sen vinter till mitten av våren. Perfekt i woodland.

Gräs och örmbunkar

Calamagrostis x acutiflora 'Karl Foerster'– Tuvrör. Trivs i alla jordar så länge den har tillgång till sol. Placeras därmed i soligt läge i planteringen. Ett måste i en vintervacker plantering med sina rostbruna utropstecken till blomax. Blir cirka 175 cm hög och blommar tidig sommar-midsommar.

Dryopteris filix-mas– Träjon. Bildar stora, robusta plantor och klarar de flesta lägen. Blir omkring 100 cm hög och förblir grön i stort sätt året om.

Miscanthus sinensis 'Gracillimus'– Glansmiskantus. Vacker vintersiluett som med fördel placeras ljust. Blir omkring 150–250 cm hög och blommar med vita vippor midsommar-sensommar.

Molinia caerulea subsp. arundinacea 'Transparent'– Jättetåtel. Tåtel som blir upp mot 250 cm hög. Blomaxen står som en dimma över de andra perennerna i planteringen.¹⁰

Buskar

(Kv 14) *Amelanchier laevis* fk *Bäcklösa E*– Kopparhäggmispeln är en fantastisk representant för alla årstiderna. På våren springer löven ut i kopparfärg och sprakar av vita blommor. Ett frisk grönt bladverk tar vid till sommaren för att till hösten övergå i underbar orangeröd färg med blåsvarta bär.

(Kv12) *Carpinus betulus*– Avenbok trivs med att växa upp under skyddet av andra etablerade växter och används mer ofta som klippt häck än som friväxande träd.

(Kv12) *Hedera helix 'Arborescens'*– Buskmurgröna är en bollformad buske som blir ca 1–2 meter hög och bred.

(Kv12) *Taxus baccata*– Idegranar är utmärkta att använda till formklippning i alla dess former och skjuter skott från gammal ved. Naturligt får idegranen en bred, rundad eller konisk formad krona och blir omkring 10–15 meter hög.

Taxus baccata 'Fastigiata'– Idegran med pelarformat upprätt växtsätt. Blir omkring 4–8 meter hög och 2–3 meter bred.¹¹

Markskikt "ängskaraktär" Kv 12

*Skuggblandning*¹²

Campanula latifolia– Hässleklocka

Geranium sylvaticum– Midsommarblomster

Potentilla erecta– Blodrot

Silene dioica– Rödblära

Stellaria holostea– Buskstjärnblomma

Veronica officinalis– Ärenpris

Viola riviniana– Skogsviol

Agrostis capillaris– Rödven

Deschampsia flexuosa– Kruståtel

Festuca rubra– Rödsvingel

Poa nemoralis– Lundgröe

Markskikt "woodland" Kv 14

Athyrium niponicum 'Pictum'– Regnbågsbräken

Brunnera macrophylla 'Jack Frost'– Kaukasisk förgätmigej

Petasites albus– Vitskråp

Polygonatum multiflorum x odoratum– Jätterams

Symphytum tuberosum– Gul Vallört

Tiarella cordifolia– Spetsmossa

Geofyter

Anemone nemorosa– Vitsippa

Scilla siberica– Rysk blåstjärna

Erythronium dens-canis– Hundtandslilja

Leucojum vernum– Snöklocka

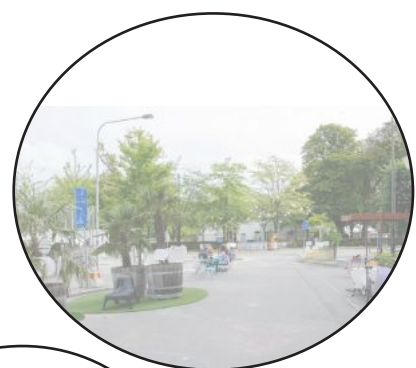
¹⁰ Gerritsen, Henk & Oudolf, Piet 2000

¹¹ *Stångbykatalogen. 2013/14*, Stångby plantskola, Lund, 2013

¹² Vegtech, *Skuggblandning*. http://www.vegtech.se/upload/files/PDF/VegTech_Angsfroblandningar.pdf (Hämtad 2017-03-21)

Samlad bildförteckning

övriga bilder i bilagan är utförda av författaren

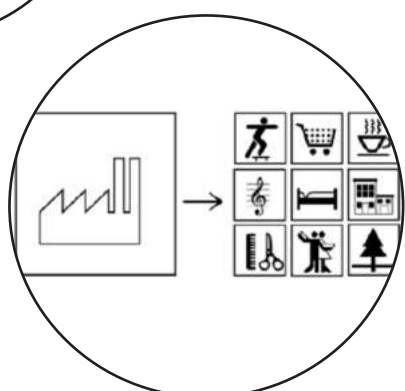
Folkets park, Malmö

<http://www.malmofolketspark.se/wp-content/uploads/2017/03/Mobility-Week-45-1024x676.jpg> (Hämtad 2017-04-18)

Projekt Norra Sorgenfri, Malmö

Malmö stad, *Norra Sorgenfri-Planprogram 2008*, http://malmo.se/download/18.5d8108001222c393c008000101753/1383646911110/Norra+Sorgenfri+planprogram_reviderat_skärm.pdf (Hämtad 2016-02-17), s. 25

Projekt Norra Sorgenfri, Malmö

Malmö stad 2008, s. 21

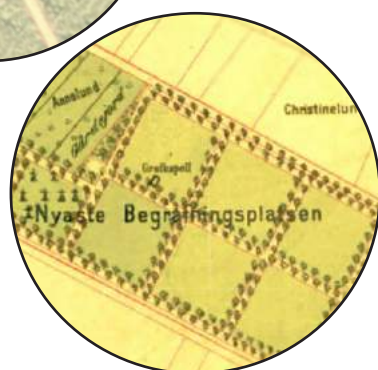
Projekt Norra Sorgenfri, Malmö

Malmö stad 2008, s. 20

S:t Pauli Norra och S:t Pauli Mellersta

Malmö stadsarkiv. Historiska kartor. http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/481M4_1.pdf (Hämtat 2016-08-29)

S:t Pauli Södra

Malmö stadsarkiv. Historiska kartor. http://kartor.malmo.se/wwwroot_data/dokument/kartarkiv_data/pdf/536M1.pdf (Hämtat 2016-08-29)

Glänta

<http://1.bp.blogspot.com/-XqlrjtmfZYg/T7Kr0sR7M-I/AAAAAAAAIIM/Wmlb2eX-UW2Q/s1600/mien3.jpg> (Hämtat 2017-04-06)

Vinterståndare

<http://oudolf.com/garden/oudolf-hummelo> (Hämtat 2017-04-06)

Aster

https://haveselskabet.dk/sites/default/files/embedded/img_0536.jpg (Hämtat 2017-04-28)

Amelanchier

<http://www.kasvitkaupunginvaatteet.fi/flora-prakthaggmispel/> (Hämtat 2017-04-18)

Samlad bildförteckning

övriga bilder i bilagan är utförda av författaren

Levens hall, Cumbria

http://www.gardenvisit.com/uploads/image/image/127/12747/levens_hall_cumbria_original.jpg (Hämtat 2017-04-06)

Clipsham

<http://www.geograph.org.uk/photo/2462091> (Hämtat 2017-04-06)

Priona garden

<http://www.prionatuinen.nl/prionahenk/priona-web/alle-fotos-gr-kl-thumbnails/kaatje's3.jpg> (Hämtat 2017-04-06)

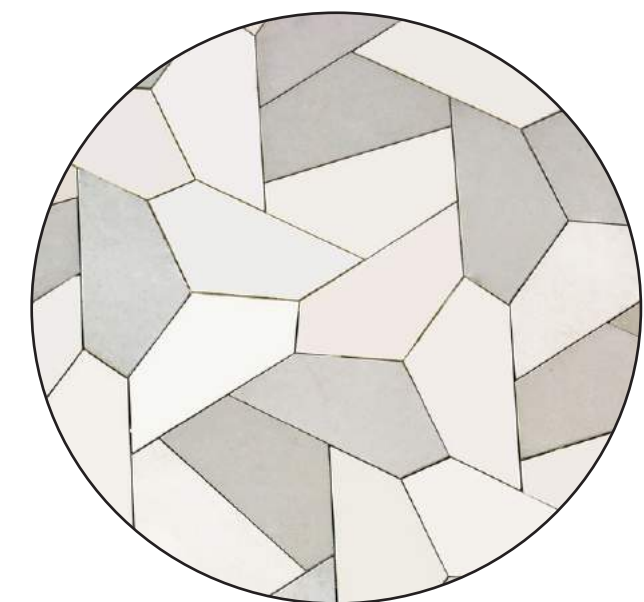

Äng

<http://arkitexture.com/wp-content/uploads/2016/06/p185-186-1200x900.jpg> (Hämtat 2017-04-06)

Betongplattor

<https://b0cc3986-a-62cb3a1a-s-sites.googlegroups.com/site/davidbaileytessellations/pavement-tessellations/Shiratski-Netherlands.jpg> (Hämtat 2017-04-10)

Klippt/Äng

<https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/63/03/bd/6303bd12e581f9abe168daee41cba293.jpg> (Hämtat 2017-04-18)

Blodtopp

<http://blogs.scottarboretum.org/gardenseeds/wp-content/uploads/2009/08/Sanguisorba2.jpg> (Hämtat 2017-04-28)